

UNIVERSITA KARLOVA v PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Občanská práva v Ústavě z 29.února 1920

The civil rights in the constitution of the 29th february 1920

Vypracovala : Mgr. Lenka SVOBODOVÁ

Konzultant: Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc.

Duben 2009

**Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně
za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.**

.....

v Kladně dne 16.4.2009

Za pomoc při výběru tématu této rigorózní práce a za odborné vedení a konzultace, které přispěly k jejímu vytvoření, si dovoluji tímto velmi poděkovat Prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové, CSc.

.....

v Kladně dne 16.4.2009

OSNOVA

1. Úvod	6
2. Historické podmínky pro vznik ústav v Rakousku	7
2.1. Revoluční situace v roce 1848	7
2.2. Frankfurtský parlament	10
2.3. Ústava dubnová a Kroměřížský sněm	12
2.4. Ústava Březnová („Stadionova“)	17
2.5. Silvestrovské patenty	19
2.6. Únorová ústava	22
3. Občanská práva v Rakousko - uherském státě a ústavách	22
3.1. Rakousko uherské vyrovnání	22
3.2. Občanská práva v prosincové ústavě	24
4. Obecně o situaci v českých zemích na přelomu 19. a 20. století.....	29
5. Národní otázky v českých zemích na přelomu 19. a 20. století	32
5.1. Právní postavení národů v českých zemích	32
5.2. Boj za jazykovou rovnoprávnost	33
5.3. Snaha o reformu volebního systému.....	34
5.4. Státní správa	34
6. České země v době první světové války– cesta k samostatnosti.....	35
6.1. Období před 1. světovou válkou	36
6.2. Počátek válečného konfliktu.....	37
6.3. Reakce české reprezentace po vypuknutí války.....	38
6.4. České politické aktivity v zahraničí	40
6.5. Situace na domácí politické scéně.....	41
7. Vznik československé republiky	42
7.1. Období zlomů a převratů.....	42
7.2. 28. říjen 1918	46
7.3. Martinská deklarace z 30. října 1918	47
7.4. Role nově vzniklého státu	48
7.5. Vymezení československých státních hranic.....	49
8. Vnitrostátní poměry v poválečném Československu.....	50

8.1. Sociální bouře	50
8.2. Pozemková reforma.....	51
8.3. Měnová reforma	52
9. Ústavní vývoj po vzniku československého státu.....	53
9.1. Úvod	53
9.2. Prozatímní ústava.....	55
9.3. Ústavní listina z roku 1920.....	57
9.3.1. Spory o ústavu a zákony s ní související	58
9.3.1.1. Diskuse ohledně presidentských pravomocí.....	58
9.3.1.2. Spor o ochranu národních menšin.....	59
9.3.1.3. Otázka odluky církve od státu.....	60
9.3.1.4. Spor o ústavní zákon jazykový.....	62
9.3.1.5. Závěr prací.....	66
9.3.2. O ústavě obecně.....	67
9.3.3. Preambule ústavy	72
9.3.4. Ústavní listina československé republiky	73
9.3.5. Občanská práva a svobody v ústavní listině.....	73
9.3.5.1. Občanská práva a svobody v ústavní listině	73
9.3.5.2. Zákonné zakotvení občanských práv.....	78
9.4. Jazykový zákon	84
10. Občanská práva a lidská práva	87
10.1. Občanská práva obecně.....	87
10.2. Vývoj občanských práv.....	88
10.3. Boj o lidská práva.....	90
10.4. Občanská práva na českém území	93
11. Závěr	95
12. Resumé	99
13. Seznam klíčových slov	100

1. Úvod

Tato rigorózní práce se zabývá občanskými právy v Ústavě Československé republiky z roku 1920, která představují důležité téma v českých právních dějinách.

Tato práce rovněž poukazuje na historické podmínky, které ovlivňovaly rozsah občanských práv v dané historické době a jejich úpravu jak v Ústavě z roku 1920, tak v historickém kontextu v ústavních listinách upravujících tato práva po vzniku Československé republiky.

V této souvislosti považuji za vhodné se pozastavit u stručné charakteristiky občanských práv, která jsou součástí lidských práv a která vyjadřují postavení člověka v určitém společenství, jeho vztahy ke společnosti jako celku i k ostatním členům této společnosti. Jejich základní principy jsou obsaženy v ústavách státu a dalších dokumentech, které vytvářejí právní řád konkrétní společnosti. Občanská práva se vyvíjejí tak jako se vyvíjí společnost a její jednotlivé typy a to v podstatě již od středověku. Problematika občanských práv vystupovala do popředí vždy v období revolučních změn, zejména v době buržoazních revolucí.

Občanská práva jsou základní práva občanů, která vymezují jejich postavení ve společnosti a ve státě. Každý je nositelem občanských práv již od svého narození a jejich obsah a realizovatelnost závisí na hospodářském a politickém rozvoji společnosti a na typu konkrétního státu.

Jedním ze základních práv člověka je právo na život. Dalšími občanskými právy jsou právo na svobodu a osobní bezpečnost, na lidskou důstojnost, právo svobody pohybu a pobytu, právo na rovnost před soudy a zákonem, právo na ochranu osobnosti, právo na nezasahování do soukromého života, do rodiny, do domovní svobody, právo na listovní tajemství, svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, právo na vlastnit majetek a ochrana vlastnického práva, rovnoprávnost žen a mužů, nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, ochrana osobní ctí, dobré pověsti, ochrana jména.

Tak jako se občanská práva postupně vyvíjela v různých státech, bylo tomu tak i v nově vzniklé Československé republice v to zejména v návaznosti na ústavy rakouské a později rakousko - uherské monarchie. Proto je vhodné se na počátku pozastavit u historických podmínek vzniku ústav a jejich základních zásad v tehdejším Rakousku, neboť vývoj ústavního práva v nově vzniklé Československé republice objektivně nelze oddělit od těchto historických skutečností.

2. Historické podmínky pro vznik ústav v Rakousku

2.1. Revoluční situace v roce 1848

2.2. Frankfurtský parlament

2.3. Ústava dubnová a Kroměřížský sněm

2.4. Ústava Březnová („Stadionova“)

2.5. Silvestrovské patenty

2.6. Únorová ústava

2.1. Revoluční situace v roce 1848

S historickým vznikem ústav souvisel pád absolutismu, který byl zapříčiněn podstatnými sociálními a ekonomickými změnami, které postupně vystupňovaly v politické napětí, což se projevilo zejména v revolučním roce 1848.

Roku 1848 předcházela potravinová krize, která měla za následek vysoký nárůst cen základních potravin, což vedlo u nejnižších společenských vrstev ke stagnaci jejich mzdy. Vyústěním nespokojenosti bylo typické sročení hladového davu, které přerostlo v následné rabování.

Druhá konfliktní sféra této doby souvisela přímo s modernizací průmyslové výroby, která se projevila nebyvalým zchudnutím domácích textiláků, což mělo za následek v červenci roku 1844 rozbíjení výrobních strojů, stávky a demonstrace.

Dalším zdrojem viditelných konfliktů z předbřeznové doby byla existence vrchnostenského systému týkající se v Čechách většiny obyvatelstva, která stále žila na

venkově. Zejména sedláci často vedli mnoho právních sporů, které jim umožnily postupnou institucionalizaci. Někde bylo i možné po vzájemné dohodě se z roboty vykoupit, což bylo častěji na Moravě než v Čechách.

Čtvrtou konfliktní oblastí byly tzv. „moderní“ konflikty představující intelektuální aktivity tehdejší nové elity, za kterou byli považováni představitelé české obrozenecké inteligence. Jejich společným ideologickým východiskem byl český austroslavismus, který také byl v předrevoluční diskusi o alternativách budoucího uspořádání střední a jihovýchodní Evropy stěžejní otázkou.

Žádná ze shora uvedených konfliktních situací sama o sobě nebo v kombinaci s ostatními nebyla schopna způsobit samotnou revoluci. Značnou roli v tomto směru sehrála únava z dosavadního stylu vládnutí, kdy mnozí ze „staré“ elity si uvědomovali, že jsou nutné důležité změny, kterých se zároveň i obávali. Rozhodující vliv na revoluční situaci měla revoluce v jiných částech Evropy, zejména revoluce v Paříži.

V rakouském císařství tato revoluce měla především protifeudální charakter, kdy liberální buržoazie usilovala o porážku feudálně absolutistického režimu, o likvidaci šlechty, o přeměnu feudálního státu ve stát buržoazní¹⁾.

Hlavními liberálními požadavky byly vznik ústavní vlády, svoboda tisku, občanské svobody, odstranění cenzury, zrušení poddanství, odstranění privilegovaného postavení katolické církve a omezení moci byrokracie.

Český politický program byl formulován petičním shromážděním konajícím se ve Svatováclavských lázních svolaným na 11. března roku 1848, jehož se zúčastnilo zejména měšťanstvo a studenti, kteří přijali veřejným hlasováním řadu politických požadavků. Ty byly 12. března 1848 vtěleny do První pražské petice zahrnující 11 požadavků určených císaři a to jazykovou rovnoprávnost, zavedení ústavnosti a veřejného soudního řízení, obnovení ústavní jednoty zemí České Koruny, zavedení obecní samosprávy, volebního práva,

¹⁾ K. Malý a kolektiv, Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s., Praha 1999.... str. 174

svoboda tisku, víry, ochrany osobní svobody, ozbrojení občanů, zmírnění daňového zatížení, zdokonalení školství a svobody univerzitního vyučování.

Rozhodujícím mocenským orgánem a tedy reprezentantem české politiky se stal tzv. Svatováclavský výbor, který byl pověřen sepsáním petice zpočátku a zabýval se i sociálními otázkami, otázkou nezaměstnanosti a zřizoval ozbrojené orgány – Národní gardy a studentské Akademické legie.

Touto dobou se ve Vídni konaly velké pouliční demonstrace, které vedly k odstoupení kancléře Metternicha a 15. března 1848 ohlásil císař úmysl vydat ústavu, což bylo rozhodujícím krokem vedoucím k pádu starého režimu, což umožňovalo realizaci mnoha požadavků občanské emancipace.

Reakce Vídně na První pražskou petici byla velmi vyhýbavá a v podstatě bylo vyhověno pouze požadavku na jazykovou rovnoprávnost. V otázce roboty a svobody tisku poukazovala na již učiněná či připravovaná rozhodnutí. Otázky státní správy a státoprávní povahy zůstaly otevřené až do rozhodnutí odpovídajících institucí, které se měly sejít na základě konstitučního příslibu z 15. března 1848.

Proto se touto záležitostí se po návratu delegace z Vídně začal zabývat Svatováclavský výbor, který obvinil vedení první delegace z pasivity a předložil návrh nové petice.

Druhá pražská petice znovu zopakovala zejména české státoprávní požadavky a požadovala volební právo do zemského sněmu pro všechny obyvatele bez ohledu na jejich společenský původ omezený majetkovým censem a bylo o ní zahájeno jednání ve Vídni 3. dubna 1848 s vládou. Jednání skončilo vzájemnou dohodou, kdy odpovědí na tuto druhou petici byl kabinetní list z 8. dubna 1848 adresovaný císařem ministru vnitra Pillersdorffovi. Tento kabinetní list byl určitým kompromisem, který v podstatě potvrdil všechny národní a obecně politické požadavky. „Byla jím přislíbena rovnoprávnost jazyková, svolání českého zemského sněmu a stanovení zásad voleb. Praha měla vyslat 12 zástupců, ostatní královská města po jednom zástupci. Venkovská města s 8000 obyvateli měla mít 2 zástupce, s počtem obyvatel nižším (do 4000 obyvatel) po 1 zástupci. Zastoupení pražských vysokých škol bylo stanoveno tak, že je zastupuje rektor a za každou fakultu 1 zástupce. Venkovské obyvatele měli zastupovat vždy 2 poslanci na každý vikariátní obvod. Volební práva bylo omezeno

tím, že jeho výkon byl vázán na placení přímých daní a ve městech na příslušnost k měšťanům. Věková hranice byla stanovena pro aktivní volební právo na 25 let, pro pasivní na 30 let²⁾.

Dne 13. dubna 1848 byla na veřejné schůzi zřízena instituce „Národní výbor“, jehož posláním bylo uskutečnit kabinetní list z 8. dubna 1848 a připravit volby do sněmu. Národní výbor se skládal z 12 sekcí, které byly rozděleny podle funkcí, které se měly zabývat volícím řádem do sněmu českého, návrhem budoucí ústavy, vypracováním obecního řádu, školstvím, soudnictvím, rovnoprávností jazyka, záležitostí robotní, vypracováním jednacního řádu zemského sněmu, poměrem Čech k Rakouské monarchii, i vnitřními záležitostmi, pro náboženství a záležitosti kancléřské, tiskové a pokladnické.

2.2. Frankfurtský parlament

V počátcích politického probuzení bylo nepochybné, že větší iniciativu vyvíjela česká politická reprezentace a ani nedocházelo k otevřeným národnostním konfliktům.

Zdalo se, že zájmy obou národností bude možné sladit ke společnému cíli. Tento pokojný stav se však začal měnit na přelomu března a dubna 1848, kdy vznikl ve Vídni z iniciativy a za vedení Ludwiga von Lohnera „Spolek Němců z Čech, Moravy a Slezska na obranu své národnosti“, který vypracoval a 9. dubna 1848 předal ministru Pillersdorffovi zvláštní adresu. Ta byla v podstatě protestem proti oddělení českých zemí od ostatních rakouských zemí, proti opomíjení Němců v českých zemích, za které považovali zavádění češtiny do škol v německých oblastech. Dále žádali zachování němčiny v zastupitelských orgánech v českých zemích a připojení českých zemí s německorakouskými zeměmi k Německu.

Dne 9. dubna 1848 souhlasila rakouská vláda s volbami do německého parlamentu v Rakouských zemích Německého spolku, kdy další vývoj českých zemích byl závislý nejen na vztahu Prahy a Vídně, ale zároveň na vztahu Prahy a Frankfurtu.

²⁾ K. Malý a kolektiv, Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s., Praha 1999.... str. 175

Postoj Čechů k německému revolučnímu hnutí vyjádřil František Palacký v otevřeném dopise z 11. dubna 1848, který byl odpovědí na pozvání k účasti při jednání všenněmeckého shromáždění tzv. frankfurtského parlamentu. Ten si dal za úkol sjednotit Německo. Tímto dopisem František Palacký zdvořile odmítl účast ve Frankfurtu, odmítl tvrzení o příslušnosti českých zemí k německé říši a k centralizované ruské monarchii a uvedl, že veškeré dosavadní svazky mezi zeměmi českými a Německem byly pouhými svazky panovníků a nikoli svazkem národa s národem a on jako jednotlivec se necítí oprávněn rozhodovat za celý národ. Tímto krokem František Palacký položil základ austroslavistické politiky, která se stala určující pro českou reprezentaci po celé období revoluce v roce 1848. Stejně jako Palacký odmítla účast ve Frankfurtu i česká většina Národního výboru.

Německá reprezentace v Čechách zaujala odmítavý postoj vůči obsahu Palackého dopisu a vyslovila se pro účast na Frankfurtském sněmu.

Ve velmi krátkém časovém úseku se měly uskutečnit volby do několika institucí najednou a to do Frankfurtského sněmu, do říšského sněmu a do zemských sněmů. Dne 18. dubna 1848 svolal tehdy dosluhující nejvyšší purkrabí Stadion schůzku s několika zástupci Národního výboru, na kterém členové Národního výboru také odmítli účast ve Frankfurtu a žádali, aby se nevypisovaly volby do frankfurtského parlamentu. Zároveň vyzvali voliče v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, aby ignorovali tyto volby. Reakcí německy orientovaných měšťanů bylo založení založením Konstitučního spolku v Praze, který žádal povinnou účast českého obyvatelstva ve volbách do Frankfurtu. Se vznikem Konstitučního spolku začali Němci vystupovat z Národního výboru.

K vyhocení situace a rozpoutání skutečného boje o Frankfurt došlo 29. dubna 1848, kdy ztroskotala poslední jednání zástupců frankfurtského parlamentu s předními členy Národního výboru. V návaznosti na to se rozpoutal ostrý národnostní boj a nenávistná kampaň proti Čechům v Německu. Česká veřejnost také zahájila boj proti „Němcům cizozemcům“. Poté, co se dne 28. dubna 1848 proti účasti ve Frankfurtu vyslovil i Moravský zemský sněm, volby proběhly jen v německých oblastech. Ze 68 okresů v Čechách se volilo jen v 19 okresech, na Moravě volby proběhly jen ve městech s německou převahou, aniž by se jich se zúčastnili čeští voliči.

Sporem o Frankfurtské shromáždění se dostala do pozadí otázka svolání českého sněmu, přestože 20. dubna 1848 přijal Národní výbor volební řád, podle kterého by vedle dosud 210-ti nevolených šlechtických zástupců zasedalo 327 volených poslanců. Odstupující Stadion nechtěl předbíhat událostem a věc přenechal k vyřízení nastupujícímu gubernálnímu prezidentovi hraběti Thunovi, který nastoupil do úřadu 1. května 1848. Ovšem ani on nechtěl vyvolat kolizi, k níž by patrně došlo při současné volbě do českého sněmu a do Frankfurtu.

2.3. Ústava dubnová a Kroměřížský sněm

Dne 25. dubna 1848 byla ve Vídni publikována ústava slíbená patentem ze dne 15. března 1848, který prohlašoval, že k tomuto cíli budou svoláni delegáti zemských sněmů. Tato ústava se nazývá dubnovou z důvodu data její publikace, někdy je označována s ohledem na autora jako Pillersdorffova ústava. Tuto ústavu vyhotovená přímo ministerstvem však zůstala jen „na papíře“, vůbec nerespektovala původní sliby obsažené v patentech z 15. března 1848 a 8. dubna 1848 a v podstatě měla uklidnit veřejné mínění.

Tato ústava se vztahovala pouze na země, kterým se později říkalo země Cislajtánie, tedy Předlitavsko. České země byly považovány za říšské provincie takže ve státoprávní rovině neuznala svébytnost Českých zemí.

Ústava se skládala ze 7 částí a obsahovala především všeobecné předpisy o postavení císaře, ustanovení o občanských politických právech, o vládě a říšském a zemském sněmu.

Ústava zachovala posvátné a neporušitelné postavení panovníka, předpokládala dvoukomorový zastupitelský systém a to jmenovaného senátu a volené poslanecké sněmovny. Poslanecká sněmovna měla být volena nepřímo prostřednictvím volitelů, kdy z voleb byli vyloučeni námezdní pracující, či jinak závislí. Tímto způsobem chtěla zachovat převahu feudálních velkostatkářů, kteří v počtu 150 měli zasedat v horní komoře. Tento nespravedlivý volební systém zbavoval volebního práva dělnictvo do dolní sněmovny.

Ústava dubnová zakotvila a formulovala demokratické svobody a to svobodu osobní a náboženskou, ochranu listovního tajemství, veřejnost a ústnost soudního řízení, národnostní rovnoprávnost a svobodu tisku.

Zanedlouho proti této oktrojované ústavě ve Vídni začala sílit kampaň, která vyvrcholila ve dnech 13. až 15. května 1848 bouřlivými demonstracemi. V noci z 15. na 16. května 1848 vniklo vídeňské obyvatelstvo do úřadu ministerstva vnitra a vynutilo si tak vydání císařské proklamace, kterou byl svolaný říšský sněm prohlášen za ústavodárný, jednokomorový a volený v přímých volbách bez jakéhokoliv censu, kdy věková hranice volitelnosti byla snížena z 30 na 24 let, tedy na stejnou hranici s právem volit.

Říšský sněm, který byl zvolen na základě dubnové ústavy, zasedal od 10. července 1848, kdy se konala jeho ustavující schůze, až do doby, kdy byl rozehán v Kroměříži 7. března 1849. Hlavním úkolem sněmu bylo především vypracování ústavy.

Volby do říšského sněmu proběhly na základě volebního řádu z 30. května 1848. Byly to volby nepřímé, prostřednictvím volitelů, na každých 50 000 obyvatel byl volen 1 poslanec a celkem bylo do sněmu zvoleno ze všech zemí 383 poslanců.

V Čechách se volby konaly 8. až 10. července 1848, kdy bylo zvoleno 55 Čechů proti 35 Němcům, většinou se jednalo o příslušníky měšťanstva. V Čechách, na Moravě i ve Slezsku bylo zvoleno jen 16 zemědělců.

Sněm byl zahájen 22. července 1848 a jeho postavení bylo od počátku labilní, což se projevilo při projednávání zákona o zrušení poddanství, zejména ohledně otázky náhrady za zrušení roboty.

Dne 7. září 1848 byl vydán císařský patent, jímž se rušil poddanský svazek a tím i vrchnostenská soudní pravomoc na poddanými. „Celkově vydání a realizace tohoto zákona umožnily postupný, byť mnoha dalšími feudálními rezidui brzděný proces rozvoje kapitalismu a vytváření občanské společnosti“³⁾.

Ústavodárný říšský sněm byl bezesporu nejvýznamnějším výsledkem revoluce z roku 1848 v Habsburské říši, kdy zaznělo mnoho moderních myšlenek o demokracii a občanské společnosti, které byly později vtěleny do návrhu ústavy.

³⁾ Z. Veselý, Dějiny Českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994...str. 231

Dne 22. října 1848 císař Ferdinand V. vydal v Olomouci patent, kterým bylo rozhodnuto o přeložení ústavodárného sněmu do Kroměříže.

Tento sněm byl zahájen 22. listopadu 1848 a měl navazovat na vídeňská jednání, ovšem jeho postavení se zcela změnilo.

Dne 2. prosince 1848 bylo oznámeno sněmu, že na císařský stolec nastoupil nový panovník František Josef I..

Kroměřížskému sněmu předcházela jednání a přípravy zahájené ještě ve Vídni. Zde byl dne 31. července 1848 na plenární schůzi zvolen třiceti členný ústavní výbor, ve kterém zasedali za každou z deseti zemí či správních obvodů tři poslanci. „Z Čech byli zvoleni F. Palacký, A.M. Pinkas a F.L. Rieger, z Moravy opavský poslanec Franz Hein, Kajetán Mayer a Jan Fejfalík, který byl také zvolen pro nejbližší čtyři týdny předsedajícím. Vzhledem ke složitosti práce na ústavě rozhodl výbor 3. srpna 1848 vytvořit dva zvláštní podvýbory, a to tříčlenný podvýbor pro vypracování návrhu všeobecných občanských práv a pětičlenný podvýbor pro zpracování ostatních částí ústavy, tj. především návrhu na konkrétní organizaci zákonodárné a výkonné moci“⁴⁾.

Tříčlenným výborem složeným z F. Riegra, F. Heina a Ernsta von Violanda, pod vedením F. Riegra, byl dne 18. srpna 1848 předložen celému ústavnímu výboru návrh základních práv.

Podle F.L. Riegra, F. Palackého a dalších členů výboru ústavodárného sněmu měla idea státní moci a suverenity lidu tvořit základ koncepce kroměřížské ústavy a obsahovat tehdy nově se vytvářející prvky demokratického liberalismu, tedy zejména základní myšlenky Deklarace člověka a občana přizpůsobené tehdejšímu poměru rakouské monarchie.

Základním bodem demokratického liberalismu, kterým byli ovlivněni i čeští politikové, zejména v okruhu F. Palackého a F. Riegra, bylo vytvoření podmínek pro

⁴⁾ Otto Urban, Česká společnost 1848- 1919, Svoboda ,Praha 1982....str. 71

existenci nezávislého, racionálně a samostatně smýšlejícího občana, jako základní autonomní jednotky politického myšlení⁵⁾. F. Palacký a F. Rieger byli ovlivněni myšlenkami, které byly vyjádřené již v raném liberalismu, jehož principy byly zahrnuty do tvrzení:

1. univerzální přirozená lidská práva má každý jedinec a nemůže se jich vzdát;
2. jsou výrazem svobody a nezávislosti, a to i vůči státu;
3. stát má být vytvářen na základě ústavní teorie dělby moci;
4. zákonodárná moc se formuluje na zásadách prezentace a jsou pro ni typické suverenita parlamentu a většinový způsob přijímání rozhodnutí;
5. autorita vlády je závislá na konsenzu těch, jimž vládne, a je omezena ve prospěch ochrany občanských práv a svobod⁶⁾.

Návrhy autorů ústavních článků základních práv byly dále inspirovány Prohlášením nezávislosti ze 4. července 1776, jež předcházelo americkou ústavu, a Deklarací práv člověka a občana z roku 1789, ve které byly obsaženy myšlenky J.J. Rousseaua o suverenitě lidu a společenské smlouvě, Ch. Montesquieua o dělbě moci a belgická ústava z roku 1831.

F. Rieger sněmu předložil návrh základních práv, odpovídající předlohám, ze kterých vycházel včetně převzetí výňatku z ústavy amerického Texasu. Pod tlakem vládní opozice však musel F. Rieger úvodní znění zúžit, takže ideu suverenity lidu jako zdroje moci ve státě se mu nepodařilo prosadit, ale i nadále z ní vycházel. Jak uvedl Palacký o vídeňském návrhu ústavy z roku 1848, suverenita není daná ani panovníkovi ani lidu, ale „organizované veškerosti říše“.

Teorie suverenity lidu se postupně rozvinula v požadavek suverenity národů, který se v 19. století začal prosazovat do politiky. To se projevilo i v požadavku co nejširší národní autonomie v rámci Rakouské federace

K projednání tohoto návrhu však došlo až v Kroměříži.

⁵⁾ K. Adamová, Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14-16. září 1998 v Kroměříži, „Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy“, Kroměříž 1998.....str.25

⁶⁾ K. Adamová, Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14-16. září 1998 v Kroměříži, „Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy“, Kroměříž 1998.....str.26

Tento návrh obsahoval obecnou definici práva občana, funkce státu a pojem lidu jako zdroje veškeré moci, občanskou rovnost před zákonem, svobodu shromažďovací a spolčovací, záruky svobody a jistoty, svobodu svědomí, nedotknutelnost vlastnictví, zrušení trestu smrti, zrušení šlechty, záruky svobodného rozvoje každého národa atd. Úkolem státu měla být přirozená, rovná a nezcizitelná práva lidí chránit a napomáhat k jejich uplatnění, kdy jednotliví občané přenechávají k tomuto účelu státu v nezbytném rozsahu část svých práv. Rakouské občanství bylo pojato jako občanství společné a jednotné. Princip rovnosti občanů obsahoval moderní pojetí soudního řízení, které mělo být veřejné a ústní. Návrh upravoval náboženskou svobodu a otázky týkající se náboženského přesvědčení, zaručoval neporušitelné právo uznávat boha podle svého samostatně zvoleného vyznání. Za významné lze považovat zahrnutí neomezené svobody projevu a to ústně, písemně a obrazem, vysloveně zakazoval omezování tohoto projevu censurou.

Přes výhrady byl návrh přijat sněmovním plénem již v prvním čtení 21. prosince 1848 a zároveň bylo rozhodnuto o přistoupení ke druhému detailnějšímu čtení, které proběhlo 4. ledna 1849. Tohoto dne ministr vnitra hrabě Stadion, který přednesl před poslanci vládní prohlášení, v němž kategoricky odmítl, aby se původ moci ve státě odvozoval od národa, což bylo neslučitelné s monarchistickým principem. Plénem nakonec nepodpořilo navržené znění o původu moci a rozhodlo, že se jím bude zabývat později až v době, kdy bude projednávána celá ústava.

Během jednání Kroměřížského sněmu od 9. ledna do jeho násilného ukončení dne 6. března 1849 poslanci schválili přibližně polovinu z 29 ustanovení, do kterých byl návrh uspořádán. „Torzo základních práv, jak sněm postupně schválil od 6. března 1849, začínalo ustanovením o rovnosti občanů před zákonem. Byl zde dále odkaz na ústavu a další zákony v otázce rakouského občanství, konstatování, že se ruší přednosti stavů, stát neuděluje a neuznává šlechtictví. Byla zakotvena rovnost v přístupu k úřadům pro všechny občany, kteří mají potřebné schopnosti, a udělování vyznamenání pouze za osobní zásluhy“⁷⁾.

⁷⁾ Ladislav Soukup, Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14-16. září 1998 v Kroměříži, „Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy“, Kroměříž 1998.....str.35

Ohledně osobní svobody, zejména v trestním řízení soudním, bylo přijato znění nového návrhu, které upravovalo, že nikdo nesmí být bez vlastní vůle odňat svému řádnému soudci. Pokud byl někdo zatčen, s výjimkou pachatele chyceného při činu, je možné jej zadržet pouze na příkaz soudce s uvedením důvodu, který musí být nejpozději do 24 hodin znám zatčenému, nebo jej musí ve stejné lhůtě propustit. Trest smrti se rušil, oproti původnímu návrhu, který jej rušil bez výhrad, pouze u politických deliktů. Dále bylo přijato pouze s formulačním upřesněním ustanovení vztahující se na domovní svobodu, listovní tajemství, petiční právo, a na svobodu pobytu, shromažďování a spolčování.

Návrh ústavy byl koncipován pro konstituční monarchii v čele s císařem neodpovědným z výkonu své moci a vybaveným rozsáhlými pravomocemi. Říšský sněm měl vykonávat moc zákonodárnou a měl být složen ze dvou komor, komory zemí, komory lidu. V návrhu ústavy byly zavedeny sněmy zemské, krajské a samospráva obcí. Soudcovskou moc měly vykonávat nezávislé soudy.

V době, kdy se chystalo ke schválení návrhu ústavy, obsadila Kroměříž 7. března 1849 armáda a císařským manifestem datovaným již 4. března 1849 byl rozpuštěn tento říšský sněm s odůvodněním, že nenaplnil jeho naděje, pokládá jej proto za zbytečný a z toho důvodu se rozhodl vzít nastolení práva a pořádku do svých rukou. Zároveň vydal se shodným datem 4. března 1849 další patent, kterým vyhlásil novou ústavu císařství rakouského, jejímž autorem byl ministr vnitra hrabě Franz Stadion, proto se nazývá ústavou Stadionovou nebo také březnou s ohledem na měsíc jejího vydání.

2.4. Ústava Březnová („Stadionova“)

Tato Březnová oktrojovaná ústava byla koncipována centralisticky a měla se vztahovat i na Uhry a Severní Itálii. Znamenala však hluboký návrat zpět. Císaři příslušela nejvyšší moc v rakouské monarchii s rozsáhlými pravomocemi, o jednotlivých zemích se zmiňuje jako o provinciích rakouské říše, čímž považuje Český stát za zaniklý. Současně s březnovou ústavou byla vydána listina základních občanských práv, která se ale nevztahovala na Uhry. Zakotvila svobodu vyznání, vědy, vyučovací, slova, tisku, zákaz cenzury, právo petiční, svobodu shromažďovací, spolčovací, nedotknutelnost osoby, domovní svobodu, ochranu

listovního tajemství. „ Celkově ústava však až na některé články ani nebyla realizována, protože po porážce revoluce vzápětí na jaře 1849 byla i tato považována za příliš velký ústupek panovnického absolutismu, který se pod žezlem nového panovníka a jeho ministra Alexandra Bacha opět ujal své vlády“⁸⁾.

Ústava se skládá z 16 částí rozdělených do 123 paragrafů. Zakotvuje dědičnou monarchii, podle pragmatické sankce, v jejíž čele stojí císař a jehož postavení je posvátné, neporušitelné a neodpovědné. Císař disponuje mnohými pravomocemi: je vrchním velitelem, rozhoduje o válce a míru, přijímá a vysílá vyslance, vyhlašuje zákony spolu s odpovědným ministrem, jmenuje a propouští ministry, propůjčuje šlechtictví, řády i vyznamenání a dále uděluje milost a zmírňuje tresty. V části třetí ústava upravuje jednotné občanství, rovnost před zákonem, jednotný právní řád, nedotknutelnost soukromého vlastnictví a svobodu pohybu. Ústava upravuje obecní samosprávu, zemskou samosprávu a říšskou samosprávu. Moc zákonodárnou vykonává v říšských věcech císař ve spojení s říšským sněmem a v zemských záležitostech císař ve spojení se sněmy zemskými. V ústavě jsou ještě zachovány prvky parlamentní monarchie v podobě dvoukomorového parlamentu. Hlasování při volbách do parlamentu bylo ústní a veřejné. Výkonná moc příslušela výhradně císaři, který ji vykonával skrze své ministry a jim odpovědné úředníky. Jedenáctá část ústavy zřizuje říšskou radu jako poradní orgán císaře. Soudní moc vykonávají nezávislé soudy, kdy soudce je nesesaditelný a neodvolatelný. Zároveň je zřízen soud říšský, který je příslušný pro spory ústavní povahy mezi zeměmi a korunou a pro spory ve kterých se uplatňují politická práva. Rovněž říšský soud rozhoduje o nejtěžších politických deliktech ministrů a dále v případech spiknutí proti císaři a velezradě.

Pokud jde o základní práva v březnové rakouské ústavě, ta obsahovala :

- úplnou svobodu víry,
- požívání občanských a politických práv nezávisle na náboženském vyznání,
- práva zákonně uznávaných církví a náboženských společností,
- svobodu vědy a vyučování,
- na obecné národní vzdělání včetně pěstování svého jazyka,
- právo na projev slovem, písmem, tiskem bez censury,
- právo petiční,

⁸⁾ Z. Veselý, Dějiny Českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....str. 248

- právo shromažďovací a společovací ,
- ochrana při zatýkání,
- právo domovní,
- listovní tajemství,

Současně s oktrojovanou ústavou ze 4. března 1849 byl vydán patent, který se týkal vyvazování z roboty a stanovil zásady a podrobnější podmínky. Tento patent zrušil bez jakékoli náhrady všechny povinnosti venkovských bezzemků, a tak došlo ke zvýhodnění sedláků a oslabení postavení venkovské chudiny. Zákony ze 7. září 1848 a 4. března 1849 se týkaly zrušení všech vazeb vyplývajících z osobního svazku mezi poddanými a vrchností bez náhrady, zrušení urbaniální povinnosti za mírnou náhradu a zrušení povinnosti tzv. nezakoupených sedláků, kteří hospodařili na pronajaté panské půdě za plnou náhradu.

Když ve Francii došlo dne 2. prosince ke státnímu převratu, František Josef I. na konci roku 1851 svolal říšskou radu a vládu na schůzi, na které je seznámil s třemi patenty, které byly publikovány dne 31. prosince 1851 jako tzv. silvestrovské patenty. Tyto patenty obsahovaly prohlášení, že oktrojovaná ústava je nepřiměřená a neproveditelná a z tohoto důvodu se místo ní vyhlásují tzv. Zásady pro organické řízení zemí rakouského císařství. „Jestliže stála Francie u kolébky konstitučního a revolučního hnutí v habsburské monarchii, pak také stála u jeho hrobu“⁹⁾.

2.5. Silvestrovské patenty

Vydáním Silvestrovských patentů vyvrcholilo panovníkovo a vládní úsilí zpětné nastolení absolutismu, všechna politická práva byla formálně zrušena. Silvestrovskými patenty došlo k nastolení režimu, který v podstatě zrušil všechny vymoženosti revoluce. Přes neobvyklost těchto patentů je možné je nazvat „absolutistickou ústavou“ s ohledem na uceleně formulovaný sociálně politický obsah. Silvestrovské patenty z roku 1851 se staly právním základem existence a fungování neoabsolutistického režimu až do 1860, v čele s ministrem Alexandrem Bachem.

⁹⁾ Otto Urban, Česká společnost 1848- 1919, Svoboda ,Praha 1982....str. 91

První patent odvolával oktrojovanou ústavu ze 4. března 1849 a ponechával v platnosti rovnost občanů před zákonem a zrušení poddanských závazků. „Následkem Našich nařízení od 20. srpna 1851 staly se důkladné vyšetřování listiny ústavní od 4. března 1849 v naší radě ministerské a říšské. Poněvadž se z výsledku porad ukázalo, že dotčená ústavní listina ani v základech svých poměrů rakouského císařského státu není přiměřena ani ve spojení se svými ustanoveními provedena býti nemůže, tedy po zralém uvážení všech důvodů vidíme se panovnickou povinností Svou pohnuty prohlásiti, že dotčená ústavní listina od 4. března 1849 nemá více moci a zákonní působnosti“. Rovnosti všech státních příslušníků před zákonem, jakož i neplatnost a zrušení všeho selského závazku poddanosti a prikázanosti učiněné zvláštním zákonem za slušnou náhradu pro dřívější oprávněnce, jakož i prací s tím spojených, potvrzují se výslovně“.¹⁰⁾

Druhým patentem byla zrušena listina základních práv a zároveň byla přislíbena ochrana státem uznávaných náboženských vyznání. „Následkem důvodů, které Nám vyslyšením ministerské a říšské rady předneseny byly, vidíme se pohnuty prohlásiti, že dotčený patent od 4. března 1849 a základní práva pro jmenované korunní země v něm prohlášená tímto nemají více moci a zákonní působnosti. Prohlašujeme ale tímto patentem výslovně, že každou církev a náboženskou společnost, v korunních zemích nahoře zmíněných zákonně, v právech společného veřejného vykonávání náboženství, pak v samostatné správě jejich záležitostí, dále v držení a užívání ústavů, nadání a fondů, jenž náboženským, vyučovacím a dobročinným oučelům určeny jsou, zachovati a chrániti chceme, kdežto tytéž podrobeny jsou obecním státním zákonům“¹¹⁾.

Třetí patent nazvaný „Pravidla základní v příčině zákonodárství organického v korunních zemích císařství rakouského“ ustanovoval základní a organickou strukturu správy monarchie a její jednotlivé součásti, vztahoval se také na soudnictví. Podle tohoto patentu všechny korunní země tvořily nerozlučnou součást rakouské monarchie, kdy jejich počet a územní rozsah měl být určen s přihlédnutím na potřeby správy. Ve všech zemích měly být vytvořeny jako nejnižší články státní správy okresní úřady, ve kterých se měla soustředit veškerá administrativa včetně soudní moci. Nad okresními úřady byly vytvořeny krajské úřady, které byly podřízeny zemským místodržitelstvím. Omezená občanská samospráva

¹⁰⁾ Z. Veselý, Dějiny Českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....str. 261

¹¹⁾ Z. Veselý, Dějiny Českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....str. 262

existovala na dvou úrovních a to na úrovni venkovské obce a obce městské, kdy obecní i městská zastupitelstva podléhala schválení vlády. Vláda si přisuzovala právo potvrzovat a podle okolností i jmenovat celou městskou a obecní radu nebo jen určité úředníky. Tito úředníci byli považováni za úředníky státní a byli vázáni přísahou panovníkovi.

Soudcovskou pravomoc měli vykonávat soudní úředníci a soudci, kteří při výkonu své funkce museli zachovat samostatnost. Ve sporných i nesporných, civilních i trestních řízeních mají být zřízeny tři instance a to na úrovni okresu, druhou instanci představoval vrchní zemský soud a třetí nejvyšší soudní dvůr. Řízení u vrchního zemského soudu a nejvyššího soudu bylo písemné. Byly zrušeny porotní soudy a zaveden institut státního žalobce v trestních věcech. Trestní zákoník spolu s Občanským zákoníkem se staly společnými pro všechny země monarchie.

Silvestrovské patenty se vyhýbaly otázce národnostní a neobsahovaly žádná ustanovení uchování a pěstování národnosti a jazyka, jak zaručovala ústava ze 4. března 1849 i zemské statuty z roku 1850. Patenty neobsahují žádnou zmínku o úředním jazyku a jednoznačně vedl k preferování němčiny.

Silvestrovskými patenty se otevřel prostor k potlačení všech projevů občanské společnosti, úpadku veřejného života. pronásledování občanů.

Během roku 1852 došlo k novelizaci zákona spolčovacího, tiskového zákona, který umožnil policii zabavovat jakékoliv domácí či zahraniční tiskoviny, a byl vydán nový trestní zákoník. Ten v podstatě obnovil praxi předbřeznové doby, kdy tělesnými tresty mohli být potrestáni pouze dělníci a sloužící osoby, ostatní občané měli v případě deliktu, na které se vztahoval tělesný trest, zaplatit peněžitou pokutu. Spolkový zákon ze dne 26. listopadu 1852 zakazoval jakékoliv sdružování a vznik organizací s politickým zaměřením. Současně obnovoval koncesní typ zakládání spolků, kdy bylo možné založení spolku jen za předpokladu předchozího úředního souhlasu.

2.6. Únorová ústava

Další ústavou v rámci Rakouska byla tzv. únorová ústava vyhlášená dne 26. února 1861. Opět se jednalo o oktrojovanou ústavu, na jejímž sestavení se především podílel státní ministr A. Schmerling.

Z hlediska zaměření této rigorózní práce lze konstatovat, že v této únorové ústavě nebyla zahrnuta občanská práva, ochrana národnostních práv, dále nebyla zakotvena odpovědnost ministrů a poslanecká imunita.

V podstatě se jednalo o diskriminující ústavu, která sice nerušila historické země a jejich instituce, ale zároveň jim přesně vytýčila pravomoci tak, že jejich suverenitu činila v podstatě formální. Ústava v sobě zároveň mísila princip stavovského zastoupení s některými prvky moderního konstitucionalismu, kdy celý vznikající rakouský parlamentarismus byl založen na privilegiích vysoké aristokracie a vrcholných špiček buržoazní společnosti.

Únorová ústava nijak nespécifikovala vztah mezi mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní, což znamenalo, že dosavadní uspořádání výkonné moci absolutistického státu zůstávalo v nezměněném stavu. I když se únorová ústava nezbavila zcela přežitků stavovského systému, vytvářela zcela rozdílnou oblast pro rozvoj politické aktivity jednotlivých národů, stavů, sociálních a zájmových skupin.

3. Občanská práva v Rakousko - uherském státě a ústavách

3.1. Rakousko uherské vyrovnání

3.2. Občanská práva v prosincové ústavě

3.1. Rakousko uherské vyrovnání

Je vhodné se pozastavit u vývoje občanských práv v nově vzniklém soustátí Rakousku - Uhersku a stručně se zmínit o příčinách jeho vzniku a následcích.

Zásadní vliv na další uspořádání tehdejšího Rakouska včetně ústavního vývoje měla jeho katastrofální porážka v prusko - rakouské válce, která byla ukončena pražským

mírem ze dne 23.8.1866, jímž bylo Rakousko donuceno dát souhlas k rozpuštění Německého spolku, ustavení konfederace severoněmeckých států v čele s Pruskem a neutralizaci zbylých jihoněmeckých států. Tak došlo k dovršení procesu sjednocení Německa.

Tato porážka se promítla i do vnitropolitického dění, kdy císařský dvůr byl nucen ustupovat národním a občanským požadavkům. Začal jednat o uznání koruny uherské a přehlédl potřeby další části říše, tedy Čechy i Moravu. Vídeň si dobře uvědomovala, že musí řešit vztah s Uhry i proto, že byly silné nejen po vojenské, ale i politické stránce. Představitelé maďarské politiky se proto snažili co nejlépe využít situace a začali usilovat o co možná největší uvolnění závislosti na Vídni s cílem uznání státního práva Uherské koruny.

Vyjednáváním byl pověřen rakouský ministr zahraničí hrabě Ferdinand Bust, který vycházel z toho, že požadavky Maďarů a německých liberálů se vzájemně doplňují a tedy připravil několik zákonů, které vyšly vstříc oběma seskupením.

V únoru roku 1867 došlo k vyrovnání mezi Rakouským císařstvím a Uherským královstvím, dne 18. února 1867 byla jmenována uherská vláda a dne 23. června 1867 byl František Josef I. korunován uherským králem. Z několika zemí sjednocených pod jednou říší se tak vytvořily dva centralizované státy, které spravovaly společně některé záležitosti a to především o zahraniční politiku, vojenství, finanční otázky. Pro správu těchto úseků byla vytvořena společná ministerstva a účetní dvůr. Ostatní záležitosti si spravovali země samostatně.

Negativní dopad na národnostní práva i na rozvoj občanských práv mělo rozdělení moci s uherskou vládou, kdy nositelem moci v západní části říše (Předlitavsku) zůstanou Němci a ve východní části říše (Zalitavsku) budou vládnout Maďaři.

Česká reprezentace se pokusila zabránit přijetí a potvrzení nového dualistického systému prostřednictvím českého a moravského zemského sněmu. Čeští politici se odmítli podílet na práci říšské rady, která zastupovala nově vytvořenou jednotku tzv. Předlitavsko. Vláda reagovala rozpuštěním sněmů a podařilo se jí před vypsáním nových voleb přesvědčit část šlechty k přijetí rakousko - uherského vyrovnání a současně k opuštění českého federalistického programu. I když tak Češi ztratili ve sněmu většinu, podali ještě proti novému státnímu uspořádání protest, ale dalšího jednání se už neúčastnili.

V květnu roku 1867 se sešla říšská rada bez českých zástupců a přepracovala základní ústavní zákony, které přizpůsobila potřebám nového soustátí. V podstatě se říšská rada proměnila v určitý „ústavodárný orgán“ a dosáhla konkrétních výsledků, které přesáhly původní záměr panovníka a vlády. Během dvou let říšská rada projednala a schválila desítky předloh a návrhů.

3.2. Občanská práva v prosincové ústavě

Základem reformní činnosti říšské rady se staly ústavní zákony, na kterých parlament pracoval v prvních měsících od svého zahájení. Tyto zákony tvořily novou ústavu, tzv. prosincovou ústavu, kdy se jednalo o vrcholení rakouského ústavního vývoje. Tato ústava je poslední rakouskou ústavou, která byla platná až do pádu monarchie v roce 1918. Z tohoto důvodu jí bude věnována pozornost v širším rozsahu než předchozím ústavám.

Prosincová ústava byla formálním pokračováním ústavy z roku 1861. Byla tvořena z několika zákonů: 1) zákonem č. 141 o říšském zastupitelstvu, 2) zákonem č.142 o všeobecných právech, 3) zákonem č.143 o říšském soudu, 4) zákonem č. 144 o moci soudcovské, 5) zákonem č. 145 o moci vládní a výkonné, 6) zákonem č. 146 o společných záležitostech, který upravoval vzájemné vztahy mezi Rakouskem a Uherskem.

1) Zákon č. 141 o říšském zastupitelstvu ponechával v platnosti kuriový systém z roku 1861, neměnil počet poslanců ani jejich volby do zemských sněmů. Zachovaná zůstala poslanecká i panská sněmovna. Postavení říšské rady se změnilo z poradního orgánu na skutečný parlament se spolurozhodovacím právem. Předsednictvo parlamentu mělo být voleno z pléna poslanců. Poslancům byla přiznána zákonodárná iniciativa. § 14 přiznává výkonné moci v odůvodněných případech (především nezasedá – li říšská rada) zákonodárnou moc s tím, že příslušné rozhodnutí bude schváleno v nejbližším zasedání parlamentu.

2) Zákon č. 142 o všeobecných občanských právech byl základním katalogem buržoazních práv a svobod, jak je podrobněji uvedeno dále.

3) Zákon č. 143 o zřízení říšského soudu upravuje nově zavedený soud, jehož sídlo bylo ve Vídni. Byl složen z předsedy, jeho náměstka, 12 členů a 4 náhradníků. Jeho věcná působnost se vztahovala na kompetenční spory mezi jednotlivými institucemi. Dále se zabýval stížnostmi občanů na zkracování ústavně zaručených politických práv a občanských práv.

4) Zákon č. 144 o soudcovské moci zaručoval nezávislost soudců, veřejnost procesního řízení, byly zavedeny porotní soudy pro určité delikty, soudní moc byla oddělena od moci výkonné (administrativní). Tak bylo jasné rozdělení moci na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní.

5) Zákon č. 145 o vládní a výkonné moci zaručoval postavení císaře jako osoby „posvátné, nedotknutelné a neodpovědné“. Panovník měl formálně přísahat, že vždy bude vládnout podle přijatých zákonů. Ostatní veřejní činitelé výkonné moci byli odpovědní v plném rozsahu při výkonu své úřední činnosti.

6) Zákon č. 146 o společných záležitostech monarchie byl vyrovnávací zákon, kterým byla zakotvena dualizace monarchie.

Je vhodné se zmínit o dalších třech zákonech z roku 1868 tzv. Májových zákonech, které byly důležité, neboť týkaly se neuherských zemí. První z nich zákon č. 47/1868 se týkal manželského práva, rušila se jím některá ustanovení konkordátu z roku 1855 a obnovovala se platnost občanského zákoníku ve věcech manželského práva. Zákon č. 48/1868 upravoval vztah školství a církve, kdy se rušily některá ustanovení konkordátu. Ve školství došlo ke zrovnoprávnění odtržení školství od církve. Posledním májovým zákonem byl zákon č. 49/1868, který rušil prioritní postavení katolické církve vůči ostatním náboženským obcím a konfesím (náboženská výchova dětí, vykonávání církevních obřadů atd.)¹²⁾.

Ačkoliv nová ústava byla bezesporu krokem vpřed, neodstranila všechny prvky absolutismu a stavovského zřízení. Mnoho nedostatků vyplynulo z nově zavedeného dualistického principu, protože německý a uherský národ netvořil rozhodující většinu obyvatelstva. Z tohoto důvodu bylo mnoho nových zákonů diskriminujících a

¹²⁾ Otto Urban, Česká společnost 1848-1919, Svoboda, Praha 1982....str. 244

nerovnoprávných. Jako příklad lze uvést volební řád, který zvýhodňoval maďarské a německé obyvatelstvo.

Občanský práva obsažená v prosincové ústavě se v mnohém podobají návrhu Kroměřížské ústavy z roku 1849, který však nikdy nenabyl platnosti.

Základní zákon o všeobecných právech státních občanů:

Čl. 1) Všichni obyvatelé náležející ku královstvím a zemím v radě říšské zastoupeným, mají obecné rakouské státní právo občanské. Zákon ustanovuje, pod kterými výjimkami kdo rakouského státního práva občanského může nabýti, jeho užívati a kdy a jak ho pozbude.

Čl. 2) Před zákonem jsou všichni státní občané rovni.

Čl. 3) Všichni občané státní mohou rovnou měrou veřejných úřadův dojíti. Aby cizozemci veřejných úřadův dojíti mohli, potřebí, aby prvé nabyli rakouského státního práva občanského.

Čl. 4) Volné stěhování osob a jmění v mezích státu ničím není obmezeno. Každému občanu státnímu, který v některé obci bydlí a platí v ní daň ze svého majetku nemovitého, ze svého výdělků nebo příjmu, přísluší mu právo voliti a volenu býti do zastupitelstva obecního, pod tímiž výminkami, jako příslušníkům obce.

Svoboda vystěhovati se ze země, obmezena jest z příčiny státu toliko brannou povinností. Obchodné vybírati se může jediné tehdá, když se užije reciprocity.

Čl. 5) Jmění jest neporušitelné. Mimo vůli může se někomu odejmouti něco, což jeho jest, jen v těch případnostech a tím způsobem, jak ustanovuje zákon.

Čl. 6) Každý občan státní může na každém místě v státě se zdržovati a bydleti, jakýchkoli věcí nemovitých nabývati a jimi volně vládnouti, též pro výminkami zákonem vyměřenými jakoukoli životnost provozovati. Spůsobem zákona z příčin obecného dobrého

dopouští se, by se obmezilo právo, mrtvé ruce statků nemovitých nabývati a k té ruce jimi vládnouti.

Čl. 7) Všelický svazek poddanství a člověčenství navždy jest zrušen. Všelická povinnost nebe vybývání, z důvodu rozděleného práva vlastnického na nějaké statku nemovitém záležející, může se vykoupiti, aniž jest dovoleno, příště statku nemovitých podobným i povinnostmi nevykupitelnými zavazovati.

Čl. 8) Svoboda osobní jest pojištěna.

Zákon, daný dne 27. října 1862 (č. 87 zákonníka říšského) pro ochranu svobody osobní, prohlašuje se tímto za část tohoto základního zákona státního.

Byl-li by kdo proti zákonu zatčen aneb zatčení jeho prodlouženo, vzejde z toho státu povinnost, nahraditi mu za takové ublížení škodu.

Čl. 9) Právo domácí jest neporušitelné.

Zákon, daný dne 27. října 1862 (č. 88 zákonníka říšského) pro ochranu práva domáhacího, prohlašuje se tímto za část toho základního zákona státního.

Čl. 10) Tajnost psaní nebudiž porušována, a psaní zabavována buďte dle zákonů o tom vydaných toliko v případech války aneb z rozkazu soudcovského, leč že by byl někdo dle zákona zatčen nebo by bylo v domě hledáno.

Čl. 11) Každému přísluší právo petiční.

Petice pod společný jménem podávati se mohou jenom od korporací neb spolků zákonem uznaných.

Čl. 12) Rakouští občané státní mají právo se shromažďovati a spolky činiti. Jak se těchto práv má užívati, ustanovuje se zvláštními zákony.

Čl. 13) Každý má právo, mínění své v mezích zákona slovem, písmem, tiskem nebo vyobrazením volně pronášeti.

Tisku není dovoleno ani pod censurou dávat, ani propůjčováním koncesí obmezovati. Administrativní záповědi poštovské k zdejším věcem tištěným se nevztahují.

Čl. 14) Úplná svoboda víry a svědomí každému jest pojištěna.

Požívání práv občanských a politických nezávisí na vyznání víry; však povinností občanským nemůže býti vyznání náboženské na ujmu.

Čl. 15) Každá církev a společnost náboženská zákonem uznaná má právo, náboženství společně a veřejně provozovati, své záležitosti vnitřní o své moci pořádati a spravovati, ústavy, fundace a fondy ku potřebám náboženství, vyučování a dobročinnost ustanovené držeti a jich užívati; jest však, jako každá společnost, poddaná obecným zákonům státním.

Čl. 16) Přívržencům vyznání náboženského, které není zákonem uznáno, dovoleno jest, v domě náboženství provozovati, pokud takové provozování není ani proti zákonu, ani proti mravopčetnosti.

Čl. 17) Věda a učení vědecké jest svobodné.

Každý občan státní má právo, ústavy vyučovací a vychovávací zřizovati a na nich vyučovati, když dle zákona prokáže, že jest k tomu způsobilý.

Vyučování domácí není tímto způsobem obmezeno.

O vyučování náboženství ve školách přísluší péči míti církvi neb společnosti náboženské, jíž se dotýče.

Státu náleží v příčině veškerého vyučování a vychovatelství právo nejvyššího řízení a dozorství.

Čl. 18) Každý má toho vůli, vyvoliti si své povolání a vzdělati se k němu, jak a kde mu libo.

Čl. 19) Všichni národové v státě mají rovné právo, a každý národ má neporušitelné právo, chovati a vzdělávati národnost a řeč svou.

Rovné právo všech v zemích obvyklých řečí ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává.

V zemích, v kterýchž bydlí národů, zřízena buďte veřejná učiliště tím způsobem, aby se každému národu dostalo náležitých prostředků, vzdělati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen, učiti se druhému jazyku zemskému.

Čl. 20) Pokud vláda odpovědná může práva, přivedená v člancích 8.,9.,10.,12. a 13. na čas a v některém místě zastaviti, vyměřeno bude zvláštním zákonem.

Ve Vídni, dne 21. prosince 1867¹³⁾

4. Obecně o situaci v českých zemích na přelomu 19. a 20. století

Máme - li se zbývat občanskými právy v ústavě z roku 1920, nelze pominout historické okolnosti navazující na přijetí prosincové ústavy a předcházející vzniku československé republiky a situaci v českých a moravských zemích na přelomu 19. a 20. století.

I když pro českou politickou reprezentaci přijetí nové ústavy bylo prohrou, projevovala svůj nesouhlas hlasitě ve veřejném politickém životě. Čeští politici se odmítli účastnit jednání říšské rady, čímž ale ztratili možnost prezentovat své názory na půdě parlamentu. Proto se rozhodli pro jiné způsoby protestu a pořádali masová shromáždění pod širým nebem na památných místech. Českým politikům se podařilo získat podporu veřejnosti, což dokládá i zvýšená pozornost obyvatel při převozu korunovačních klenotů z Vídně do Prahy a ještě více slavnostní položení základních kamenů ke stavbě Národního divadla roku 1867, která se změnila v kulturní a politickou demonstraci. Manifestací na úpatí hory Řípu v květnu 1868 obyvatelstvo dalo najevo nesouhlas se zasahováním vlády do kompetencí českého sněmu a projevilo snahu o prosazení českého státního práva. Tyto akce se opakovaly častěji až se z nich postupně zrodilo táborové hnutí, které se rozšířilo i na Moravě a vyústilo až k vyhlášení výjimečného stavu, který byl provázen řadou represí a policejních akcí.

V mezidobí se uvnitř českého liberálního tábora rozjitřil spor o politický postoj vůči účasti na českém sněmu. Staročesi zásadně účast odmítali, zatímco mladočeši se vyjádřili pro účast s odůvodněním, že alespoň na sněmu mohou vyjadřovat politické názory. Nakonec však zvítězili staročesi. Dne 22. srpna česká sněmovní delegace vydala prohlášení, ve kterém zdůvodnila svou neúčast na sněmu, zdůraznila svébytnost českého státu a že jakékoliv změny ve státoprávním postavení českých zemí lze provést pouze na základě smlouvy mezi

¹³⁾ Zdeněk Veselý, Dějiny českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....str. 286 až 288

panovníkem a českým národem. Veškerá usnesení říšské rady označila za neplatná, protože kompetentní tomu je pouze český sněm. K prohlášení se připojil i moravský zemský sněm.

Vzhledem k tomu, že České země byly hospodářsky a strategicky významnější součástí říše, začal císař vyjednávat s českými politiky a dokonce připustil korunovaci za českého krále. Jednání však nakonec byla neúspěšná a vedla ještě k hlubší kolizi mezi staročechy a mladočechy.

Dne 2. února 1871 císař rozhodl o zřízení nové vlády, ve které křeslo ministra kultu a vyučování získal Čech J. Jireček a ministrem spravedlnosti se stal K. Habětínek. I když oba byli pouze v pozici úředníků, měla tato skutečnost pro českou politiku velký význam.

Nová vláda neprodleně zahájila jednání s českými politickými představiteli (F. L. Rieger, A. Pražák a Clam-Martinič), jejichž výsledkem byla dohoda o českém vyrovnání, tzv. fundamentální články. Přestože v nich byla uznána jen omezeně svébytnost českého státu, kdy Češi se vzdali svých práv ve prospěch společných záležitostí více než Uhry, zavládlo ve společnosti nadšení. V momentě, kdy mělo dojít ke schválení dohody, se proti českým požadavkům postavil celý německý liberální tábor z obavy, že Předlitavsko ztratí svůj německý charakter. Pod tlakem okolností změnila vláda svůj postoj a tak padl první a současně poslední pokus o česko - rakouské vyrovnání. Vztah mezi mladočechy a staročechy směřoval ke stále hlubšímu odcizování a k větší konfrontaci. „Příležitost ani vůle k novému vyrovnání již nikdy nenastala“¹⁴⁾.

Hluboká krize uvnitř politických špiček se projevovala skepsí a nedůvěrou ve vlastní síly a vedla ke vzájemnému napadání a k osobním útokům. Nepřítomnost českých poslanců v říšské radě umožnila přijetí zákona o přímých volbách do říšské rady v roce 1873, což vedlo k ochromení zákonodárné činnosti zemských sněmů ve prospěch říšské rady. Právě tento fakt měl za následek uspíšení rozchodu dvou základních politických směrů. Mladočeši, na rozdíl od Staročeků (F. L. Rieger, F. Palacký), usilovali o přechod k aktivní politice. Také v Čechách sílil odpor proti pasivní rezistenci, kdy hlavní pozornost byla soustředěna na účast v zemském sněmu. I Národní listy upozorňovaly na to, že pokud český národ zůstane v pasivní politice, vzdává se tím jakékoliv možnosti ovlivňovat svou situaci.

¹⁴⁾ J. Harna a R. Fišer, Dějiny českých zemí II. od poloviny 18. století do vzniku české republiky, Fortuna, Praha 1998str. 87

V roce 1874 se dosavadní národní strana rozpadla na dva tábory. Mladočeši oznámili vytvoření samostatné Národní strany svobodomyšlné. Ačkoliv se Mladočeši programově nijak zvlášť nelišili od původní konzervativní Národní strany, docházelo i tak k jejich vzájemným střetům, navíc Mladočeši prosazovali další rozšiřování občanských práv.

V roce 1878 se nakonec i Staročeši vzdali zásadního odporu a vrátili se na český zemský sněm. Současně hledali možnost, jak se vrátit do říšské rady, aniž by přiznali neúspěch dosavadní politiky.

Přechod k aktivní politice znamenal zmírnění napětí mezi Staročechy a Mladočechy, kteří si byli velmi dobře vědomi společného nepřítele – německého tábora. Příměří mezi oběma českými tábory však netrvalo dlouho. Julius Grégr a později i jeho bratr Eduard Grégr odmítli českou aktivní politiku a opustili říšskou radu. Kriticky na stav české politiky pohlíželi i novináři soustředění ve čtrnáctideníku Čas, kteří vyvolali pochybnosti nad otázkou národní identity.

K vyvrcholení sporu mezi Staročechy a Mladočechy došlo v roce 1887, kdy Mladočeši oznámili návrat k pasivní rezistenci. Staročeši postupně ztráceli svoji politickou autoritu v české politické veřejnosti. Největším politickým omylem Staročeků bylo jednání s německými liberály o tzv. punktačních člancích. Hlavním cílem článků bylo oddělení německých tzv. smíšených oblastí. Jednalo se fakticky o úpravu veřejné správy v Čechách, na jejímž základě mělo dojít k revizi obvodů okresních a krajských soudů, obchodních a živnostenských komor, k rozdělení zemědělské a školní rady podle národnostních hledisek. Punktace vyvolala obrovskou nevoli u české veřejnosti. V důsledku punktací došlo fakticky k rozpadu staročeského tábora, který vyvrcholil porážkou staročeské strany do říšské rady v roce 1891 a její místo zaujali Mladočeši.

Ačkoliv Mladočeši byli z počátku pružnou stranou přístupnou ke kompromisům, postupně se jejich program začal sbližovat s programem Staročeků, takže již v roce 1907 byl značně konzervativní, loajální vůči vládě a její členové se bez problémů stávali ministři.

5. Národní otázky v českých zemích na přelomu 19. a 20. století

5.1. Právní postavení národů v českých zemích

5.2. Boj za jazykovou rovnoprávnost

5.3. Snaha o reformu volebního systému

5.4. Státní správa

5.1. Právní postavení národů v českých zemích

Právní úprava národních otázek se v monarchii výrazně lišila a to především díky rozdílu právního postavení mezi Předlitavskem a Uherskem. V předlitavských zemích se národnostní právo vyvíjelo i po roce 1867, kdy bylo zaměřeno zejména na oblast úředního jazyka a rozvoje národa jako takového.

Například jednací řád říšské rady nijak neupravoval jednací jazyk a převážně se jednalo v němčině. Naopak v zemských sněmech byl jednací jazyk výslovně upraven, kdy v Čechách i na Moravě byla přijata jazyková rovnoprávnost. Hlavní spory se týkaly úpravy používání jazyka před úřady.

Ačkoliv v Předlitavských zemích byla jazyková rovnoprávnost zakotvena v čl. 19 základního zákona státního 142/1867 R.G.Bl., byla vykládána různorodě a vyvolávala mnohé konflikty, které přetrvaly až do konce monarchie.

Němci začali postupně ztrácet svoji politickou převahu demokratizací voleb, nejvíce jim vadilo pozvolné prosazování Čechů v politice.

Důležitým mezníkem byl tzv. moravský pakt na počátku 20. století. Jednalo se o dohodu mezi Čechy a Němci na Moravě, jejichž vzájemné vztahy byly podstatně lepší než v Čechách. Pakt zakotvil rozdělení zemského sněmu na dvě národní a velkostatkářské kurie a dále rozdělení mandátů podle národnosti. Čechům z paktu vyplývalo vůdčí postavení a Němci měli právo veta. Pakt upravoval volební řád na základě národního katastru, tj. rozdělení okresů a volebních kurií podle národnostního principu, dále rozdělení školských

úřadů a také zrovnoprávnění jazyků ve styku se samosprávnými úřady. Pakt také upravoval vyučovací jazyk podle národnosti a rovnoprávnost jazyka v samosprávných orgánech.

5.2. Boj za jazykovou rovnoprávnost

Po volbách do říšské rady v roce 1897 se pozice Mladočechů ještě více zvýraznila získáním celkem 60 mandátů. Mladočeši vyvinuli tlak na úpravu užívání národních jazyků v úředním styku. Výsledkem vyjednávání bylo vydání Badeniho jazykových nařízení přijatých v roce 1897. Tato nařízení zavedla povinnost úředníků ovládat oba zemské jazyky, tedy němčinu i češtinu, aby v každé konkrétní kauze bylo užito jazyka původního podání a to jak uvnitř úřadu, tak i mezi úřady.

Badeniho jazyková nařízení vzbudila velký odpor. Nejdříve na německé politické scéně, později i u německé veřejnosti. V důsledku obrovské nevole byli čeští dělníci, především v severních Čechách, propouštěni z práce, české menšinové školy se staly terčem útoků, docházelo k četným potyčkám mezi českým a německým obyvatelstvem. Takto vyhrocený stav vedl až k vyhlášení výjimečného stavu. Následkem nepokojů byla Badeniho jazyková nařízení nahrazena tzv. Gautschovými nařízeními. V roce 1899 byla jazyková nařízení zrušena.

Jazykové otázky se postupně rozptýlily do programů jednotlivých politických stran. Mladočeši trvali na dvojjazyčnosti státních úředníků při vnějším úřadování. Ostatní politické strany trvaly na požadavku jazykové rovnoprávnosti a to jak ve státní správě, tak i samosprávě (zájmové i územní).

Jazyková rovnoprávnost byla jednou z nejdůležitějších oblastí národní politiky, která měla vliv na další vývoj vztahu Čechů k Rakousku v období 1. světové války, ale i v řešení národnostních a jazykových otázek v Československé republice po roce 1918.

Převaha německého jazyka byla nadále zřejmá, i když nikdy nebyl prohlášen za státní jazyk.

5.3. Snaha o reformu volebního systému

Otázka všeobecného volebního práva se souběžně střídala s otázkou národnostního vyrovnání. Protože otázka jazyková práva se na počátku 20. století dostala do „slepé uličky“, byl vyvíjen tlak na prosazení všeobecného, rovného a přímého volebního práva. K rozšíření volebního práva docházelo postupně už od Únorové ústavy z roku 1861, přes zavedení přímých voleb do říšské rady upravené v Dubnové ústavě z roku 1873, dále novelou z roku 1882, která umožnila, že mohli volit tzv. „pětizlatkový“ voliči, až po vytvoření páté kurie v roce 1896.

Díky společenskému vývoji na začátku 20. století však tento stav již neodpovídal úrovni politického sebevědomí občanů a bylo zřejmé, že musí dojít ke konkrétní změně.

V roce 1905 rozštěpila tehdejší českou veřejnost revoluce v Rusku. Převážná většina politických stran sledovala události s velkými obavami, ovšem tehdejší sociální demokracie neskrývala sympatie k ruskému dělnictvu, neboť vidina konstituce v Rusku posílila rakouské a československé sociální demokraty k boji za demokratické reformy v Předlitavsku, kdy reforma volebního práva se stala hlavním bodem. Během roku 1905 došlo k několika demonstracím a stávkám na podporu reformy všeobecného volebního práva. Na přelomu roku 1906 a roku 1907 poslanecká sněmovna schválila nový volební zákon, ve kterém byla prosazena zásada všeobecného, přímého a rovného volebního práva. Nejednalo se však o právo absolutní vzhledem k tomu, že volit nemohly ženy ani vojáci. Aktivní právo volit měli muži od 24 let a pasivní právo se vtahovalo na muže od 30 let. Rovněž rozdělení mandátů nebylo rovnoměrné, regiony a okresy s německým obyvatelstvem byly upřednostňovány.

5.4. Státní správa

Již v revolučním roce 1848 byly zakotveny dvě zásadní změny v rakouské správě. Jednak došlo k zavedení samosprávy a dále k nahrazení vrchnostenské správy správou zeměpanskou. Důsledky těchto změn se odrazily mimo jiné i na vztahu občana a státu, kdy občan vystupuje jako svobodný a nezávislý subjekt, který již není v postavení poddaného vůči státu či vrchnosti, ale je rovnocenným partnerem.

Veřejná správa se stala klíčovým prvkem v době monarchie a stala se oporou pro nevládnoucí národy. Výraznou úlohu při prosazování alespoň některých otázek národnostního práva hrála tzv. národnostní samospráva, jejíž pomocí si jednotlivé národy mohly samostatně spravovat například školství nebo kulturu. Jednalo se o snahy, aby v určitých otázkách byli příslušníci daného národa podřízeni výhradně úředníkům, soudům a jiným orgánům složeným z obyvatel téže národnosti. Národnostní samospráva byla rozdělena nejen podle území ale i podle personálních poměrů. V případě, kdy územní obvody samosprávy byly jednonárodní, rozdíl mezi národnostní samosprávou a samosprávou nebyl žádný. Ačkoliv se v období monarchie národnostní samospráva obecně neprosadila v českých zemích, vznikly určité prvky tohoto druhu, které se prosadily především v oblasti školství.

Veřejná správa na konci monarchie byla často kritizována. S tím i souvisela snaha o její reformu. Toto reformní úsilí se zaměřilo na sloučení státní správy a samosprávy a na zřízení větší správního útvaru mezi zeměmi a okresy. Mělo se jednat o obnovení krajů, které byly zrušeny v Čechách v roce 1862 a díky kterým někteří chtěli dosáhnout vyřešení národnostních sporů v Čechách. Proti tomu však rázně vystoupili Češi, neboť se obávali, že je reforma oslabí a možná i zcela zlikviduje státní právo. „Země by totiž byly po zavedení krajů v podstatě nadbytečným článkem veřejné správy veřejné správy: systém okres – země (Čechy) – vídeňské ústředí by se změnil na okres – kraje – vídeňské ústředí“¹⁵. Navíc Němci neskrývali snahy o tzv. uzavřené území, podle kterých německé kraje měly být jednojazyčné, vnějším úředním jazykem by byla výhradně němčina, zatímco české kraje by byly dvojjazyčné, případně zvýhodnění němčiny.

6. České země v době první světové války – cesta k samostatnosti

6.1. Období před 1. světovou válkou

6.2. Počátek válečného konfliktu

6.3. Reakce české reprezentace po vypuknutí války

6.4. České politické aktivity v zahraničí

6.5. Situace na domácí politické scéně

¹⁵⁾ René Petráš, Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, sborník příspěvků, Nakladatelství Karolinum Fortuna, Praha 2006str. 710

6.1. Období před 1. světovou válkou

Na počátku 20. století se česká politická reprezentace snažila vést česko - německé vyrovnávací rozhovory. Jedním z důležitých mezníků během jednání byla tajná dohoda týkající se Moravy během moravského zemského zasedání v roce 1914. Dohoda upravovala tři základní okruhy otázek. V první řadě se jednalo o rozdělování subvencí pro školy, další otázkou byla změna ve školské politice zemských orgánů a poslední problematikou bylo uplatnění národních principů v některých institucích a organizacích. Ve skutečnosti tato tajná opatření směřovala k hlubšímu oddělení Čechů a Němců na Moravě. Kvůli nacionalistům na obou stranách mnohé kompromisy neuspěly. I když tajná dohoda nebyla přínosná tak jako moravský pakt z roku 1905, došlo alespoň k uklidnění napjatých česko - německých vztahů.

Čeští Němci se však stále více snažili prosadit německý ráz Rakouska a to jak z hlediska národnostního tak i územního rozdělení Čech. Vztah Němců k českým zemím vedl k zablokování dalších pozitivních změn a dokonce k ohrožení a narušení fungování již zavedených institucí, což bylo symbolizováno především annenskými patenty.

„V sobotu 26. července 1913 podepsal císař František Josef v Bad Ischlu pět nejvyšších vlastnoručních listů a patentů, jimiž inaugurována v Čechách doba bez ústavních sborů, doba absolutismu, která měla potom potrvat přes léta světové války až do konce habsburské monarchie, a jež vstoupily do historie podle svátku dne, kdy byly podepsány, pod jménem „annenských patentů“¹⁵⁾. Annenskými patenty došlo k rozpuštění zemského sněmu a nařízení nových voleb. Dále jim byla zřízena zemská správní komise, která převzala pravomoci zemského sněmu.

Patenty byla nesporně potlačena demokratická práva a zároveň jimi byl vyvíjen tlak na české politické zástupce. Právě tyto patenty měly vliv na postoj české veřejnosti v období 1. světové války vedoucí až k národnostní krizi.

Změnu mezinárodní atmosféry jen málokdo postřehl, navíc lidé si zvykli na dlouhé období míru trvajících od prusko - rakouské války z roku 1866. První náznak změny se projevil nápadným růstem zbrojní výroby. Napětí rostlo i mezi dvěma mocenskými bloky: Trojspolkem a Dohodou. Trojspolek byl vojensko politický blok Německa, Rakousko -

¹⁵⁾ Otázka česko-německá v předvečer velké války, Karolinum, Praha 1995...str. 232

Uherska a Itálie, který se formoval od roku 1879, byl založen na vzájemné vojenské podpoře a zaměřen proti rozšiřování ruského vlivu na Balkáně a Předním východě.

Trojdhoda vznikla jako protiváha Trojspolku a byla představována Velkou Británií, Francií a Ruskem.

Rakousko - Uhersko bylo pro Německo druhořadým partnerem, který jen těžko mohl prosadit vlastní zájmy. V roce 1908 po vítězství turecké revoluce vyvstala otázka právního postavení Bosny a Hercegoviny, která byla doposud součástí Turecka. Vídeňská vláda prohlásila, že Bosna a Hercegovina se stává součástí Rakousko – Uherské monarchie. Nestabilní situace na Balkáně a následně propukající konflikty vzbuzovaly pozornost u české veřejnosti, u které doposud přetrvávaly myšlenky na slovanský národ. Bylo zřejmé, že se čeká na záminku, která povede k závažnějšímu střetnutí. Atentát na Františka Ferdinanda d'Este byl tzv. spouštěčím mechanismem, který uspořádal 1. světovou válku.

6.2. Počátek válečného konfliktu

O válečné hrozbě se v politických kruzích dlouho spekovalo, ovšem nikdo si nedokázal představit, jakého rozměru skutečně dosáhne a jaké budou její následky.

Německé obyvatelstvo projevovalo při mobilizaci nadšení naopak, Češi projevovali nevoli účastnit se války proti Srbsku a Rusku.

Po vypuknutí války měla vláda dostatek právních prostředků k okamžitému zavedení mimořádných opatření. Základním krokem bylo rozhodnutí rakouské vlády vstoupit do války bez součinnosti parlamentu, rozpuštěním říšské rady a zemských sněmů. Byla nastolena cenzura a vláda postupně přistoupila k likvidaci občanských práv, například svobody shromažďování a tisku. Tato opatření zejména směřovala proti slovanským národům, neboť armáda se obávala odporu, který by mohl ohrozit válečné cíle monarchie. „Rozhodnutím ministerstva vnitra byli dne 18. září zbaveni poslanci poslanecké imunity, od 21. července byla suspendována základní občanská práva zakotvena v ústavním zákoně č. 142/1867“¹⁶⁾. Činnost porotních soudů přešla na vojenské soudy, které postupovaly podle vojenského řádu.

¹⁶⁾ K. Malý a kolektiv, Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s., Praha 1999....str.261

Po vyhlášení mobilizace dohledací vojenský úřad získával informace od vojenských velitelů o náladě obyvatelstva a poskytoval doporučení v oblasti národní politiky.

6.3. Reakce české reprezentace po vypuknutí války

Veškeré výsledky dosažené českou politickou reprezentací desetiletých bojích o státoprávnost v důsledku tohoto válečného konfliktu vymizely. Úředním jazykem se stala němčina, kterou se mělo výhradně vyučovat na školách a dokonce bylo uvažováno, zatím v teoretické rovině, o přeměně českých zemí na součást jediné německé střední Evropy.

Občanská práva byla suspendována zavedením vojenské diktatury v Čechách, postupováno bylo proti české kultuře a docházelo k hromadným zatýkáním českých politiků.

Během války bylo české obyvatelstvo ostře perzekuováno a to i z důvodu chování českých vojáků na frontě, kteří často přecházeli na stranu Rusů. Vojensko - byrokratická diktatura se zaměřila na stíhání i malicherných náznaků českého státoprávního vzdoru. Persekuce postihla i politické představitele českého národa. Souzeni byli Karel Kramář, Alois Rašín, několik poslanců ze strany národně sociální a sociálních demokratů a mnozí další.

Před vypuknutím války řada českých politiků, i přes nespokojenost s byrokratickým správním systémem a centralizací státní moci, pokládala rakousko - uherské soustátí za celkem přijatelný státní rámec pro uplatnění českých národních zájmů. Věřili, že po politickém, kulturním i hospodářským vzestupu dosáhnou v rámci monarchie plné rovnoprávnosti. Po vypuknutí války se veškeré naděje pro uplatnění národního programu rozplynuly. „Válka náhle plně obnažila skutečnost, že pod povrchem těchto zápasů, přejících zdánlivě českému národnímu vývoji, se již od přelomu 60. a 70. let 19. století odvíjely v Rakousku - Uhersku i v Evropě procesy, které nebyly dalším osudům slovanských národů monarchie příznivé“¹⁷⁾. Bylo proto nutno najít jiná východiska, ovšem v dané situaci se pro českou politiku rýsovaly pouze dvě možnosti. Jednak přicházel v úvahu loajální postoj, kdy by se český národ postavil do pozice státoprávního národa, který si zaslouží respekt při prosazování národních požadavků, na druhé straně se byl naopak možný takový postoj, jehož

¹⁷⁾ Ivan Šedivý, Za Československou republiku 1914-1918, Historický ústav AV ČR na pomoc škole, státní pedagogické nakladatelství, Praha 1993.... str. 4

konečným cílem by bylo vytvoření samostatného státu. To však znamenalo postavit se přímo proti říši.

Vzhledem ke složité situaci de k razantním krokům hledající perspektivu národní existence postavily pouze dvě politické osobnosti. S ideou vytvoření velké slovanské říše pod vedením Romanovců, jejíž součástí by byl i český stát, vystoupil Karel Kramář. Tato myšlenka však byla z mnoha důvodů předem zamítnuta, zvláště po pádu cara v roce 1917. Druhou osobností byl T.G. Masaryk, profesor Karlovy university, známý politik nejen v Čechách, ale i v zahraničí, který si byl od samého počátku války vědom toho, že rakousko - uherská monarchie ztratila pro český národ smysl. Hlavní problém spatřoval v rakousko - uherské politice zaměřené proti českým národním zájmům. Jeho představou byl nezávislý československý stát, jehož součástí by byly české země v jejich historických hranicích osídlené převážně slovanským národem. Zároveň si dobře uvědomoval, že k prosazení tohoto cíle lze dospět pouze v případě porážky Rakouska - Uherska, kdy bude nutné získat souhlas a záruky Dohody.

Převážná část politické reprezentace v Čechách však prokazovala loajální postoje k monarchii, zejména katolické strany jednoznačně podporovaly tento přístup, což vyplývalo z tradiční vazby mezi katolickou církví a Habsburky. Sociální demokracie k tomuto problému přistupovala pasivně. I když se zaměřila na ochranu českých zájmů, válku neodsoudila, ani proti ní nic nepodnikala. Naopak věřila v uplatnění české otázky až po uskutečnění sociální revoluce.

Vojensko - byrokratický režim vedl k rozpoutání tvrdých represí proti všemu, co bylo české. Byly zakázány české knihy, cenzura se týkala i českých dějin, mnohé české noviny a časopisy přestaly vycházet. Žurnalisté, představitelé českých spolků a další byli zatýkáni a perzekvováni. Došlo k popravě člena sokolské obce Slavomíra Kratochvíla a novináře Josefa Kotka. K trestu smrti byli vojenským soudem odsouzeni i Karel Kramář a Alois Rašín. Díky odporu zahraniční politiky nebyl nakonec rozsudek vykonán.

Rakouská vláda ve snaze posílit německý ráz Předlitavska a dualistický charakter monarchie zavedla nový státní znak monarchie s názvem „ Království a země na říšské radě zastoupené“ a odstranila český znak na společném státním znaku. Němčina se měla stát jediným státním jazykem.

6.4. České politické aktivity v zahraničí

Hlavní českou politickou postavou působící v zahraničí byl bezesporu T.G. Masaryk, který zahájil přípravu protihabsburského odboje. Hlavním jeho záměrem bylo osvobození českého národa s využitím styků se státy Dohody. O svých představách přesvědčil další české přední politiky, se kterými později založil tajný spolek známý jako česká Maffie. Tato domácí odbojová skupina byla složena především z Masarykových příznivců z předválečné realistické strany a strany mladočeské. Nejdříve Maffii vedl Edvard Beneš a po jeho nucené emigraci v roce 1915 na jeho místo nastoupil Přemysl Šámal, který z Maffie vybudoval skutečný konspirativní spolek plnící i zpravodajské úkoly ve prospěch Dohody.

Masarykovým záměrem bylo, aby na sebe český stát upozornil tak, že po skončení války ho nebude možné opomenout. Jeho představa byla vytvoření zcela nového státu a to státu československého. Tato myšlenka získala okamžitou podporu u českých a slovenských krajanských spolků ve Francii, Rusku, Velké Británii a v USA. V zahraničí v té době žilo okolo 2 miliónů českých a slovenských vystěhovalců, kteří stále byli spjati se svou bývalou vlastí. Právě v těchto komunitách vznikly po vypuknutí války organizované české vojenské jednotky, které později byly součástí československého zahraničního vojska. Významná byla dohoda ze dne 22.10.1915 uzavřená v Clevelandu mezi českými a slovenskými krajanskými organizacemi o spojení Čechů a Slováků ve společném státě. Samotná organizace zahraničního vojska však byla složitá. Krajanské spolky byly rozhodující při finanční a politické podpoře, bez které by nebylo možné dosáhnout podpory od vedoucích představitelů Dohody.

T.G. Masaryk v den výročí upálení mistra Jana Husa dne 6. července 1915 ve svém veřejném projevu vytýčil program zahraničního odboje, v rámci kterého vyhlásil boj Rakousku - Uhersku. Po příchodu E. Beneše do exilu vytvořili spolu s T.G.Masarykem Český zahraniční komitét, jehož autoritu uznala řada krajanů. Dne 14. listopadu 1915 komitét uveřejnil proklamaci s jasným cílem a to prohlášením československého nezávislého státu. Toto prohlášení se stalo základním programem zahraničního odboje po celou dobu války.

V roce 1916 se Český zahraniční komitét přetransformoval na Československou národní radu se sídlem v Paříži. K T.G. Masarykovi a E. Benešovi se připojil M.R. Štefánik,

slovenský astronom žijící ve Francii, prostřednictvím jeho kontaktů tato trojice začala získávat významný vliv, který vedl k prosazení jejich společného záměru.

Hlavním úkolem Rady bylo přesvědčit státy Dohody pro československý národní program, zejména o nutnosti zániku Rakousko - Uherské monarchie, což nebylo lehkým úkolem.

Spolupráce s Dohodou se prohloubila po vzniku československé legie, jejíž příslušníci bojovali na straně Dohody. Tato vojska byla tvořena z dobrovolníků, válečných zajatců a vojáků, kteří přeběhli na stranu Dohody. V Československé legii bylo na konci této války zapojeno kolem 128 000 mužů.

6.5. Situace na domácí politické scéně

V české politice na domácí půdě však stále přetrvávala pasivita a rezignace ohledně tlaku nacionalistů a státní správy. Jakékoliv pokusy o sjednocení politických stran skončily nezdarem. V roce 1916 byl spáchán atentát na předsedu vlády K. Stürghka a později téhož roku zemřel císař František Josef I. Smrt těchto dvou významných osobností měla za následek oslabení vojensko - byrokratického režimu a vedla ke znovuoobnovení českého politického života.

Část dosud loajální české politické reprezentace věřila, že po nástupu nového císaře Karla I., který přislíbil obnovení činnosti parlamentu, prosadí české národní zájmy a snažila se o jeho korunovaci českým králem, k čemuž nikdy nedošlo.

Na podzim roku 1916 vznikl nadstranický orgán Český svaz poslanců říšské rady složený ze zástupců devíti politických stran. V Praze následně ustavil Národní výbor jako zprostředkující orgán mezi poslanci a politickými stranami. Oba orgány měly hájit české národní zájmy vůči Vídni. Zpočátku byly tyto orgány přijímány českou veřejností s nadšením a očekáváním, že dojde ke svolání říšské rady, kde budou české politické strany postupovat jednotně. Zklamání ovšem nastalo v okamžiku jejich prohlášení ze dne 31.ledna 1917 na adresu dohodových států, ve kterém odsoudili prohlášení Dohody na nabídku separátního míru, kterou učinil císař Karel I. Pro dohodové státy byla tato nabídka více než vyhovující,

protože by tím dostaly Rakousko - Uhersko do izolace a tím by se oslabila pozice Německa, které bylo pokládáno Francií a Velkou Británií za hlavního nepřítele. V odpovědi dohodových velmocí na mírovou výzvu bylo zahrnuto i osvobození Čechoslováků, což byl nesporný úspěch české zahraniční reprezentace a především E. Beneše.

Tento úspěch však byl oslaben odmítavým vystoupením domácí české reprezentace. Český svaz ve svém prohlášení na říšské radě dne 31.ledna 1917 odmítl jakýkoliv pokus o osamostatnění Československa a deklaroval, že České země vždycky byly a budou pod habsburským žezlem. Česká veřejnost po tomto prohlášení odsoudila Svaz, který tím ztratil její podporu a důvěru.

Nová etapa ve vývoji válečného konfliktu pro osvobozenecké úsilí českého a slovenského národa nastoupila v souvislosti s revolučními událostmi v Rusku. Únorová demokratická buržoazní revoluce z roku 1917 odstranila carský režim a prosadila sociální a demokratický proud ve světové politice. Tímto v podstatě posílila národní osvobozenecká myšlenka slovanských národů v Rakousko - Uhersku. Po únorové revoluci představitelé Československé národní rady začal budovat v Rusku samostatné československé vojenské oddíly, do nichž vstupovali čeští a slovenští zajatci. Pod vlivem ruské revoluce zesílily i v domácí české politice protirakouské postoje.

Tam, kde selhala domácí politika, nastoupila kulturní sféra složená z intelektuálů, vědeckých pracovníků a spisovatelů, která podnikla dne 17. května 1917 vydání manifestu Českému poselstvu na říšské radě. Manifest vyzval poslance, aby dbali na zájmy národa a usilovali o Evropu svobodných národů.

Dne 30. května se císař Karel I. rozhodl obnovit zasedání parlamentu říšské rady, kde čeští poslanci, pod vlivem událostí, požadovali autonomii pro české země a jejich spojení se Slovenskem.

7. Vznik československé republiky

7.1. Období zlomů a převratů

7.2. 28. říjen 1918

7.3. Martinská deklarace z 30. října 1918

7.4. Role nově vzniklého státu

7.5. Vymezení československých státních hranic

7.1. Období zlomů a převratů

Zásadním obratem v této válce byl duben 1917, kdy USA vstoupily do války proti Centrálním mocnostem. Wilsonova válečná strategie spočívala v oddělení Německa od mocnářství, které by takto bylo oslabené a snadno porazitelné. To však neodpovídalo představám československého exilu. Na druhou stranu to umožnilo zapojení se do akce českým a slovenským organizacím v USA. V roce 1918 byla v Chicagu založena americká pobočka Československé národní rady.

Velmi důležité v té době byly zejména československé úspěchy v Rusku, kde bylo statisíce českých a slovenských vojáků. To byl jeden z důvodů, pro který T.G. Masaryk hodlal založit v Rusku hlavní vojenskou základnu odboje, když bojeschopnost Československé legie se výrazně projevila úspěchem těchto jednotek v bitvě u Zborova.

Dalším rozhodujícím momentem, který ovlivnil následné události, byl vývoj v Rusku, který vyvrcholil Velkou říjnovou revolucí a nastolením vlády sovětů tzv. bolševiků a ta v březnu 1918 uzavřela mír s Ústředními mocnostmi. Vítězství této revoluce značně ovlivnilo odmítavý postoj vůči Rakousko - Uhersku a další vývoj českého a slovenského národa z hlediska státnosti.

V roce 1917 Rakousko - Uhersko prožívalo v důsledku dlouhotrvající války katastrofální zásobovací situaci, která vyvolala vlnu stávek a tzv. hladových demonstrací. Vláda na požadavky lidových mas reagovala vojenským terorem, kdy v dubnu 1917 došlo ke střelbě na hladovějící dělníky, ženy a děti v několika českých městech. V důsledku vojenských akcí a návratu části zajatců z Ruska, kteří zažili revoluci, se urychlily revoluční postoje v Předlitavských zemích. Obrovská lidová síla začala usilovat o zásadní národní a sociální změny, které rakouská armáda již nemohla zastavit.

Hybnou silou při prosazování národnostních požadavků bylo české a slovenské dělnické hnutí, které bylo značně ovlivněno říjnovou revolucí a ideou o novém společenském

prostředí ohledně třídní struktury dosavadních politických systémů. V českých zemích se tato nová situace projevila ve změně vedení československé sociální demokracie, které doposud bylo ovlivněno opatrníckými postoji a vedení se ujala opozice.

Počátkem roku 1918 přešla česká politická reprezentace do ofenzivy a rakouská vláda již neměla šanci ji odvrátit. Jejím výsledkem byla tzv. Tříkrálová deklarace z 6. ledna 1918, v níž byl vysloven požadavek samostatnosti s tím, že čeští poslanci říšské rady požadovali právo na sebeurčení národů. Vznik Tříkrálové deklarace povzbudila i Říjnová revoluce, která dala impuls k novým národním hnutím. Toto prohlášení bylo kritizováno německými politiky, především rakousko – uherským ministrem zahraničí Otakarem Czerninem.

Odpovědí české politické a kulturní reprezentace na Czerninův odmítavý postoj vůči české emancipaci byla Národní přísaha ze dne 13. dubna 1918 v Obecním domě. Tato přísaha byla manifestací věrnosti národnímu programu a samostatnosti. České akce tak vyburcovaly k aktivitě i slovenskou politiku, což se projevilo prohlášením z 1. května 1918, ve kterém se slovenští političtí reprezentanti vyslovili pro samostatnou Československou republiku.

Pro státy Dohody byla československá otázka nepatrným problémem v komplexu světové politiky. Ještě na počátku roku 1918 je ani nenapadlo, že by mohlo dojít k odtržení Československa od Rakouska – Uherska, neboť jejich představou byla pouhá autonomie v rámci tohoto soustátí. Až na podzim roku 1918 došlo ke změně postoje Dohody v návaznosti na neúspěšné vyjednání o separátním míru s Rakousko - Uherskem. O rozbití Rakouska – Uherska a vytvoření malých, závislých států, které by tak vytvořily protiváhu poválečnému Německu, začala Dohoda usilovat až po neúspěšném vyjednání o separátním míru s Rakousko - Uherskem.

Tato změna postoje vedla k posílení podmaněných států, včetně české zahraniční akce. V červnu roku 1918 uznala francouzská vláda Národní radu jako základ pro Československou vládu a podpořila vznik nového Československého státu. Velká Británie a v srpnu také USA v září téhož roku prohlásily československý národ za svého spojence. Dne 30. května 1918 v Pittsburgu v USA došlo k jednání mezi českými a slovenskými krajanskými spolky, které podepsaly spojení Čechů a Slováků v rámci samostatného státu a tím, že Slovensko mělo získat autonomii s vlastní administrativou.

Uznání Československé národní rady inspirovalo domácí politickou reprezentaci k vytvoření koordinačního orgánu, který by byl schopen převzít vládu v zemi. Dne 13. července 1918 došlo k obnově Národního výboru, který ukončil svou činnost v roce 1916. Hlavní úlohou Národního výboru nyní byla nejvyšší reprezentace československých politických stran a měl sehrát klíčovou roli při vzniku Československého státu. Politické složení tohoto orgánu vycházelo z výsledku voleb v roce 1911. Byl tvořen ze 38 zástupců stran, z toho 10 členů bylo ze sociální demokracie, 9 členů bylo z české agrární strany, 9 členů ze strany státoprávně demokratické, 4 členové byli čeští socialisté, 4 členové lidovci, 1 člen byl staročech a 1 člen realista. Předsedou byl zvolen Karel Kramář, který v té době požíval sympatie celého českého národa. „Jako své poslání si Národní stanovil úkol shromážďovat, pořádat a vést všechny duševní, morální a hmotné síly národa k prosazení práva na sebeurčení v samostatném, demokratickém státě československém, s vlastní správou a pod vlastní svrchovaností“¹⁸⁾. Sloveňští představitelé v národním nebyli ve výboru zastoupeni z důvodu, aby nebyli pronásledováni maďarskou vládou.

Během letních měsíců došlo k prolomení německé obrany, k nezdaru rakouské armády na italské frontě a kapitulaci Bulharska. Rakousko – Uhersko na tuto situaci reagovalo nabídkou na uzavření míru vůči všem válečným státům. Monarchie prožívala vnitřní krizi a hrozil další výbuch nespokojenosti. Protože došlo ke zhroucení zásobování monarchie, začala vláda vyvážet uhlí a zbytky obilí z Čech a Moravy do alpských zemích. Vývoz těchto nezbytných životních potřeb byl důvodem, aby na 14. října 1918 byla českou socialistickou stranou s Národním výborem vyhlášena generální stávk. Ta sice byla formálně namířena proti vývozu potravin, ale ve skutečnosti měla politický podtext.

Téhož dne se ohlásila československá zahraniční akce, kdy E. Beneš oznámil vládám států Dohody, že již 26. září 1918 byla ustavena Prozatímní československá vláda v čele s T.G. Masarykem, E. Benešem jako ministrem zahraničí a M.R. Štefánikem jako ministremojenství. Tato československá vláda byla uznána všemi dohodovými státy.

¹⁸⁾ J. Harna a R. Fišer, Dějiny českých zemí II. Od poloviny 18. století do vzniku české republiky, Fortuna, Praha 1998str. 134

Ještě 16. října 1918 se císař snažil zabránit rozpadu monarchie, ve svém manifestu přislíbil autonomii národům a navrhl přetvoření Rakouska jako spolkového státu. Toto gesto však nevyhovovalo národním představám a tento pokus zákonitě ztroskotal.

Dne 18. října 1918 byla ve Spojených státech amerických vyhlášena Washingtonská deklarace, která je považovaná za vrcholný akt zahraničního odboje. V dokumentu nastínil T.G. Masaryk zásady nového Československého státu, který měl být republikou zaručující svým občanům požívání veškerých práv a svobod. „Slavnostně prohlašujeme, že od nyníška tvoříme svobodný a samostatný lid a národ. Přijímáme americké zásady, tak jak byly vysloveny presidentem Wilsonem, zásady osvobozeného lidstva, skutečné rovnosti národů a vlád, jejichž veškerá spravedlivá moc vychází ze souhlasu ovládaných“¹⁹⁾.

Dne 26. října 1918 se představitelé domácí politiky usnesli, že bude převzat do správy Národního výboru Obilní ústav v Praze, čímž získají dohled nad zásobováním v zemi.

7.2. 28. říjen 1918

„Československou revoluci“ nelze spatřovat pouze v událostech z 28. a 30. října 1918, a neboť se jednalo o složitý komplexní proces vedoucí k vybudování a zformování nového československého státu.

Dne 28. října 1918 v dopoledních hodinách dorazila do Prahy zpráva o nótě rakouského ministra zahraničí G. Andrassyho, v níž se vyslovil pro přijetí podmínek prezidenta Wilsona.

Česká veřejnost si nótu vysvětlila jako konečnou kapitulaci Rakouska - Uherska. Ovlivnění těmito událostmi začali Pražané vyhlášovat samostatnost československého státu a Národní výbor byl donucen přistoupit ke konkrétnímu jednání.

V podvečer Národní výbor slavnostně a veřejně vyhlásil, že československý stát vstoupil v život. Tak vznikl první československý zákon č. 11/1918 Sb. podle návrhu A.Rašína, který byl obsažen pouze na jedné straně a skládal se pouze z pěti článků. V

¹⁹⁾ K. Malý a kolektiv, Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s., Praha 1999....str.269

prvním článku je vyhlášen samostatný československý stát a za jeho nejvyšší orgán se stanovuje Národní výbor. V článku druhém jsou prozatímně ponechány v platnosti dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení. Článek třetí stanoví, že samosprávné, státní a župní úřady, ústavy státní, zemské, okresní a obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a mají pokračovat ve své činnosti podle dosavadních platných zákonů a nařízení.

28. říjen 1918 se stal významným dnem, kdy byla vyhlášena samostatná Československá republika a byla uznána prozatímní vláda dohodovými velmocemi. Ve většině českých měst vyšly jásající davy do ulic a začaly strhávat rakouské státní znaky a jiné státní symboly. Následně se začaly vytvářet národní výbory v okresech a městech, které se chopily moci.

Ve večerních hodinách téhož dne zasedala ve Vídni rakouská vláda, na jejímž jednání Vlastimil Husar jako mocněný zástupce československého státu ve Vídni odpověděl na otázky ohledně dění Praze. Vláda proti převzetí správy už nic nenamítala.

7. 3. Martinská deklarace z 30. října 1918

Na Slovensku byla situace diametrálně rozdílná a značně komplikovanější. V důsledku perzekučních opatření ze strany maďarských úřadů byl slovenský politický vývoj pasivní. Přestože Slovenské obyvatelstvo bylo málo početné a slabé, v průběhu roku 1918 se pomalu probouzelo k politickému životu. Někteří slovenští představitelé již v roce 1917 navázali styky s Maffii. Politickou stranou prosazující národně osvobozující tendence byla slovenská sociální demokracie, která přes zákaz maďarské vlády na 1. máj 1918 svolala shromáždění slovenského lidu. Po projevu V. Šrobára se lid vyslovil pro mír, demokratické svobody a samostatný československý stát. Prvomájové oslavy se staly impulsem pro další vývoj na slovenské politické scéně.

Představitelé Slovenské národní strany se sešli Dne 24. května 1918 na jednání v Martině, na kterém se vyjádřili pro samostatný československý stát složený ze Slovenska, Čech, Moravy a Slezska. Také zde byla vytvořena Slovenská národní rada, jako vrcholný orgán zastupující zájmy Slováků.

Pod vlivem již popsaných událostí a vydání již zmíněného císařského manifestu o federalizaci Rakouska, svolala Slovenská národní rada na 30. října 1918 do Turčianského sv. Martina shromáždění slovenských politiků, kde začala jednat o dalším vývoji na Slovensku. Ve velmi vypjaté atmosféře přijali účastníci shromáždění Deklaraci slovenského národa. Jednalo se o významný státoprávní akt, kterým se Slováci přihlásili k myšlence samostatného československého státu a podpořili úsilí zahraničního odboje. Není pochyb, že tímto aktem se Slováci přihlásili ke společné spolupráci s Čechy.

Protože Slovensko stále bylo podmaněno maďarskou správou, bylo vzápětí obsazeno maďarským vojskem. Ani po převratu v Budapešti dne 31. října 1918 a oficiálním ukončení války se poměry na Slovensku podstatněji nezměnily. Nově vzniklá maďarská vláda požadovala nedělitelnost území bývalých Uher, takže jedinou možností pro začlenění Slovenska do československého státu byla vojenská síla. Pražský národní výbor 4. listopadu 1918 jmenoval zatímní slovenskou vládu v čele s V. Šrobárem a pověřil ji provedením nezbytných kroků vedoucích k prosazení československého státu na území Slovenska.

Narychlo vytvořené vojenské oddíly vyslané na pomoc Slovensku neměly proti plně vyzbrojené maďarské armádě šanci. Dne 13. listopadu 1918 uzavřela nová uherská vláda s Francií příměří, které jí zajišťovalo správu nad Slovenskem až do mírové konference. Nakonec se po složitém jednání v Paříži podařilo dohodnout s Maďarskou vládou a určit dosud neexistující hranice Slovenska. Uherské vojsko tak bylo nuceno stáhnout svoji armádu a v průběhu několika měsíců bylo Slovensko obsazeno československými vojenskými jednotkami.

7. 4. Role nově vzniklého státu

Vzhledem k tomu, že poměry v době přebírání moci Národním výborem v novém státě byly značně nepřehledné, nabádal tento orgán obyvatelstvo ke klidu a poslušnosti. Národnímu výboru však chyběly k prosazení své autority mocenské nástroje, které by vedly k vytýčeným cílům. Protože válka vyčerpala materiální zdroje, zásobování bylo ve špatném stavu, nebyl dostatek práce pro vracející se vojáky a narůstalo sociální napětí, stála před Národním výborem řada úkolů, které bylo nutno řešit. Národní výbor tak v prvních dnech po vyhlášení samostatného Československa v podstatě plnil roli parlamentu i vlády.

Díky nadšení české veřejnosti, která se samozřejmě respektovala jeho autoritu, se mu podařilo podřídit správní aparát a samosprávné orgány. Kromě toho, že Národní výbor plnil funkci zákonodárského orgánu, fungoval také jako nejvyšší orgán správní. Dále usiloval o hladký chod soudnictví a veřejného pořádku, zřídil nejvyšší ústřední orgány (později ministerstva), aby nahradily stávající, které sídlily ve Vídni.

Dne 13. listopadu 1918 se plénum Národního výboru rozšířilo na Národní shromáždění, ve kterém bylo zastoupení politických stran odpovídalo volebním výsledkům z roku 1911. Následující den Národní shromáždění zvolilo T.G. Masaryka prezidentem republiky a jmenovalo první československou vládu v čele s Karlem Kramářem. T.G. Masaryk se ujal svého úřadu v prosinci 1918 po návratu z emigrace. Doma vystupoval jako sjednocující osobnost a to zejména proto, že nebyl spojován s žádnou politickou stranou.

V oblasti zákonodárství se Národní výbor, následně Národní shromáždění soustředilo na zabezpečení základních funkcí státu. Dne 13. listopadu 1918 byl připraven zákon o prozatímní ústavě, který spolu s recepční normou tvořily přechodný ústavní základ nového státu. Recepční zákon zajišťoval kontinuitu rakousko - uherského zákonodárství v nově vzniklém státě. Protože rakousko - uherský právní systém byl založen na dualismu, byly použity zákony platné pro bývalé tzv. Předlitavsko a pro Slovensko uherský zákoník.

Další otázkou, kterou musela první Československá vláda nutně vyřešit, bylo stanovení státních hranic a jeho vnitřní a zahraničně politické zajištění.

7. 5. Vymezení československých státních hranic

Po vzniku československého státu trvalo několik měsíců než došlo k mezinárodnímu vymezení území nového státu a stanovení jeho státních hranic. Jednalo se o složitý proces také důvodu dalších nově vzniklých států ve střední Evropě. Bylo značně problematické použití historického kritéria kterým argumentovalo Československo.

Hned od počátku se musel nově vzniklý stát vyrovnat se snahou o odtržení německých pohraničních oblastí, které se podle německé reprezentace měly stát součástí německého Rakouska, nebo dokonce Německa. Pro českou veřejnost byla představa odtržení těchto

oblastí absolutně nepřijatelná. Krátce po osamostatnění došlo ke zřízení několika provincií na území Československého státu. Největší provincií byla Deutschböhmen, jejíž zemská vláda sídlila v Liberci. Ke zřízení Sudetenland došlo na severní Moravě, Böhmerwaldgau v jižních Čechách a Deutschsüdmähren na jižní Moravě. Tyto německé pokusy však byly znemožněny vojenskými, ekonomickými a politickými poměry. Další výhodou pro Československo bylo, že pro spojence Dohody jakékoliv ústupky Rakousku nebo Německu byly nepřijatelné. Během prosince roku 1918 pohraniční území obsadilo československé vojsko a němečtí úředníci po této akci složili slib věrnosti pražské vládě.

Další spor nastal mezi československou a polskou vládou ohledně nároku na Těšínsko, neboť se nejednalo pouze o historicky české území připojené k české koruně Janem Lucemburským, ale také o velmi strategické území bohaté na ložiska uhlí. Spor, který hraničil s válečným konfliktem, skončil až v roce 1920 rozhodnutím velmocí, kdy bylo Těšínsko rozděleno mezi oba státy. K Československu byla ještě připojena Podkarpatská Rus obývaná převážně Rusíny.

Konečné poválečné uspořádání Evropy bylo završeno mírovou konferencí konanou v Paříži v roce 1919, jejímž výsledkem bylo podepsání mírových smluv s poraženými státy. Komplex mírových smluv a dalších dokumentů byl nazván tzv. versailleským mírovým systémem a měl být základem pro mezinárodní soužití a zaručit bezpečnost v Evropě. Od počátku však vykazoval řadu kompromisů, které oslabovaly jeho účinnost. E. Beneš spolu s K. Kramářem předložili na konferenci požadavky na územní uspořádání, které se opíraly o historicko právní, národnostní, strategické argumenty. Nakonec byly hranice podrobně stanoveny tzv. delimitační komisí složenou ze zástupců velmocí a obou sousedních států.

8. Vnitrostátní poměry v poválečném Československu

8.1. Sociální bouře

8.2. Pozemková reforma

8.3. Měnová reforma

8.1. Sociální bouře

Nový československý stát se na počátku svého vzniku potýkal se složitými sociálními podmínkami, které vznikly po skončení války. Většina obyvatel kladla na poválečnou dobu

více nároků, nežli bylo splnitelné. Prudce rostla nezaměstnanost a ceny zboží, ale mzdy narůstaly podstatně pomaleji. Sociální krize byla zprvu překryta nadšením z národního osvobození, kdy národ věřil, že právě národní obrození povede k sociálním změnám.

První hladové bouře propukly už v listopadu 1918, kdy davy lidí rabovaly a přepadávaly obchody. Z důvodu uklidnění situace vláda zavedla dílčí sociální opatření, uzákonila osmihodinovou pracovní dobu, zavedla státní podporu v nezaměstnanosti, rozšířila nemocenské pojištění, ochranu nájemníků apod.

V průmyslových zónách usilovali dělníci o socializaci průmyslu. V továrnách vznikaly dělnické závodní rady, které se snažily o spolurozhodování v podnicích. Během let 1919 až 1920 bylo podáno několik poslaneckých návrhů, aby se zaměstnanci podíleli na správě podniků. Samy návrhy byly označovány za socializační. Národní demokracie ve svém programu z roku 1919 žádala zespolečnění lesů, dolů, železnic, železáren a léčivých pramenů. Nejednalo se však o ušlechtilé gesto politiků, ale o reakci na nespokojenost obyvatelstva.

V roce 1920 byl přijat zákon č. 143/1920 Sb. o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku. Zákon č. 144/1920 Sb. o závodních a revírních radách při hornictví zavedl ustanovení závodní rady v podnicích alespoň s 20 zaměstnanci. Zákon č. 145/1920 Sb. o hornických rozhodčích soudech stanovil kompetence ohledně jejich působení jako odvolacího orgánu proti výrokům závodních rad.

V roce 1921 byl přijat zákon č. 330/1921 Sb. o závodních výborech, které měly být zřízeny v průmyslových závodech nad 30 zaměstnanců. Výbory měly vykonávat dozor nad zachováním mzdových a pracovních smluv.

8.2. Pozemková reforma

Na československém venkově vzrostl hlad chudiny a drobného rolnictva. V některých oblastech republiky dokonce začali rolníci obsazovat velkostatkářskou půdu. Za této situace byla vláda nucena přikročit k pozemkové reformě, kterou prosadila agrární strana.

Pozemková reforma byla upravena tzv. záborovým zákonem č. 215/1919 Sb., který stanovil pravidla pro konfiskaci pozemků na území Československa. Záboru pozemkového vlastnictví podléhala půda nad 150 hektarů zemědělské půdy a 250 hektarů vůbec náležící jednomu majiteli. Zábor postihl polovinu velkostatků v Československu. Reforma zavedla tzv. zbytkové statky. Tyto statky byly vyjmuty z parcelace a byly za výhodných podmínek přidělovány k vytvoření odborných hospodářství jednotlivcům zvláště způsobilým k vedení větších zemědělských podniků. Zabraná půda se vykupovala za nízké předválečné ceny. Ačkoliv reforma vedla k uspokojení touhy po vlastní půdě, nebylo snadné se na malých přídělích uživit. Reforma zapříčinila nejen změnu ve vlastnictví výrobních prostředků, ale i národnostní proměnu na venkově, především u německé národnosti. Tento stav byl ovlivněn nepřítomností německých politiků ve vládě, když německé obyvatelstvo bylo ve vládě zastoupeno až od října roku 1925.

8.3. Měnová reforma

Zásadní změnou vedoucí ke konsolidaci ekonomiky měla být měnová reforma, která měla vést ke vzniku československé měny a to zmocňovacím zákonem č. 84/1919 Sb. o okolkování Rakousko - Uherských bankovek a obíhajících na československém území. Hlavním autorem nového měnového systému byl ministr financí A. Rašín, který navrhl, aby staré bankovky byly okolkovány, podstatná většina byla stažena a hodnota přeměněna v nucenou státní jednoprocentní půjčku. Dne 26. února 1919 byly uzavřeny hranice, proběhlo kolkování peněz a padesátiprocentní stahování z oběhu. Dne 10. dubna 1919 dostala měna nový název – československá koruna. Až poté byly staré bankovky vyměněny za bankovky nové.

Rašínovým důležitým opatřením bylo uvalení dávky z majetku a válečných zisků pod pohrůžkou tvrdé sankce. Tyto dávky měly de facto uhradit náklady spojené s reformou.

Dalším Rašínovým záměrem bylo zřízení Národní československé banky, která byla pověřena prováděním státní peněžní politiky.

Dá se konstatovat, že po zavedení těchto opatření se začala československá ekonomika vzpamatovávat.

9. Ústavní vývoj po vzniku československého státu

9.1. Úvod

9.2. Prozatímní ústava

9.3. Ústavní listina z roku 1920

9.4. Jazykový zákon

9.1. Úvod

Nově vzniklá československá republika byla demokratickým státem s mnohem širším rozsahem občanských, sociálních i národních práv v porovnání s předcházející habsburskou monarchií.

V novém Československu tvořily legislativní základ zákony vydané Národním výborem. Dne 13. listopadu 1918 byla přijata Prozatímní ústava, která pouze upravovala statut nejvyšších státních orgánů.

Při vzniku československého ústavního uspořádání se střetávala koncepce kontinuity a ústavního řádu převzatého z monarchie s revolučními ideami nové doby. Hlavní roli přitom hrála otázka české státnosti a požadavek na sebeurčení národů. Zahraniční odboj naléhal na odloučení od rakousko - uherského monarchistického práva. Masaryk se vyslovil v Prohlášení nezávislosti (Washingtonské deklaraci) pro hlavní zásady ústavy československého státu. Podle něj by zásady měly být založeny na právu historickém a přirozeném.

Podle Washingtonské deklarace mělo být Československo republikou, zaručující svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury, umění, slova, tisku, shromažďovacího a petičního práva. Dále požadovala, inspirovaná americkou a francouzskou ústavní úpravou, odloučení církve od státu. Bezsporně revolučním prvkem byl požadavek na zrovnoprávnění žen a vztah k právům národních menšin.

Vojáci a důstojníci československého vojska v Rusku vydali prohlášení, v němž uznali Masaryka jako prozatímního vůdce československého státu a Československou národní

radu jako prozatímní vládu. Další zahraniční prohlášení deklarovala, že definitivní ústavní uspořádání bude vyhrazeno domácím lidu jako suverénu nového státu.

Ústavní systém nového Československého státu se vytvářel na území vlasti, nikoliv za hranicemi. Právě domácí politikové byli ti, kdo určovali, kdo má legitimitu být představitelem československého lidu, a jaký obsah bude mít nová ústava. S tím byl obeznámen i T.G. Masaryk při svém návratu do vlasti.

Zákon o zřízení samostatného československého státu ze dne 28.10.1918 obsahoval zajišťující právní jistoty v zemích Koruny české. Dělbá moci v té době ještě nebyla realizována, představitelem suverénní moci byl Národní výbor.

Při vytváření ústavního řádu Československa byl nakonec převzat princip ústavního práva rakouského. Nejednalo se však o bezvýhradnou kontinuitu. Recepce zákonných předpisů musela brát v úvahu nově vzniklý samostatný stát, což znamenalo, že zákony musely být nově interpretovány.

Postupně byly realizovány ideje zahraničního odboje ohledně vytváření ústavního řádu, především v diskuzi o ústavní listině a řešení rovnoprávnosti žen.

Představy o demokratických zásadách československého státu formuloval T.G. Masaryk již ve svém prvním vystoupení v Národním shromáždění po návratu z exilu. Především se věnoval vztahu českého státu a německé menšiny. V souvislosti s touto problematikou vznikla debata ohledně menšinových práv v meziválečném ústavním vývoji. Češi se nesnažili o nadvládu, naopak usilovali o svou rovnoprávnost. Menšinová a jazyková otázka v období první republiky nebyla zcela vyjasněna.

Pro národnostní příslušnost byl jako hlavní znak brán zpravidla mateřský jazyk, i když se samozřejmě ve skutečnosti nejedná o výlučný znak. Ústavní listina však nebyla v používání pojmů důsledná. „Pojem národa a národnosti v československých právních předpisech v různých oblastech s konstituoval pod vlivem a v konfrontaci s právní úpravou

z doby rakouské monarchie a později i s ohledem na závazky z mezinárodního práva. Nebyl ale ustálený a vyvíjel se²⁰⁾.

Pro jednotlivce bylo důležité jaká jazyková práva stát zaručoval.

Ačkoliv ústavní listina z roku 1920 nahradila dřívější ústavní předpisy novou právní úpravou, v několika směrech stále přetrvával vliv rakouského ústavního systému. Ústava převzala z Versailleských smluv závazky týkající se menšinové otázky. Národní shromáždění přijalo i samostatný jazykový zákon. K Masarykovu zklamání se však nepodařilo prosadit odluku církve od státu.

Práva a svobody byly v ústavní listině z roku 1920 obsaženy v V. hlavě a práva menšin, národních, náboženských a rasových v hlavě VI. Ústavní listina převzala koncepci občanských práv z rakouského zákona o základních právech občanů. Byla upuštěna koncepce jednoty moci a posíleno postavení prezidenta.

Tvůrci ústavy kladli důraz na péči o jazyk, kulturu a historickou identitu. Dalším prvkem u nově vzniklého suverénního státu byl akcent na demokratické principy projevující se v úpravě občanských povinností (povinnost volit aj.). Občanské povinnosti měly vést k všeobecné politické výchově občanů a přivést je k účasti na správě veřejných věcí.

9.2. Prozatímní ústava

Zákon o prozatímní ústavě byl přijat dne 13. listopadu 1918 pod č. 37/1918 Sb. Zákon byl připraven za pouhých pět dnů a jeho tvůrcem byl sociální demokrat A. Meissner. Má pouze dvacet jedna paragrafů uspořádaných do čtyř oddílů. Zřídil tři základní orgány: Národní shromáždění, prezidenta republiky a vládu republiky. Ústava dále upravuje, že rozsudky se vyhlášují jménem republiky.

Národní shromáždění vzniklo rozšířením Národního výboru a bylo složeno z 256 členů. Při jeho obsazení bylo vycházeno z výsledků voleb do říšské rady z roku 1911. Národní shromáždění vykonávalo zákonodárnou činnost a dozor nad výkonnou mocí. Ústava

²⁰⁾ Václav Pavlíček, Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, sborník příspěvků, Nakladatelství Karolinum Fortuna, Praha 2006str. 773

upravovala ztrátu poslaneckého mandátu, usnášení schopnost, která byla podmíněna přítomností alespoň jedné třetiny poslanců, kdy ke schválení běžných otázek bylo zapotřebí hlasy nadpoloviční většiny přítomných. Ke změně prozatímní ústavy, ke zvolení prezidenta, k vypovězení války a rozhodnutí dalších závažných otázek byla potřeba kvalifikovaná, dvoutřetinová většina hlasů za přítomnosti nejméně dvou třetin poslanců. Práva a povinnosti členů národního shromáždění upravoval jednací řád. Podle ústavy Národní shromáždění volí prezidenta republiky a vládu.

Moc výkonnou vykonávala vláda sestávající ze 17 ministrů, jejíhož předsedu a členy volilo Národní shromáždění, kterému byla vláda ze své činnosti odpovědná, a k vyslovení nedůvěry stačila prostá většina hlasů v parlamentu. Vláda rozhodovala na společných schůzích o vládních předlohách Národního shromáždění, o věcech politické povahy a o jmenování úředníků, pokud toto jmenování nepříslušelo jiným úřadům, nebo prezidentovi. Ústava zakazovala ministrům členství ve správních a dozorčích radách akciových společností a společností s ručením omezením.

V čele státu stál prezident volený Národním shromážděním. Vykonával především reprezentativní úkoly státu. Ústava upravovala jeho nestíhatelnost. Jeho činnost byla taxativně vymezena. Prezident republiky zastupoval stát navenek, byl nejvyšším velitelem vojska, přijímal velvyslance, vypovídal válku a schvaloval mír, jmenoval důstojníky, státní úředníky, soudce, měl právo prominout či zmírnit tresty a nařídit ukončení trestního řízení. K úkonům, které prezident vykonával, bylo zapotřebí spolupodpisu příslušného ministra.

V prozatímní ústavě mělo nejsilnější postavení Národní shromáždění, nejslabší prezident, který ani nebyl oprávněn jmenovat nebo odvolat vládu.

Ačkoliv v ústavě není výslovně stanovena forma státu, republikánská forma vyplývá z oddílu ustanovení o prezidentu republiky. Republikánský systém byl spojován s protihabsburským režimem.

Prozatímní ústava byla během roku 1919 dvakrát novelizována. Nejprve k tomu došlo zákonem č. 138/1919 Sb. A to k rozšíření členů Národního shromáždění z 256 členů na 270 členů na podnět slovenských poslanců, kteří tento návrh podali již 20. listopadu 1918. 14

nových mandátů bylo přiděleno Slovákům. Zvýšený počet Slovenských poslanců měl vést k odstranění nedostatků a k vyjasnění otázek platnosti starších právních norem na Slovensku

Druhou novelizací a to zákonem č. 271/1919 Sb. došlo k omezení kompetence parlamentu a k posílení výkonných orgánů. Tento návrh byl předložen sociálně demokratickými poslanci a vláda k němu přiložila vlastní doplněk. Novelizace přinesla změny v oblasti kompetencí Národního shromáždění, které byly přeneseny na prezidenta a vládu. Posílení prezidentovy pravomoci bylo upraveno v § 10, §10a, §10b a v §11. V §10 písm. b) byla pravomoc prezidenta rozšířena z nejvyššího velitele vojska na velitele veškeré branné moci. Podle písm. e) bylo nově zavedeno právo veta ohledně zákonů. Ustanovení § 10a uvádělo, že prezident má právo se účastnit a předsedat schůzím vlády a vyžadovat zprávy od jednotlivých ministrů. Ustanovení § 10b stanovilo, že prezident občas podává zprávu o stavu republiky Národnímu shromáždění a v §11 bylo upraveno právo prezidenta vrátit vládě zákon s připomínkami do čtrnácti dnů od doručení s tím, že Národní shromáždění zákon muselo opět projednat. Prezident se díky těmto pravomocím stal de facto hlavou vládní a výkonné moci. Druhá novelizace již nestanovila pevný počet ministrů. Na návrh předsedy vlády jmenoval prezident ministry a stanovil, kteří z členů vlády řídili jednotlivé resorty. Pravomoc parlamentu byla oslabena ohledně návrhu na vyslovení nedůvěry vládě, kdy muselo být nejméně jedno sto podpisů poslanců a do osmi dnů muselo dojít k projednání v ústavním výboru. Vláda však mohla podat parlamentu návrh na vyslovení důvěry, který už nepodléhal projednání ve výboru.

Prozatímní ústava platila do konce února roku 1920 do vydání Ústavní listiny. Prozatímní ústava ale neupravovala občanská práva.

9.3. Ústavní listina z roku 1920

9.3.1. Spory o ústavu a zákony s ní související

9.3.2. O ústavě obecně

9.3.3. Preambule ústavy

9.3.4. Ústavní listina československé republiky

9.3.5. Občanská práva a svobody v ústavní listině

9.3.1. Spory o ústavu a zákony s ní související

9.3.1.1. Diskuse ohledně presidentských pravomocí

Ústavní listina z 29. února roku 1920 byla připravována delší dobu vynikajícími právníky a politiky, takže se stala dílem představujícím mnoho politických a osobních kompromisů. Vycházela z předělu národně revoluční diktatury a parlamentní demokracie. Podařilo se jí nově vzniklé Československo postavit na úroveň jiných moderních demokracií západního typu, i když nikoliv zcela bez vad. Ústava jako základní zákon státu byla pro jeho další vývoj významná, ovšem důležité rovněž bylo, jakým způsobem bude naplňována.

Diskuse o některých ustanoveních ústavy se na schůzích ústavního výboru od ledna 1920 dostávala do ostrých sporů. Nejspornější otázkou byly pravomoci prezidenta republiky. T.G. Masaryk byl nakloněn americkému vzoru, který přiznával prezidentovi rozsáhlé kompetence, například silný vliv na sestavování a samotnou činnost vlády. Sociální demokraté byli zásadně proti této koncepci s odůvodněním, že by došlo k omezení vůle lidu a nejvyšších zákonodárných sborů. Např. zástupce Agrární strany Švehla dával přednost dohodě mezi politickými stranami v parlamentu a spatřoval úlohu prezidenta spíše jako reprezentativní, ale paradoxně právě Švehla později podpořil Masarykovu ideu postavení prezidenta.

Prezidentovi nakonec bylo přiznáno právo jmenovat premiéra a ministry, účast na schůzích vlády a předsedat jí, účast na jednání parlamentu, měl právo svolávat a odročovat jednání parlamentu a udělovat milosti. Díky tomuto posílení bylo postavení prezidenta jedno z nejsilnějších stabilizačních prvků státní moci. Prezidentem mohla být zvolena jedna osoba pouze dvakrát po sobě. Výjimkou byl první československý prezident T.G. Masaryk, kterému již tehdy bylo sedmdesát let. Funkce prezidenta se pravomocemi nakonec přiblížila americkému modelu s tím rozdílem, že nebyl volen ve všeobecných volbách, ale parlamentem.

Další spornou otázkou ve vztahu prezidentovi byla jeho volitelnost. Masaryk prosazoval, aby v případě, že by nemohl zastávat svůj úřad kvůli nemoci, či z jiného důležitého důvodu, aby jeho úřad byl delegován výhradně na Eduarda Beneše, kterému T.G.

Masaryk bezmezně věřil. Dalším důvodem, pro který měl být podle Masaryka příštím prezidentem Beneš, byly jeho mezinárodní diplomatické kontakty. Problém však vznikl ohledně pasivního volebního práva, neboť do poslanecké sněmovny byl podmínkou dosažení věku třiceti let a u senátu a prezidenta (podle návrhu Karla Kramáře) věk čtyřicet pět let. V době přijetí této ústavy však bylo E. Benešovi teprve třicet pět let, takže v případě nemožnosti výkonu funkce prezidenta T.G. Masarykem, by nemohl Beneš tento úřad zastávat. Nakonec byl Masarykův návrh prosazen a byla stanovena pasivní volitelnost prezidenta na věk 35 let.

9.3.1.2. Spor o ochranu národních menšin

Ožehavým tématem při tvorbě ústavy se stala ochrana národních menšin. Československo mělo být státem, který dodržuje ochranu národních menšin. Tato problematika souvisela s poválečným uspořádáním ve střední Evropě a hlavní diskuse o ní proběhla při projednávání mezinárodní smlouvy o ochraně menšin uzavřené v Saint-Germain-en Laey v září roku 1919. Tuto smlouvu byly nově vzniklé státy po 1. světové válce povinny vtělit do svých ústav. Na tvorbě smlouvy se podílel i E. Beneš, který zastával myšlenku, že pouze spoluprací s národními menšinami je možné zajistit stabilitu státu. Naopak odpůrce této myšlenky K. Kramář se snažil prosadit ideu, že stát je možné budovat pouze jako stát národní s plnými právy pouze vládnoucího národa československého s tím, že menšinám bude zachováno jako nevyhnutelné minimum práv.

Československo mezinárodní smlouvy o ochraně menšin uzavřené v Saint-Germain-en Laey v září roku 1919 zahrnuje do své ústavy na rozdíl od ostatních států, které se domnívaly, že se jedná o zásah do státní suverenity a o diskriminaci. Později se ukázalo, že mezinárodní smlouva napáchala více škod, než užitku. Umožňovala totiž, aby nově vznikající Společnost národů zasahovala do suverenity stát prostřednictvím Rady Společnosti národů a dávala příliš velké možnosti národních menšinám.

Úprava národních menšin byla obsažena v 6. hlavě československé stavy, a to v paragrafech 126 až 134. Některá úprava se vyskytovala i v ustanoveních týkající se občanských svobod. O některých pasážích lze konstatovat, že byly až nadbytečné. Například Masaryk prosadil paragraf 134 upravující, že násilné odnárodňování může zákon prohlásit za

jednání trestné. Ústava však postrádá příslušnou formulaci, která by opravňovala jakékoliv právo kolektivní menšiny, které požadovala německá menšina.

9.3.1.3. Otázka odluky církve od státu

Dalším problematickým bodem se stalo jednání o ustanoveních upravujících odluku církví od státu. T.G. Masaryk se ve Washingtonské deklaraci vyslovil pro odluku církví od státu. Tuto myšlenku postupně převzala nejen většina politických stran, ale i veřejnost. Proto se očekávalo, že tento problematika bude obsažena v ústavní listině. Návrh ustanovení § 121 zněl: „Mezi státem a církví budiž zaveden stav odluky“. Proto bylo překvapující, když 14. ledna 1920 z pověření vlády přišel na schůzi ústavního výboru Hoetzel s návrhem věty : „ Poměr mezi státem a církvemi budiž upraven zvláštními zákony “. Tato slova doprovodil odůvodněním: „ Mám příkaz prohlásiti, že vláda na této stylizaci vzhledem k mocenským poměrům, které se vyskytly, musí bezpodmínečně trvati“²¹⁾. Jakékoliv podrobnější vysvětlení odmítl, s tím, že mocenskými poměry se rozumí vnitrostátní poměry, takže se nejednalo vliv z Vatikánu. Tento odklad věci byl přijat a uvedený stav trvá do současné doby.

Výňatek ze 12.5 schůze národního shromáždění STENOPROTOKOL– vyjádření zpravodaje dr. Boučka

„A nyní přicházíme ke kapitole, která vzbudila velký rozruch. Pánové, byl jsem dožádán, abych důvodovou zprávu v některých kusech korigoval. Tu bych předem řekl toto: prosím, aby již žádnému výboru a zejména ústavnímu nebylo ukládáno, pracovati za poměrů, za kterých jsme pracovali my. Já nevím, zdali se v příštím Národním shromáždění, anebo vůbec v některém parlamentním sboru celého světa najde ještě 16 takových trpělivých - jak se to řekne, abych neporušil parlamentní řád - lidí, kteří by pracovali od rána do večera a, když konečně po dlouhém a dlouhém jednání ústavní výbor skončí svá jednání, řekne se teď zpravodaji: prosím tě, do 48 hodin musíš ústavní zprávu míti hotovu. A když zpravodaj, protože má rád toho žadatele, moc ho má rád, mu vyhoví, zase se mu to rozplývá, zase se mění jednotlivá ustanovení. Přijde se v noci třeba ve 12 hodin a řekne: my strany politické usnesly jsme se na této změně, tedy, ústavní výbore, proved' změnu v zákoně. Vy, abyste korigovali zprávu, prohlíželi, jak jsou v souvislosti změny, které byly provedeny s ostatním zákonem, a potom se na vás přijde s výtkou: To slovíčko se může vykládati tak a tak, tam je slovíčko "totiž", tam je "tedy" atd.

Prosím vás, pánové - a to se týká zejména také slavné vlády: Nečiňte tak již pro příště. Prohlašuji, že bych se takového jednání nesúčastnil. Pokládal bych přímo za nesnesitelné, aby

²¹⁾ Zdeněk Kárník, České země v éře první republiky (1918-1938), díl I., nakladatelství Libri, Praha 2000 str... 109

nám pořád bylo mluveno do toho, o čem my se usnášíme, abychom v žádné chvíli nevěděli, co bude zítra.

K § 121: V textu bylo něco jiného. Znělo to takto: "Mezi státem a církví budiž zaveden stav odluky." Já jsem ve své zprávě řekl toto: citovaná věta narazila u strany katolicko-lidové a národně demokratické na odpor.

Církev katolická stojí totiž na stanovisku svrchovanosti církve nad státem

§ 122. Pánové! Myslím, že ani nebyl předmětem nějakých úvah a mohu jej tedy pominouti. Přicházíme k § 123. Měli jsme, jak jsem již uvedl, v § 121. výslovně řečeno, že mezi státem a církvemi má býti zaveden stav rozluky. Tento § 121. má svou historii, i jeho eliminace, nač bych vás tím zbytečně zdržoval. Věnujte jen několik okamžiků přečtení mé důvodové zprávy.

§ 123 ustanovuje: "Právo, spravovati své vnitřní záležitosti a své jmění, odvozují náboženské společnosti toliko z propůjčení státního. Zákon upraví jim výkon tohoto práva obdobným způsobem, jako jinakým sdružením."

K tomu jsem řekl toto: § 123 vyslovuje suverenitu státu nad náboženskými společnostmi (církvemi). Jak ony budou povinny upravovat své vnitřní věci, to jest, jaká bude jejich organizace a jak spravováno bude jejich jmění, určí státní zákon, maje zřetel na svoji svrchovanost a zájmy všech svých obyvatel.

Pánové, to jest nezakryto, že zde je uskutečněn princip rozluky státu od církve. Dovolte mi tudíž, abych vám k tomu něco pověděl. Budu předem citovat, co řekl Masaryk dne 17. července 1910 v jedné z nejkrásnějších svých řečí, kterou měl na Kozím Hrádku: "Jakmile domůžeme se politické svobody, bude prvním naším krokem rozluka státu od církve."

Náboženství musí býti nám, jako Husovi, věcí svědomí a ne politiky. Věcí svědomí a ne politiky! Vrácení církví úkolům, které jim byli jejich zakladatelé vytkli - to je rozluka. Zákaz, daný státu, nezneužívat náboženství k účelům politickým - to je rozluka. Očista vroucího náboženského cítění od příměsků světských - to je rozluka. Isolovat božství ode všeho pozemského - to je rozluka. Pánové, komu není jasný pojem rozluky státu od církve, přečtěte si, prosím, ten velký vědecký duell, který vybojován byl mezi Gladstonem a slavným anglickým historikem Macaulayem, tam uvidíte, co znamená, když stát chce zasahovati do náboženských věcí, jak nezpůsobilým instrumentem je k tomu, aby dotýkal se věcí rázu náboženského. Tedy: Hands off! Ruce pryč! od náboženství, to je věcí každého jednotlivce, upravovat vlastní poměr k bohu, jen on je k tomu povolán a žádný stát mu nemá v tom co překážeti. (Výborně! Potlesk.) To je princip rozluky státu od církve, na tomto stanovisku stojíme také my. (Poslanec dr. Šrámek: Proto upravujeme vnitřní poměry státem! Organizace není náboženství!)

Z těchto interjekcí právě vidím, že je nutno, abychom se poněkud podrobněji zabývali poměrem rozluky státu od církve. Učiním tak, až příslušná předloha bude panem ministrem Habrmanem podána, obšírně.

Pánové, v poměru státu k církvi rozlišujeme dva principy: princip jednoty a princip rozluky. Princip jednoty má zase několik systémů. První systém podřízenosti státu církvi, stát je tedy církvi podřízen. Druhý systém je systém koordinace státu s církví, konkordát. Třetí systém je systém podřízenosti církve státu, a ten zase má dva odstíny: buď stát pokládá určité církevní

zřízení za část svého zřízení, a pak mluvíme o státní církvi, anebo stát si vyhrazuje dozor nad církvemi a pak mluvíme o jus circa sacra. To je princip jednoty.

Princip rozluky znamená: stát upravuje své poměry, nehledě na zásady některé církve, poněvadž všechna náboženská vyznání jsou v takovém státě před zákonem rovná, církve jsou útvary právními, pokud se organisují na základě práva státního, ale, jakmile organisovaly se na základě práva státního, jsou volné a neodvislé a jsou povinny jen šetřiti zákonů. Pánové, to je princip rozluky. Rovnost všech občanů a všech vyznání náboženských před zákonem vyžaduje stejnost zásad pro úpravu náboženských společností. Státu nemůže býti lhostejno, v jakém poměru závislosti jsou po případě někteří jeho občané k občanu jiného státu, který má postavení quasi suverenní. Upozornil bych vás na Anglii. Když šlo o zrovnoprávnění katolíků, o zrušení testaktu v roce 1824 a 1825, byl katolický episkopat parlamentem vyslýchán o tom, jaký je poměr oboedience katolíka k papeži. Přečtěte si ten spis Gladstonův "Rome and the newest Fashions of Religion". Tam máte celou genesi toho, jak anglický stát byl opatrným se zřetelem právě na poměr svých občanů k nejasnému tomu poměru oboedience k papeži, než katolíky zrovnoprávnil. Pánové, všimněte si toho, jaký rozruch vyvolalo prohlášení papežské neomylnosti v Anglii. To dalo právě Gladstonovi podnět, že vydal svůj spis, který jsem právě citoval. Státu nemůže býti lhostejno, co se v jeho hranicích děje, stát nemůže býti slepým k tomu.

Pánové, my stojíme na principu rozluky, vláda má direktivu přesně danou v listu, kterým pan ministr Haberman byl pověřen řízením, ministerstva národní osvěty, kde výslovně stojí: "Chystaná rozluka státu a církve provede se v oboru školské správy s potřebným taktem, odcírkevnění školy nepoškodí výchovu. Jsem jist, že problémům sem hledícím v ministerstvu vámi řízeném bude věnována náležitá pozornost." (Posl. Šrámek: Jste referentem ústavního výboru anebo koho?) To jest snad věcí pana předsedy, já se od předmětu neodchyluji.

V druhém svém poselství k našemu Národnímu shromáždění prezident Masaryk praví toto: "Naše republika demokratická, která se vzdala starých politických autorit, která se vzdala monarchie a monarchismu, pevně spočívá jen na všeobecné mravnosti podle vzoru demokratických republik, zejména Ameriky. Usilujeme také o rozluku státu od církve a uvolňujeme se takto od církevní autority, jak jí Rakousko vybudovalo." To jest, pánové, stanovisko mé, to jest stanovisko, pokud vím, vlády a, pokud vím, také stanovisko většiny Národního shromáždění. (Posl. Zeminová: Sláva prezidentu Masarykovi! Potlesk. Posl. Zeminová k posl. Šrámkovi: Jste Říman aneb Čechoslovák?)“.

9.3.1.4. Spor o ústavní zákon jazykový

I když jazyková otázka nebyla zahrnuta přímo do textu návrhu ústavy, je nutné se jí věnovat, neboť tento zvláštní ústavní zákon jazykový byl projednáván společně s návrhem ústavy jako součást ústavní listiny a během jeho projednání docházelo k vášnivé diskusím. V této souvislosti se projevil spor česko - slovenský, který nakonec nevyústil ve veřejný konflikt. I když nově vzniklý stát byl nazván Československým státem a byl státem unitárním, ústava nemohla a ani nechtěla pominout, že československý národ je složen ze dvou národů a to českého a slovenského. Při jednání o jazyku národa došlo k vážnější

diskusi, kdy například Karol Medvecký byl zastáncem termínů „jazyk český“ a „jazyk slovenský“. Ivan Dérer navrhl znění : „ jazyk český a slovenský jest oficiálním jazykem republiky“. Švehla naopak prosazoval formulaci „jazyk česko - slovenský“ s tím, že ji později odmítl se zdůvodněním, že by u „Čechoslováka“ měla být i jeho československá řeč. Přijatá formulace se nakonec musela vyhnout termínu „jazyk“. Ustanovení § 4 zákona stanovilo, že „úřady v onom území republiky, jež před 28. říjnem náleželo ku královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, nebo ku království Pruskému, úřadují zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po slovensku“.

Jazyk menšin (především Maďarů a Němců) upravovalo ustanovení § 2 zákona, který přijal řešení vedoucí až ke známým Stremayrovým jazykovým nařízením z roku 1880, zrovnoprávňující češtinu a němčinu ve vnějším úředním jazyku. Naopak ve vnitřním jazyku ke zrovnoprávnění nedošlo. „O tom, co lze za kvalifikovanou menšinu (tj. menšinu kvalifikovanou pro uplatnění jazykových práv) prohlásit, bylo kompromisně (opět po zkušenostech z vyrovnávacích jednání před rokem 1914) stanoveno: „Soudy, úřady a orgány republiky, jichž se vztahuje na okres soudní, v němž podle posledního soupisu lidu obývá alespoň 20 procent státních občanů téhož, avšak jiného než jazyka československého, jsou ve všech věcech, jichž vyřízení náleží jim na základě toho, že působnost jich vztahuje se na tento okres, povinny přijímat od příslušníků jazyka této menšiny podání v témž jazyku a vydati vyřízení těchto podání nejen v jazyku československém, nýbrž i v jazyku podání“²²⁾. Do tohoto znění bylo záměrně vloženo posouzení existence menšiny na úrovni soudního okresu. Co bylo nad rámec, mělo za úkol regulovat zvláštní jazykové nařízení. Avšak i samosprávné úřady a sbory ve státě, které byly v Českých zemích většinově německé, byly povinny přijímat ústní a písemná podání v jazyce československém a vyřizovat je.

Výňatek ze stenoprotokolu z 125. schůze národního shromáždění:

„Zpravodaj dr. Hnídek (pokračuje): Jaký účel má tento jazykový zákon? Tento jazykový zákon má především ten účel, odstraniti staré jazykové spory, které zmítaly Rakouskem a které nemálo také přispěly k tomu, že Rakousko vzalo za své, že Rakousko se rozpadlo. Výslovně pravím: značnou měrou a to proto, poněvadž na mnohých stranách jest názor, že právě jsou to tyto spory jazykové, které byly příčinou zkázy Rakouska. Dle mého jen přispěly k rozdmýchování nepořádků a tím také k rozkladu. Hlavní příčina ovšem, proč Rakousko padlo, byla bitva na Marně a nebyti této bitvy na Marně, dodnes by bylo Rakousko a bylo by nás utlačovalo dále. Dalším účelem tohoto zákona jest odstraniti staré křivdy, které byly na naší

²²⁾ Zdeněk Kárník, České země v éře první republiky (1918-1938), díl I., nakladatelství Libri, Praha 2000 str...
111

mateřštině páchány a to již od staletí. Toto martyrium naší mateřštiny ohlašuje se nám již za prvních Přemyslovců a již Dalimil o něm píše, vyvrcholuje v Bílé Hoře a končí 28. říjnem. Není ovšem dnes na místě vzpomínati těchto starých ran, které se začínají hojiti. Dalším úkolem jazykového zákona jest vyplniti mírovou smlouvu, která nám ukládá ochranu minorit.

V čem spočívá ochrana minorit a co nám ukládá mírová smlouva st. Germainská? Mírová smlouva st. Germainská nám ukládá, abychom poskytli občanům československým jiného jazyka než českého přiměřenou možnost, aby před soudem používali svého jazyka jak ústně tak písemně. Tedy k tomu jsme mírovou smlouvou zavázáni a k ničemu jinému více.

Prohlašuji tu hned, že my dáváme Němcům a Maďarům daleko více než jsme povinni“.²³⁾

V otázce omezování jazykových práv menšin se Československo přibližovalo Předlitavskému starému mocnářství. Postavení ČSR však bylo odlišné v tom, že Předlitavsko neznalo pojem národní většiny, ale pouze velká německá menšina a o něco menší menšina česká. Nyní však existovala československá většina, která mohla zabránit jakékoliv změně. Německá reprezentace často upozorňovala, že jazykový zákon je oproti monarchii krokem zpět. Švehla několikrát připomenul nacionálním radikálům z národní demokracie, že by nemělo být postupováno stejně jako za „za Rakouska“. Zákonná ustanovení zcela nepostačovala pro naplnění tohoto zákona a dokonce jeho značné části umožňovaly různé výklady. Přísnější uspořádání zavedlo o 6 let později vládní nařízení, ale ani to nebylo vůči menšinám vstřícnější.

Hlavní spor se stále týkal formulace československého jazyka. E. Beneš navrhl „slabou“ charakteristiku československého jazyka jako „oficiálního“ s tím, že k návrhu připojil výklad ve výboru. Naopak Kramář zastával termín „státní jazyk“. Ostrý spor opoziční národní demokracie, která byla proti tomu, aby politika byla „přenesena do ulic“, dokonce přivedla v souvislosti s touto problematikou hlučný dav pod okna sněmovny. Po dlouhých jednáních byl nakonec přijat určitý konsensus a ústavní zákon použil termín pro československý jazyk jako jazyk „státní, oficiální“.

Výňatek stenoprotokolu ze 126. schůze Národního shromáždění k jazykové otázce :

„Předseda: Zahajuji opět schůzi a uděluji slovo nejprve panu ministru spravedlnosti dru Veselému.

²³⁾ Digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920 – stenoprotokoly. 125. schůze (www.psp.cz)

Ministr spravedlnosti dr. Veselý: Vážené Národní shromáždění! Ze zákona jazykového bylo velmi vytýkáno slovo "oficiální"; myslím proto, že jest nutno vysvětliti, proč vláda toto označení do zákona pojala, proč trvala na tom, aby, třeba jako vedle označení "státního" zůstalo. Ve smlouvě Saint Germainské z 10. září 1919 uvádí se v čl. 1.: "Československo se zavazuje, že výminky," - to znamená "ujednání", je to špatně přeložené slovo - "obsažené v čl. 2. až 8. této smlouvy, budou uznány za základní zákony, že žádný zákon nebo nařízení nebo úkon úřední nebude v odporu nebo nesouhlasu s těmito výminkami a že žádný zákon, nařízení nebo úkon úřední proti nim nebude míti moci."

A v čl. 7. pak se praví: "Bez ohledu na to, že by vláda československá zavedla nějaký úřední jazyk, - v originále stojí "une langue officielle" - "bude poskytnuta státním občanům československým jiného jazyka než českého přiměřená možnost, aby před soudy používali svého jazyka, jak ústně, tak písemně."

Tedy v čl. 1. se nám nařizuje, že v základním zákoně státním musí býti ustanovení toto, že nesmí býti základní zákon státní v nesouhlase s ustanovením této mírové smlouvy a že žádný zákon by neměl moci, kdyby v tomto nesouhlase byl.

Proto vláda naší republiky uvažovala o tom, zdali jest možno najíti zcela přiléhavý překlad slova "officielle" a když jsme se přesvědčili, že úplně vystižného překladu není, tedy jsme pojali slovo "oficiální" a, jak pánové vidí, vedle toho klade se slovo "státní" jako výklad pro ty, kterým by snad slovo "oficiální" nebylo dosti jasné.

Mluvil-li se o tom, že jsme suverénním státem a že si nedáme naříditi ustanovení, které by nesouhlasilo s naším přesvědčením, ano, my jsme suverénním státem, ale my jsme také státem, který chce plniti všechny své závazky, chce plniti smlouvy, které byly s ním ujednány. A jestliže snad pan dr. Kramář míní, že toto ustanovení jest nesrovnatelné s naší suverenitou anebo označení "oficiální" nevhodné, pak - poněvadž on jest na smlouvě podepsán - bylo jeho úkolem, aby v Saint Germainu změnu tohoto ustanovení vymohl, aby tam bránil suverenitu naši. Ale jsem přesvědčen, že naše suverenita tím porušena není. (Hluk, výkřiky. Hlas: "Tam jsme byli přibráni k výsledku a ne k rozhodování, pane ministře!) Nám nešlo pouze o to, abychom byli odvráceni od německé terminologie,... (Výkřiky. Hluk.)

Předseda (zvoní): Prosím, aby řečník nebyl vyrušován.

Ministr spravedlnosti dr. Veselý (pokračuje): ...nám šlo o to, aby u nás nebylo zbytečných sporů jazykových. My doufáme, že slovo, ať již "státní", ať "oficiální" naplníme svojí prací takovým obsahem, který bude v duchu českého národa a který bude sloužiti republice a který bude v jejím zájmu a prospěchu. Bylo řečeno, že slovo "oficiální" jest gumové, harmonika atd., že je lze natáhnouti. Pánové, stejně gumové, stejně neurčité jest slovo "státní". (Odpor ve středu.) To, co se do slova "státní" vkládá zde, to do něho vkládali Němci. My zde, bohužel, používáme německého způsobu myšlení, a vedle toho slovo "státní", které nevyrostlo u nás, nýbrž u Němců, které nám bylo vnucováno v zákoně německými byrokraty, vedle toho vždy stojí ten německý byrokrat, který nám chtěl vnutiti to slovo z nepřátelství. Já myslím, že není nutno, abychom používali německé terminologie, ale když bylo projeveno přání k vůli jasnosti - lid náš rozumí tomu "státní" - tedy vláda naše svolila to slovo "státní" bez závorek ve státním základním zákoně (Hlas: Pod jakým tlakem?) a není potřeba, abychom se dovolávali nějakého Elsaska. My nebudeme žítí v Elsasku, nýbrž v Československé republice, ve které vládnoucím národem, národem většiny bude český národ. Bylo tvrzeno, že v jazykové otázce bylo naše ponížení. Ano, bylo usilováno o to, ponížiti nás zlehčováním našeho jazyka, a z toho

utrpení, které jsme prožili, čerpáme naučení, že pro klid, pro šťastný rozvoj naší republiky nesmí být u nás ponižován nikdo. Naše republika bude založena na rovnoprávnosti občanské, na spravedlnosti, nikoliv na ponižování toho neb onoho. Zásady, které mají být ochranou jazyku československému, jsou přece v § 1. a 2. naprosto jasně vysloveny. Je-li řečeno v jazykovém zákoně, že československý jazyk je jazykem oficiálním, státním, tedy státním-oficiálním, a je-li v § 2. o právech menšin mluveno, jest patrné z toho, že základním ustanovením jest všeobecně platný jazyk český. Všecko ostatní že jsou pouze výjimky, činěné ve prospěch minorit.

Navržený poslední odstavec § 1. mluví o povinnosti úředníků, znáti jazyk československý. Časopisy chopily se tohoto ustanovení o znalosti češtiny za tím účelem, aby tvrdily, že protestují proti tomu, aby úředník Československé republiky nemusel znáti státní, československý jazyk. To jest tvrzení tak všeobecné, že skutečně musí uváděti v omyl lidi, kteří nemohou zákon zkoumati a nemají příležitosti, vlastním pozorováním úsudek si utvořiti. Vládě naší republiky ani na mysl nepřijde, aby ustanovila, že úředníci nemají znáti jazyk československý. Pravidlem jest, že úředníci musejí znáti československý jazyk a ta znalost od nově přicházejících úředníků bude všeobecně požadována a myslím, že všichni národové, i Němci, i Maďaři a Poláci to budou pokládati za samozřejmost. Nikdo se nebude proti tomu brániti. Ten výklad, který se těmto ustanovením dává, jest nesprávný a obmyslný. Jde pouze o to, zdali ve státním základním zákoně jest možno takové podrobnosti o jazykové znalosti úředníků uvést, aby vyčerpával všechny možnosti. Vláda je přesvědčena, že není možno ve státním základním zákoně takové podrobnosti uváděti, a proto chtěla, aby bylo ponecháno zvláštním nařízením, upravit tyto podrobnosti“²⁴⁾.

9.3.1.5. Závěr prací

Ústavní výbor skončil své práce na ústavě ve spěchu, aby návrh ústavní listiny a souvisejících zákonů mohl předložit plénu národního shromáždění ke schválení co nejdříve. Tento úkol splnil 27. února 1920 a zároveň tím odstartoval další bouřlivé diskuse během projednávání ústavy. Plénum národního shromáždění jednalo o návrzích bez přerušení třicet šest hodin. K nejbouřlivějším a nejhlasitějším projevům došlo při projednávání jazykového zákona, i když šlo v podstatě o zanedbatelnou část vůči ostatní problematice. Během toto jednání došlo ke slovnímu napadání. Hlasování probíhalo povstáním a vstávalo se (podle Peroutky) celkem sto padesát pětkrát.

Národní demokracie během jednání často přicházela s pozměňovacími návrhy, hlasovala proti jazykovému zákonu (v tom ji podpořila strana lidová), proti vázaným kandidátkám, pro stanovení volebního práva do senátu na dvacet šest let. Strana lidová byla spokojena s vyřešením otázky odluky státu a církve. Slovenský klub byl disciplinovaný a

²⁴⁾ Digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920 – stenoprotokoly. 126. schůze (www.psp.cz)

hlasoval s vládní koalicí. Jednání bylo ukončeno až ve tři hodiny ráno. Účinnost Ústavní listiny byla stanovena na 6. března 1920.

9.3.2. O ústavě obecně

Ústava ze dne 29. února 1920 byla publikována ve Sbírce zákonů pod číslem 121. Na vytvoření této první Československé Ústavy se podílel jen úzký okruh členů ústavního výboru s vyloučením odborné veřejnosti a veřejné diskuse.

Práce na nové Československé ústavě začaly během roku 1919, kdy ústavodárný výbor absolvoval více než sto schůzí. Předsedou tohoto výboru byl zvolen sociální demokrat A. Meissner. Výbor byl tvořen třiceti třemi poslanci, mezi jejichž stálé členy patřil agrárník Jan Malypetr, národní demokrat Jan Brabec, socialista Václav Bouček, zpravodaj ústavního prof. František Wayer a poslanec František Hnídek. Ústavou se zabývala také vláda, a to především ministerstvo vnitra, v jehož legislativním oddělení působil profesor státního práva pražské právnické fakulty prof. Dr. J. Hoetzel. Právě tento legislativní odbor neoficiálně předložil vypracovaný návrh ústavy ústavnímu výboru. Návrh byl následně podrobně upravován speciálním podvýborem, který po úpravách předal ukončené práce plénu výboru dne 8. ledna 1920. Na finálních přípravách se nejvíce podílel sekční šéf Hoetzel a zpravodaj ústavního výboru Bouček, Weyr a Meissener.

Autoři návrhu ústavy vycházeli ze vzorů zahraničních ústav, které přizpůsobili domácím podmínkám a potřebám. Preambule je velmi podobná preambuli ústavy Spojených států amerických z roku 1787. Také v oblasti soudnictví a dělby moci je zřejmý vliv americké ústavy. Vliv francouzské ústavy z roku 1875 se odráží v pasážích týkajících se parlamentu a prezidenta. Pojetí švýcarské ústavy se projevilo v posílení pravomoci vlády proti prezidentovi. Částečně byly použity i vzory anglické a německé ústavy.

Úprava občanských práv vycházela z prosincové ústavy z roku 1867. Ústava se řadila mezi tzv. tuhé ústavy, neboť k její změně či doplňkům byla potřebná třípětinová většina nejvyššího zákonodárského sboru. Ústava byla založena na demokratické správě společnosti, kdy lid je zdroj veškeré moci, člověk je svobodný občan nadaný rovnými právy a svobodami. Podle ústavy lid uskutečňuje svoji moc prostřednictvím svobodně volených zástupců. Ústava

opět vycházela z dělby moci a to moci zákonodárné, výkonné a soudní. Koncepce ústavy byla rámcová a byla doplněna dalšími zákony v jejím duchu.

Ústavní listina byla rozdělena do 6-ti hlav a obsahovala 134 paragrafů. Hlava první upravovala všeobecná ustanovení, hlava druhá se týkala moci zákonodárné, složení a působnosti národního shromáždění a jeho obou sněmoven. Hlava třetí upravovala moc vládní a výkonnou. Hlava čtvrtá se týkala moci soudcovské, Hlava pátá zakotvovala práva a svobody jakož i povinnosti občanské a Hlava šestá ochranu menšin národních, náboženských a rasových.

Na ústavu navazovalo několik ústavních zákonů, či zákonů s ústavou souvisejících. Mezi tyto zákony například patřil zákon o zřízení československého státu, zákon upravující volbu prezidenta, senátu, zřízení okresních a župních úřadů, jazykový zákon a jiné.

Zákonodárnou moc vykonávalo Národní shromáždění, které se skládalo ze dvou komor: poslanecké sněmovny a senátu. Poslanecká sněmovna měla 300 členů volených na šestileté volební období a senát měl 150 členů volených na dobu osmi let podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva. Do poslanecké sněmovny měli aktivní volební právo občané, kteří dosáhli věku 21let, a pasivní volební právo bylo od 30 let. Do senátu měli aktivní volební právo občané od 26 let a pasivní od 45 let. Ústava zakazovala současné členství v obou komorách a neslučitelnost poslance a senátora s výkonem soudce ústavního a volebního soudu a člena zemského zastupitelstva. Členové parlamentu vykonávali svůj mandát osobně, podle svého nejlepšího svědomí a vědomí. Trestně nebo disciplinárně stíhání mohli být pouze za předpokladu souhlasu příslušné komory.

Komory se scházely dvakrát do roka, a to na jaře v měsíci březnu a na podzim v měsíci říjnu a jejich schůze byly veřejné. Návrhy zákonů předkládala vláda nebo některá z komor. Ústava upravovala přijetí zákona referendem na základě jednomyslného usnesení členů vlády. Přijaté zákony mohl prezident republiky vrátit v jednoměsíční lhůtě s připomínkami. Vyhlášení zákona tak bylo pozdrženo (v případě potvrzení kvalifikované většiny Národního shromáždění), nebo nenabýlo platnosti a nedošlo k vyhlášení. Zákon podepisoval prezident republiky, ministerský předseda a příslušný ministr.

V období parlamentních prázdnin nebo v době rozpuštění parlamentu vykonával jeho pravomoci čtyřadvacetičlenný stálý výbor (16 poslanců, 8 senátorů), který v podstatě vykonával pouze neodkladná opatření.

Moc výkonnou zastávala vláda a prezident, ministerstva a nižší správní úřady. Oproti prozatímní ústavě byly pravomoci prezidenta značně posíleny, neboť ústava vycházela z francouzské ústavy z roku 1875.

Ustanovení § 55 ústavy zdůrazňovalo, že nařízení mohou být vydána pouze v mezích zákona a k jeho provedení. Tímto ustanovením mělo být zabráněno překročení kompetencí vlády.

Prezident republiky byl volen Národním shromážděním pokud splňoval podmínky volitelnosti do poslanecké sněmovny, byl občanem Československé republiky a dosáhl věku 35 let. Volební období činilo sedm let a tentýž občan mohl být zvolen pouze dvakrát po sobě. Prezidentská funkce byla neslučitelná s funkcí poslance Národního shromáždění. Prezident v době své nepřítomnosti nebo nemoci mohl být zastupován vládou nebo předsedou vlády. Pokud po dobu delší než 6 měsíců nemohl prezident vykonávat svůj úřad, byl zvolen prezidentův náměstek, který v této době vykonával jeho funkci.

Mezi prezidentské kompetence patřilo zastupování státu navenek, ratifikace mezinárodních smluv, přijímání vyslanců, právo jmenovat premiéra, ministry, profesory, soudce a vyšší státní úředníky, účast na schůzích vlády a předsedat jim, udělování milosti, právo vracet zákony s připomínkami a prohlášení válečného stavu. Prezident nebyl z výkonu své funkce odpovědný žádnému orgánu. Trestně stíhaný mohl být pouze pro zločin velezrady.

Vláda byla jmenována prezidentem republiky a jejím sídlem byla Praha. Prezident stanovil, který ministr povede konkrétní ministerstvo. Závislost vlády na parlamentu vyplývala z její odpovědnosti vůči poslanecké sněmovně, které měla možnost vyslovení nedůvěry. Členové vlády mohli být rovněž členy parlamentu. Členství ve vládě vzniklo na základě slibu, který byl složen do rukou prezidenta republiky. Trestní odpovědnost členů vlády vyplývala z úmyslného porušení ústavy nebo zákonů a projednání náleželo do kompetence senátu. Vláda byla usnášení schopná za přítomnosti předsedy nebo náměstka a nadpoloviční většiny ministrů.

Vláda projednávala zejména vládní předlohy zákonů pro Národní shromáždění, vládní nařízení, věci politické povahy, jmenování soudců, vyšších úředníků a důstojníků.

Volební systém byl založen na zásadě poměrného zastoupení, na tzv. vázaných kandidátkách, takže nebyl volen konkrétní poslanec, ale kandidátka konkrétní strany. Tento systém umožnil politickým stranám upevnění složení nejvyšších zákonodárných orgánů, formování vládních koalic a opozičních skupin a vedl k utužení disciplíny poslanců. Naproti tomu omezoval hlasy voličů ve vztahu ke konkrétním osobám a vedl ke zvýšení závislosti poslance na vedení strany.

Dlouhá volební období poslanecké sněmovny, parlamentu a prezidenta vzájemným překrýváním vylučovala diskontinuitu. Ústava měla koncipovat volební období tak, aby se v následujících letech časově nemohly volby shodovat.

Soudcovská moc byla obsažena v hlavě čtvrté a důsledně zakotvovala demokratickou zásadu nezávislosti soudů. Ustanovení § 93 ústavy obsahovalo zásadu, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Soudce byl vázán pouze zákonem a za své rozhodnutí se nikomu nezodpovídal. Postavení soudce bylo nezávislé na parlamentu i na vládě, soudci byli jmenováni bez časového omezení a nemohli zastávat jiné placené funkce. Soudy se dělily na soudy řádné, mimořádné, rozhodčí, občanské soudy a trestní (příslušela jim moc ve věcech trestních), vojenské a výjimečně zavedené dočasně podle zvláštních zákonů (volební, policejní). Ústava zřídila Nejvyšší soud, který byl jediný pro celý území republiky. Ústavní soud byl postaven mimo soustavu soudů a jeho úkolem bylo porovnávat, zda přijaté zákony jsou v souladu s ústavou. Nejvyššímu správnímu soudu byl svěřen dohled nad zákonností veřejné správy.

Soudní jednání bylo ústní a veřejné, v trestním řízení platila zásada obžalovací a rozsudky byly vyhlašovány „jménem republiky“.

„Podstatnou částí demokratismu každého státu je decentralizace ústní státní moci, tj. nikoli uplatnění úřednického systému místní správy řízeného z centra, nýbrž vytvoření

soustavy kombinující potřeby státní správy s principy občanské samosprávy²⁵⁾. Správní organizaci se ústava věnovala pouze okrajově, podrobněji ji upravoval s ústavou související zákon o zřízení okresních a župních úřadů.

Právě tento zákon se stal předmětem ostrých diskusí. Největší spor se týkal otázky, zda mají být zachovány země, či nastoleno župní zřízení, které mělo podle socialistů demokratičtější základ. Župní soustava podle nich měla zřídit jak správní úřady tak regionální samosprávu. Dalším sporným bodem byl rozsah kompetence župních zastupitelstev, omezení jejich volitelnosti, způsob volby a jmenování úředníků, a sídla župních úřadů. Hlavním úkolem bylo zjednodušení soustavy a činností správních úřadů. Cílem reformy také bylo upevnit zapojení Slovenska a Podkarpatské Rusi do jednotného státu. Schválení osnovy zákona nakonec proběhlo bez větších problémů.

V Čechách bylo zřízeno devět žup (s výjimkou Prahy, jako hlavního města, jehož statut upraví samostatný zákon), a to v Pardubicích, Hradci Králové, Mladé Boleslavi, České Lípě, Lounech, Karlových Varech, Plzni a Českých Budějovicích. Na Moravě vzniklo 5 žup, které sídlily v Brně, Jihlavě, Olomouci, Uherském Hradišti a Moravské Ostravě. Ve Slezsku byla zřízena jen jedna župa v Těšíně. Na území Slovenska bylo šest žup a to se sídlem v Bratislavě, Nitře, Zvolenu, Turčianském sv. Martinu, Liptovském sv. Mikuláši a v Košicích. Podkarpatská Rus nebyla na župy rozdělena z důvodu její autonomie zakotvené v ústavě s tím, že si tuto otázku bude řešit samostatně.

Župy byly podle zákona řízené ministerstvem vnitra, nebo jiným ústředním úřadem. Župní úřady měly nahradit úřady zemské v čele s župním úředníkem – županem. Župní zastupitelstvo bylo samosprávným orgánem voleným na 6 let. Pokud bylo v župě do 700 000 obyvatel, mělo být do župního zastupitelstva zvoleno 35 členů a na každých dalších 20 000 obyvatel vždy jeden člen navíc. Mezi pravomoci zastupitelstva patřilo vydávání prováděcích předpisů k zákonům a vládním nařízením, správu a veřejného majetku žup, okresů a obcí. Naopak mezi ně nepatřily věci politické povahy. Kompetence zastupitelstev byla značně omezena, což vedlo k nesplnění požadavku na lidovou státní správu.

²⁵⁾ Zdeněk Kárník, České země v éře první republiky (1918-1938), díl I., nakladatelství Libri, Praha 2000 str... 103

V čele zastupitelstva stál župní výbor, kterému předsedal župan. Výbor připravoval jednání pro zastupitelstvo, finanční rozpočet, dohlížel na činnost župních komisí apod.

Na Slovensku začaly župy působit až k 30. září 1923. V Čechách byly župy často kritizovány. Především dělnické strany poukazovaly na omezení pravomoci samosprávy a potlačování národnostních menšin. Od roku 1924 sílily požadavky na změnu správního systému. V roce 1927 nakonec došlo k rozsáhlé správní reformě.

Ustanovení § 127 ústavy se vztahovalo k brannému systému Československa: „Každý způsobilý občan Republiky československé je povinen podrobiti se vojenskému výcviku a uposlechnouti výzvy k obraně státu. Podrobnosti upravuje zákon.“ Branný zákon zakotvil miliční systém, neboť vycházel z mírové budoucnosti zajištěné Ligou národů. Vybudování miliční (profesionální) armády, doplněné armádou záložní (předvolanou na základě všeobecné branné povinnosti), bylo nezbytné.

Uvozovací zákon prohlásil neplatnost zákonů, které by byly v rozporu s ústavou a stanovil, že k její změně může dojít pouze formou ústavních zákonů.

9.3.3. Preambule ústavy

„My, národ Československý, chtějící upevniti dokonalou jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný rozvoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech občanů tohoto státu a zabezpečiti požehnání svobody příštím pokolení, přijali jsme ve svém Národním shromáždění dne 29. února 1920 ústavu pro Československou republiku, jejíž znění následuje.

Při tom my, národ Československý, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země prováděny byly v duchu našich dějin stejně jako v duchu moderních zásad, obsažených v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový“²⁶⁾.

²⁶⁾ Zdeněk Veselý, Dějiny českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....str. 335

9.3.4. Ústavní listina československé republiky

„Všeobecná ustanovení

§1 1) Lid je jediný zdroj veškeré státní moci v republice Československé.

2) Ústavní listina určuje, kterými orgány svrchovaný lid si dává zákony, uvádí je ve skutek a nalézá právo. Ona také vytyčuje meze, jichž tyto orgány nesmějí překročit, aby se nedotkly ústavně zaručených svobod občanských.

§2 Stát československý jest demokratická republika, jejíž hlavou je volený president.

§ 3 1) Území Československé republiky tvoří jednotný a nedílný celek, jehož hranice mohou býti měněny jen ústavním zákonem (čl. I. uvoz. zák.).

2) Nedílnou součástí tohoto celku jest a to na základě dobrovolného připojení podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československou republikou v Saint Germain-en-Laye ze dne 10. září 1919 samosprávné území Podkarpatské Rusi, které bude vypraveno nejširší autonomií, slučitelnou s jednotností republiky Československé²⁷⁾.

9.3.5. Občanská práva a svobody

9.3.5.1. Občanská práva a svobody v ústavní listině

9.3.5.2. Zákonné zakotvení občanských práv

9.3.5.1. Občanská práva a svobody v ústavní listině

Občanská práva a svobody byla upravena v hlavě páté, ochrana národních menšin v hlavě šesté:

„Hlava pátá

Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské.

Rovnost

§ 106 1) Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.

2) Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody

²⁷⁾ Zdeněk Veselý, Dějiny českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....Str. 336

nehledíc k tom, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství. Úchytky od této zásady jsou přípustny jen, pokud právo mezinárodní dovoluje.

3) Tituly smějí býti udíleny jen, pokud označují úřad nebo povolání. Toto ustanovení netýká se akademický hodností.

Svoboda osobní a majetková

§ 107 1) Svoboda osobní se zaručuje. Podrobnosti upravuje zákon jako součást této ústavní listiny.

2) Omezení nebo odnětí osobní svobody je možné jen na základě zákona. Rovněž jen na základě zákona může veřejná moc od občana požadovati osobních výkonů.

§ 108 1) Každý státní občan československý může se usazovati na kterémkoli místě Československé republiky, nabývati tam nemovitostí a vykonávati výdělkovou činnost v mezích všeobecných právních ustanovení.

2) Omezení tohoto práva je možné jen v zájmu veřejném na základě zákona.

§ 109 1) Soukromé vlastnictví lze omeziti jen zákonem.

2) Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.

§ 110 Právo vystěhovati se do ciziny může býti omezováno jen zákonem.

§ 111 1) Daně a veřejné dávky vůbec mohou se ukládati jen na základě zákona.

2) Rovněž jen na základě zákona možno tresty hroziti a je ukládati.

Svoboda domovní

§ 112 1) Právo domovní je neporušitelné.

2) Podrobnosti upravuje zákon jako součást ústavní listiny.

Svoboda tisku, právo shromažďovací a spolkové

§ 113 1) Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto v zásadě nedovoleno podrobovati tisk předběžné cenzuře. Výkon práva spolčovacího a shromažďovacího upravují zákony.

2) Spolek může být rozpuštěn jen, když jeho činností byl porušen trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád.

3) Zákonem mohou se zavést omezení zvláště pro shromáždění na místech sloužících veřejné dopravě, pro zakládání spolků výdělečných a pro účast cizinců v politických spolcích. Tímto způsobem může se stanoviti, jakým omezením podléhají zásady předcházejících odstavců za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek.

§ 114 1) Právo spolčovací k ochraně a podpoře pracovních (zaměstnaneckých) a hospodářských poměrů se zaručuje.

2) Všelike činy jednotlivců nebo sdružení, jež se jeví úmyslným rušením tohoto práva, jsou zakázány.

Právo petiční

§ 115 Právo petiční přísluší každému; právnickým osobám a sdružením jen v mezích jejich působnosti.

Tajemství listovní

§ 116 1) Tajemství listovní je zaručeno.

2) Podrobnosti upravuje zákon.

Svoboda učení a svědomí. Svoboda projevu mínění.

§ 117 1) Každý může v mezích zákona projevovati mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem a pod.

2) Totéž platí o právnických osobách v mezích jejich působnosti.

3) Výkon tohoto práva nesmí nikomu býti na újmu v jeho pracovním nebo zaměstnaneckém poměru.

§ 118 Vědecké bádání a hlásání jeho výsledků, jakož i umění jest svobodné, pokud neporušuje trestního zákona.

§ 119 Veřejné vyučování budiž zařízeno tak, aby neodporovalo výsledkům vědeckého bádání.

§ 120 1) Zřizovati soukromé vyučovací a vychovávací ústavy je dovoleno jen v mezích zákonů.

2) Státní správě přísluší vrchní vedení a dozor na veškeré vyučování a vychovávání.

§ 121 Svoboda svědomí a vyznání jest zaručena.

§ 122 Všichni obyvatelé republiky Československé mají v stejných mezích jako státní občané republiky Československé právo vykonávati veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy.

§ 123 Nikdo nesmí býti ani přímo ani nepřímo nucen k účasti na jakémkoli náboženském úkonu s výhradou práv plynoucích z moci otcovské nebo poručenské.

§ 124 Všecka náboženská vyznání jsou si před zákonem rovna.

§ 125 Vykonávati určité náboženské úkony může býti zakázáno, odporují-li veřejnému pořádku nebo veřejné mravnosti.

Manželství a rodina

§ 126 Manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů.

Branná povinnost

§ 127 1) Každý způsobilý státní občan republiky Československé je povinen podrobiti se vojenskému výcviku a uposlechnouti výzvy k obraně státu.

2) Podrobnosti upravuje zákon.

Hlava šestá

Ochrana menšin národních, náboženských a rasových

§ 128 1) Všichni státní občané republiky Československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství.

2) Rozdíl v náboženství, víře, vyznání a jazyku není žádnému státnímu občanu republiky Československé v mezích všeobecných zákonů na závalu, zejména pokud jde o přístup do veřejné služby, k úřadům a hodnostem, aneb pokud jde o vykonávání jakékoli živnosti nebo povolání.

3) Státní občané republiky Československé mohou v mezích všeobecných zákonů volně užívat jakéhokoli jazyka ve stycích soukromých a obchodních, ve věcech týkajících se náboženství, v tisku a jakýchkoli publikacích nebo ve veřejných shromážděních lidu.

4) Tím však nejsou dotčena práva, jež státním orgánům v těchto směrech přísluší podle platných nebo budoucně vydaných zákonů z důvodů veřejného pořádku a bezpečnosti státní i účinného dozoru.

§ 129 Zásady jazykového práva v republice Československé určuje zvláštní zákon tvořící součást této ústavní listiny.

§ 130 Pokud státním občanům přísluší podle všeobecných zákonů právo zakládati, řídit a spravovati vlastním nákladem ústavy lidumilné, náboženské a sociální, školy a jiné ústavy výchovné, jsou státní občané, nehledíc k národnosti, jazyku, náboženství a rase, sobě rovni a mohou v těchto ústavách volně požívat svého jazyka a vykonávat svoje náboženství.

§ 131 V městech a okresích, v nichž jest usedlý značný zlomek státních občanů československých jiného jazyka než československého, zaručuje se dětem těchto československých občanů ve veřejném vyučování v mezích všeobecné úpravy vyučovací přiměřená příležitost, by s jim dostalo vyučování v jejich vlastní řeči, při čemž vyučování československé řeči může býti stanoveno povinnými.

§132 Pokud ve městech a okresích, v nich jest usedlý značný zlomek státních občanů československých náležících k menšinám náboženským, národním a jazykovým, mají býti určité částky vynaloženy na výchovu, náboženství neb lidumilnost z veřejných fondů podle rozpočtu státního, rozpočtů obecních neb jiných veřejných, zabezpečuje se těmto menšinám v mezích všeobecných předpisů pro veřejnou správu platných přiměřený podíl na požitku a používání.

§ 133 Provedení zásad §§ 131 a 132 a zvláště vymezení pojmu „značného zlomku“ vyhrazuje se zvláštním zákonům.

§ 134 Jakýkoliv způsob násilného odnárodňování je nedovolený. Nešetření této zásady může zákon prohlásiti za jednání trestné²⁸⁾.

9.3.5.2. Zákonné zakotvení občanských práv

a) Institut domovského práva

Domovské právo se v habsburské monarchii vyvíjelo od 18. století. Podnětem k úpravě teritoriální příslušnosti osob byli tzv. potulkáři a žebráci. Konkrétní zákonná úprava v českých zemích vznikla v roce 1849 na základě tzv. Zřízení obecného (zákon č. 170/1849). Domovské právo bylo podrobněji upraveno Domovským zákonem z roku 1863 (zákon č. 105/1863) a později novelizováno v roce 1896 (zákon č. 222/1896).

Domovské právo upravovalo právní pouto fyzické osoby k dané obci a nárok na nerušený pobyt v ní. Osoba měla navíc právo na chudinské zaopatření a zaopatření ve stáří. Domovské právo měla zpravidla osoba k obci, kde se narodila. Domovské právo se dědilo po otci, manželka jej dědila po manželovi. Domovské právo mohla osoba získat i v případě služebního místa v obci. Domovské právo bylo závazkem obce vůči jejímu občanovi a zároveň nástrojem, jak se zbavit nechtěných osob v obci. Domovské právo potvrzoval tzv. domovský list.

Domovský zákon z roku 1863 v praxi vycházel vstříc zájmům průmyslové buržoazie a na druhé straně byl namířen proti dělnické třídě. Dělníkům bylo znemožněno získání domovského práva v místech, v nichž bydleli či pracovali a byli nuceni žít v neustálé nejistotě. Tím docházelo ke zvyšování závislosti na zaměstnavatelích, kteří často ovládali orgány obecní samosprávy.

Československá republika po roce 1918 převzala oba původní zákony (č. 105/1863 a č. 222/1896). V roce 1920 bylo domovské právo částečně unifikováno a rozšířeno na

²⁸⁾ Zdeněk Veselý, Dějiny českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....Str.. 347 a 348

Slovenské území. Domovské právo bylo často novelizováno z důvodů rozdílných zájmů zemědělských a průmyslových zaměstnavatelů. Hlavním problémem bylo, že domovské právo nepředpokládalo fyzický pobyt oprávněné osoby v domovské obci. Docházelo tak k častým rozdlům mezi tím, kde občan skutečně žil a místem, kde měl domovské právo.

S domovským právem souvisela i problematika chudinské péče. Zákon č. 76/1919 Sb. upravoval převzetí chudinské správy vyššími složkami samosprávy, tedy státem, a vláda přislíbila vypracování potřebných zákonů. Tyto zákony však nikdy nebyly předloženy a k zásadní transformaci domovského práva nedošlo i přes všeobecné přesvědčení, že dosavadní právní koncepce je nevyhovující. Náměty na novou úpravou domovského práva se ubíraly dvojím směrem. První pojetí navrhovalo zachování domovského práva v dosavadním pojetí. Druhé řešení nabízelo odstranění domovského práva a vytvoření tzv. podpůrného bydliště, se kterým by osobu spojovalo nárok na chudinské zaopatření.

Ke snížení významu domovského práva došlo nepřímo sociálním zákonodárstvím v polovině dvacátých let. Zákon č. 268/1919 Sb. rozšířil povinné nemocenské pojištění na všechny účastníky námezdního zaměstnaneckého poměru. Zákon č. 221/1924 Sb. upravoval pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Zákon č. 43/1923 Sb. zavedl státní starobní podpory. Tyto zákony ulehčily dosavadním domovským obcím péči o obecní chudé.

Dalším zásahem do domovského práva byl institut státního občanství, které bylo prioritní a pro domovské právo prejudiciální. Pouze státní občan mohl nabýt domovské právo v některé obci.

b) Státní občanství

Státní občanství upravoval ústavní zákon č. 236/1920 Sb. o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé. Do roku 1920 nebylo státní občanství zákonně upraveno a bylo posuzováno podle domovské příslušnosti. Bylo vycházelo se z toho, že od 28. října 1918 existuje československé státní občanství, kdy jednotlivec je svázán s novým státem.

Ústavní listina z roku 1920 zakotvila, že státní občanství je v Československé republice jediné a jednotné. Příslušník jiného státu nemůže být státním občanem Československa. Další náležitosti měl upravit zvláštní zákon.

Na tuto právní úpravu státního občanství navazovaly další právní předpisy. Základním zákonem je zmiňovaný zákon č. 236/1920 Sb., který vycházel z mezinárodní právní úpravy. Podle zákona československými státními občany jsou osoby, které od 28. října 1918 a nejpozději 1. ledna 1910 získaly a měly nepřetržité domovské právo na území bývalého Rakouska - Uherska, které se stalo součástí Československé republiky. Osoby narozené na území Československa, byly pokládány za státní občany, pokud se neprokázal opak. Rod lotrinsko-habsburský nemohl státní občanství nabýt a jejich dřívější občanství zaniklo.

Zákon upravoval také pozbyvání státního občanství a nabízel možnost výběru občanství v případě území tehdejšího Rakouska - Uherska. Pro tuto volbu občanství zákon stanovil jednoletou lhůtu a v případě Německé říše lhůtu dvouletou od účinnosti zákona.

S otázkou státního občanství souvisela i mezinárodní smlouva mezi Rakouskem a Československem ze dne 7. července roku 1920. Smlouva upravovala, že pro získání státního občanství státních zaměstnanců je důležité právo domovské. Příslušníci obou států byli rozděleni do tří kategorií. V první kategorii byly osoby, které získaly domovské právo v Rakouské republice do 28. října roku 1918. Druhá kategorie se vztahovala na osoby, které měly řádné bydliště v Rakousku, ale domovské právo nabyly až v období od 29. října 1918 do 28. února 1919. Tyto osoby měly právo se rozhodnout o státním občanství v jednoroční lhůtě. Pro třetí kategorii bylo rozhodující domovské právo.

Státního občanství dále upravovala bilaterální smlouva o státním občanství uzavřená mezi Německou říší a Československem. Tato smlouva vycházela z versailleské mírové dohody a podle ní se státní příslušnost neposuzovala podle domovské příslušnosti, ale podle mateřského jazyka. Pokud tedy německý státní příslušník hovořil od dětství československy jako mateřským jazykem, byl považován za „Čechoslováka“. Osoby mající německé státní občanství, které žily v Československu po nabytí působnosti versailleské smlouvy, zůstaly i nadále německými občany.

c) právo spolčovací a shromažďovací

Právo spolčovací a shromažďovací bylo garantováno ústavní listinou z roku 1920. Její nová úprava navazovala na rakousko - uherskou právní úpravu, která byla přizpůsobena nově vzniklému státu. S přijetím nového spolkového a shromažďovacího zákona počítala ústava v § 113, avšak k tomu nikdy nedošlo.

K ochraně shromažďovací svobody měl přispět zákon č. 309/1921 Sb. proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních. Jako trestné jednání bylo označeno každé úmyslné maření a rušení shromáždění zákonně svolaného a neoprávněná účast nepovolaných osob na takovémto shromáždění. Sankce za porušení zákona byla od jednoho týdne až po 3 měsíce vězení.

Právo spolčovací bylo upraveno a více přizpůsobeno změněným poměrům oproti shromažďovacímu právu. K revizi spolčovacího práva došlo zákonem č. 267/1920 Sb., který v § 1 vymezil, že není přípustné, aby spolky měly název, který by upomínal na státoprávní poměry před 28. říjnem roku 1918 a které by odporovaly směru a duchu zahraničních vztahů Československé republiky. Zakázány byly takové názvy spolků, které by zneužívaly označení „československý“ a jména významných osob, které se zasloužily o vznik ČSR.

K rozšíření spolčovacího práva došlo v roce 1919 vydáním volebních řádů. Došlo také k ukončení omezování činnosti žen v politických spolcích. Spolek mohl být rozpuštěn, pokud svou činností porušil trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád. Pojem veřejný pokoj a řád vymezila judikatura jako jakoukoliv činnost vyvolávající objektivní následky, aniž by bylo potřeba dokazovat subjektivní zavinění spolku či jeho funkcionářů.

Ústava rozšířila rozsah spolčovací právo o spolčování k ochraně a podpoře pracovních a hospodářských poměrů a to v § 114 ústavy. Tímto ustanovením byly do spolčovacího práva zahrnuty odborové organizace. Pojem odborové organizace však nebyl v českém právním řádu zakotven. Pojem byl vymezen pouze literaturou, která definovala odborovou organizaci jako trvalé sdružení osob sociálně shodně postavených, jehož předním úkolem je ochrana a podpora pracovních a hospodářských poměrů členů.

Politické strany se neustavovaly jako spolky, i když spolkový zákon je z působení nevyjímal, a ani nebyly brány jako právnické osoby. Neexistoval právní předpis, který by upravoval vznik politické strany. Jediný zákon, který se zabýval politickými stranami byl zákon č. 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran, který nabyl platnosti až v roce 1938. Tento zákon však nedokázal zabránit útoku na samostatnost, celistvost a bezpečnost republiky ze strany Sudetendeutsche Heimatsfront.

Některá ustanovení zákona zasahovala do vnitrostranických záležitostí politických stran na hranici legality. Jednalo se například o zabavení majetku, zákaz vydávání periodik aj. Zákon tak ohrožoval parlamentní demokracii.

Ve třicátých letech dvacátého století sílil tlak na změnu režimu politických stran. Byla navržena povinná registrace stran na ministerstvu vnitra, takže voleb by se mohly účastnit pouze registrované politické strany. Tyto snahy však realizovány nebyly.

Zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky zakazoval tajné spolčování v případě činnosti, která by vedla k podvracení samostatnosti, ústavní jednoty a popření demokraticko-republikánské formy státu. Tajnou organizací byla organizace skrývající se před veřejností a ta, která sice veřejná byla, ale předstírala jiný účel, než ve skutečnosti vykonávala.

d) Tiskové právo

Tisk se významně podílel na vzniku samostatného Československa. Tiskové právo bylo v roce 1918 převzato z rakousko - uherských právních předpisů. Předpisy tiskového práva bývalé monarchie umožňovaly široký dohled orgánům států, například využití cenzury, konfiskace tisku a instituty omezující opoziční tisk. Proto bylo nutností stávající normy upravit. Již v listopadu roku 1918 byly podány návrhy národnímu shromáždění, které měly vést k odstranění překážek svobody tisku.

Realizovány byly návrhy, které se týkaly zrušení zákazů tiskovin vydaných za monarchie a návrh na zrušení cenzury a o kolportáže upravený v tiskovém zákonu z roku 1862. Návrh reformy tiskového zákona byl parlamentu předložen v únoru 1919. Návrh zavedl liberální úpravu periodických tiskovin v duchu proklamovaných demokratických principů. Návrh však nikdy nebyl v parlamentu projednán.

V roce 1920 byl přijat zákon o mimořádných opatřeních, opravňující vládu k omezení svobody občanů (tedy i svobodu tisku), v případě mimořádných okolností, aby ochránil zájmy státu.

Další návrh zákona byl parlamentu předložen v březnu 1921, který vypracovalo ministerstvo spravedlnosti. Nový návrh byl demokratický a měl zajišťovat svobodu tisku, jak bylo zakotveno v ústavě. Návrh měl nahradit dosavadní tiskové předpisy. Ani tento návrh však nebyl v parlamentu projednán z politických důvodů.

Ve vývoji tiskové legislativy došlo jen k nepatrným změnám, které spíše vedly k omezování svobody tisku.

V roce 1923 zákon na ochranu republiky zavedl 11 skutkových deliktů souvisejících s tiskem. Především se jednalo o uveřejnění závadného textu, který mohl být namířen proti republice nebo ohrozit její bezpečnost. Dále zaváděl možnost zrady porušením státního tajemství či nedovoleného zpravodajství, podněcování k trestné činnosti a další. Při opakovaném porušení zákona hrozilo vydavatelství zastavení činnosti.

Změna v tiskové legislativě nastala až v roce 1924 zákonem o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisů ve věcech křivého obvinění, utrhaní, urážek na cti – tzv. tisková novela. Tento zákon spíše upravoval procesní otázky.

Ke konci dvacátých let si novinářské kruhy vynutili další návrh tiskového zákona, který připravila komise ministerské rady. „Novinářský“ návrh se zabýval také pracovním poměrem redaktorů a opatřením o nemravném tisku. Tento návrh byl doplněn ministerstvem spravedlnosti o zákon na ochranu cti. Cílem novely byla modernizace tiskové svobody. Z důvodu celosvětové hospodářské krizi, později i politické, ke schválení novely nedošlo.

V roce 1933 byl vydán tzv. „malý tiskový zákon“, který obsahoval pouze 20 paragrafů. Hlavním mottem zákona bylo „svoboda tisku nesmí býti nevázaností tisku“. Upravoval kontrolu a omezování nemravných publikací a tzv. tiskové opravy.

d) Svoboda vyznání a svědomí

Úprava svobody vyznání a svědomí v ústavní listině z roku 1920 rozšířila právo náboženského sebeurčení jednotlivce a volnost jeho vnějšího projevu. K veřejnému projevu vyznání, náboženství nebo víry byli oprávněni všichni obyvatelé Československa bez ohledu na to, ke které církvi příslušeli, pokud jejich výkon neodporoval zákonu a dobrým mravům.

Druhá změna zakotvená v ústavě se týkala omezení subjektů, který mohly ze zákona zasahovat do otázky svobodné vůle jednotlivce ve věcech víry. Pokud k zásahu do těchto práv došlo, muselo být vycházeno z otcovské nebo poručenské moci. Ústava vylučovala ze zásahu vojenská školská zdravotnická zařízení.

Další změna vyplývající z ústavy zakotvila zásadu rovnosti všech před zákonem. Ovšem zajištění rovnosti vyznání bylo v navazujících předpisech obtížně realizovatelné. Stát se proto snažil právní úpravou minimalizovat konflikty mezi stoupenci různých vyznání. Na ústavu tak navazovala právní norma o vzájemných poměrech všech vyznání, tzv. mezikonfesní normy (zákon č. 277/1920 Sb.) Zákon č. 96/1920 Sb. upravil mezikonfesní poměry na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde do té doby byly právní předpisy týkající se oblasti náboženství dosti komplikované. Zákon stanovil, že do 15 let věku dítěte rozhodují o jeho víře rodiče a od 16 let se může rozhodnout o svém vyznání samo dítě.

9.4. Jazykový zákon

S ohledem na § 129 ústavní listiny se jazykový zákon číslo 122 stal součástí ústavy z roku 1920 a byl vydán ve stejný den. Zákon upravuje jazykové poměry na území Československa. Za oficiální a úřední jazyk prohlašuje jazyk československý. Jazykový zákon také stanovil jazyková práva národnostních menšin.

„§ 1 Jazyk československý je státním, oficiálním jazykem republiky (čl. 7. smlouvy mezi čelnými mocnostmi spojenými a přidruženými a mezi Československem, podepsané v St. Germain-en-Laye dne 10.1919).

Jest tedy zejména jazykem,

1. v němž s výhradou toho, co ustanovuje se v §§ 2 a 5, a s výjimkou toho, co bude podle § 6 ustanoveno pro Podkarpatskou Rus, děje se úřadování všech soudů, úřadů, ústavů, podniků a orgánů republiky, konají se jich vyhlášky a zevní označení,

2. v němž upraven jest hlavní text státovek a bankovek,

3. jehož používá branná moc při velení a jako jazyka služebního; ve styku s mužstvem jazyka toho neznalým užití lze také jeho jazyka mateřského.

§ 2 O národních a jazykových menšinách (hlava 1. smlouvy St. Germainské) platí tato ustanovení:

Soudy, úřady a orgány republiky, jichž působnost vztahuje se na okres soudní, v němž podle posledního soupisu lidu obývá alespoň 20% státních občanů téhož, však jiného jazyka než československého, jsou ve všech věcech, jichž vyřízení náleží jim na základě toho, že působnosti jich vztahuje se na tento okres, povinny přijímati od příslušníků jazyka této menšiny podání v témž jazyku a vydati vyřízení těchto podání nejen v jazyku československém, nýbrž i v jazyku podání. Pokud v území jedné obce je zřízeno několik okresních soudů, pokládá se celá obec za jediný soudní okres.

Nařízení bude stanoveno, pokud a při kterých soudech a úřadech, jichž působnost obmezena jest na jediný okres, a sice okres s takovou národní menšinou, jakož i soudech a úřadech jim instančně bezprostředně nadřizených, lze obmeziti se na vydání vyřízení pouze v jazyku strany.

Za stejných podmínek jest veřejný žalobce povinen trestní žalobu proti obviněnému jiného jazyka i v tomto jazyku, po případě jen v tomto jazyku vznésti.

Moc výkonná ustanoví, kterým jazykem v těchto případech bude projednáváno.

Nepředchází-li podání strany, budiž jí, jsou-li tu ostatní podmínky odst. 2., dodáno podle týchž zásad vyřízení i v jejím, po případě jen v jejím jazyku, pokud jest tento znám, jinak na její žádost.

V okresích s národní menšinou podle odst. 2. použití jest při vyhláškách státních soudů, úřadů a orgánů a při jich zevních označeních také jazyka národní menšiny.

§ 3 Samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veškeré veřejné korporace ve státě jsou povinny přijímati ústní i písemná podání učiněná v jazyku československém a je vyřizovati.

Ve schůzích a poradách jejich jest vždy možno tohoto jazyka užívati; návrhy a podněty v tomto jazyku učiněné musí se státi předmětem jednání.

Jazyk veřejných vyhlášek a zevních označení úřadů samosprávných stanoví státní moc výkonná.

Povinnost přijímání podání v jiném než v československém jazyku a vyřizování je, jakož i připustiti jazyk jiný ve schůzích a poradách mají samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veřejné korporace za podmínek § 2.

§ 4 Užívající jazyka státního, oficielní, úřady a v onom území republiky, jež před 28. říjnem 1918 nalezlo ku královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, nebo ku království Pruském, úřadují zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po slovensku.

Slovenské úřední vyřízení k podání českému ne úřední vyřízení české k podání slovenskému pokládá se za vyřízení, jež stalo se v jazyku podání.

§ 5 Vyučování ve všech školách, zřízených pro příslušníky národních menšin, děje se jejich jazykem, rovněž kulturní instituce pro ně zřízené spravují se tímto jazykem (čl. 9. smlouvy St. Germainské).

§ 6 Sněmu jenž zřízen bude pro Podkarpatskou Rus, vyhraženo jest, aby upravil otázku jazykovou pro toto území způsobem slučitelným s jednotností státu československého (čl. 10. smlouvy St. Germainské).

Pokud tato úprava nebude provedena, budiž užito tohoto zákona, avšak s ohledem na zvláštní jazykové poměry v území.

§ 7 Spory o užití jazyka při soudech, úřadech, ústavech, podnicích a orgánech státních, jakož i při úřadech samosprávných a korporacích veřejných, vyřizují příslušné státní orgány dohlédací jako věci státní správy odděleně od věci, ve které vzešly.

§ 8 Zevrubnějšší provedení tohoto zákon stane se nařízením státním moci výkonné, jež upraví v duchu tohoto zákona také užívání jazyků pro úřady samosprávné, zastupitelské sbory a veřejné korporace (§3), jakož i pro ony úřady a veřejné orgány, jichž působnost vztahuje se na menší obvody než jest soudní okres, anebo jež nemají svého zvláštního obvodu..

V nařízení budtež obsaženy také předpisy o tom, co opatřiti jest k usnadnění úředního styku se stranami neznalými jazyka, v němž při tom kterém soudu, úřadu nebo

orgánu po rozumu tohoto zákona se úřaduje, jakož i k ochraně stran před škodami právními, jež by jim z neznalosti jazyka vzejít mohly²⁹⁾.

10. Občanská práva a lidská práva

10.1. Občanská práva obecně

10.2. Vývoj občanských práv

10.3. Boj o lidská práva

10.4. Občanská práva na českém území

10.1. Občanská práva obecně

Charakteristickým jevem demokratické společnosti je důraz kladený na dodržování občanských a lidských práv. Proto je důležité, aby občanská práva byla zaručena ústavou a tak byla součástí ústavního pořádku. Vymezení práv a jejich nedotknutelnost by měla být hlavním atributem právního státu. Je však důležité si uvědomit, že občané v demokratické společnosti mají nejen práva a svobody, ale jsou vázáni i povinnostmi. Podle mého názoru dnešní ústavy především zakotvují práva a svobody jako určité garance před svévolí státu.

Nedílnost práv a svobod obsahuje mimo jiné i práva sociální. Toto je možné vyvodit i z idejí obsažených v mírových smlouvách po I. světové válce, které uvádí, že obecný mír může být založen pouze a jen na podkladě sociální spravedlnosti; upozorňuje na nutnou změnu v oblasti pracovních podmínek, které tehdy byly nespravedlivé a znamenaly bídu a strádání. Jednalo se především o úpravu pracovních hodin, záruky mzdy, ochranu dělníků, ochranu dětí a nedospělých žen, zajištění sdružování v odborových organizacích. Stát měl v podstatě zaručit zlepšení pozice a osudu pracovníků na svém území.

²⁹⁾ Zdeněk Veselý, Dějiny českého státu v dokumentech, Victoria Publishing a.s., Praha 1994....str 351 a 352

Právě sociální nejistota a nestálost životních hodnot spojené s růstem kriminality vede k nastolení autoritativních režimů. V takovémto okamžiku se objeví vůdcové, kteří nabízejí občanům únik od vlastní odpovědnosti. Potlačení všeobecných práv vede k hledání nějakého viníka, což se často projevívá v rasové či národnostní nenávisti. Prohlubování zášti, strachu, monopol jedné strany místo respektování úcty k právům a svobodám druhých, jasně vedou k postupnému nastolení diktatury. Z tohoto důvodu je nutné vzájemné dodržování občanských a lidských práv s právy sociálními, kulturními a politickými. Jen ve demokratickém prostředí je možné práva člověka a občana realizovat.

10.2. Vývoj občanských práv

Již v antice se filozofové zabývali lidskými právy. Vycházeli z myšlenky, že lidská práva mají být základem pro nové ústavy. Jejich ideou byl přechod od pozitivního práva k právu přirozenému. Požadavek na přirozené právo se objevil nejen u myslitelů starého Řecka, ale i ideologů v období od renesance až po Velkou francouzskou revoluci a také v současné době se s ním můžeme setkat.

Přirozené právo bylo v antice chápáno různě. Básník Hesiodos viděl přirozené právo, jako právo božské, které nebylo v rozporu s platným právem státu. Filozof Prótagoras kladl důraz na rovnost svobodných lidí. Sofista Alkidamas spatřoval přirozené právo v rovnosti lidí od narození s tím, že příroda nikoho neučinila otrokem. Naopak filozof Hippias vnímal násilné donucení jako jedinou možnost vedoucí k prosazení zákona. Aristoteles věnoval svou pozornost k odklonění politiky k etice. Nekladl důraz na blaho celku, ale na blaho jednotlivce. Myšlenky L. A. Seneci se staly základem novodobého humanismu a měly významný vliv na novodobou koncepci lidských práv. Podle něj jsou si všichni lidé rovni, přičemž má člověk mnoho možností se zdokonalovat a dosáhnout tak dobra. Seneca vybízel lidi k lásce a odpuštění.

Na koncepci práva v antickém období a především na Aristotelova díla navazuje katolický filozof Tomáš Akvinský, který uznával jako základní právo tzv. věčné právo. Podle Tomáše Akvinského bylo věčné právo souhrnem pravidel božského řízení světa. Přirozené právo bylo dílčím prvkem práva věčného. Tomáš Akvinský zastával myšlenku, že stát by měl být řízen člověkem, světskými vládami na základě lidské vůle a z tohoto důvodu je právě

člověk odpovědný za své činy. Poddaní pak mají právo svrhnout vládu tyranie, pokud zaútočí na lidská práva.

Jako představitele novodobého humanismu zabývajícími se občanskými právy lze uvést ideologa Huga Grotiuse, filozofa Thomase Hobbesa, Johna Locka a Jean-Jacquesa Rousseaua.

Hugo Grotius patřil k zakladatelům teorie přirozeného práva. Přirozené právo vnímá ve společenské přirozenosti člověka. Stát má být vytvořen na základě společenské smlouvy, která by byla platná pouze v případě prospívá - li blahu lidí. Pokud dojde k porušení smlouvy, má lid právo na svrhnutí panovníka.

Filozof Thomas Hobbes vycházel z přirozeného stavu společnosti, z doby, kdy ještě neexistovalo vlastnictví. Tato rovnost vede lid k boji proti utlačování a nebezpečí vyhlazení. Ze strachu o život je důležité dojít ke vzájemné dohodě, aby bylo dosaženo míru. Společenská smlouva je to, co vytváří stát a zákony, díky níž mohou lidé žít v míru.

Anglický filozof John Locke sehrál významnou roli v politickém a státoprávním myšlení. V teorii o společenské smlouvě a v přirozeném právu provedl významné změny. Počáteční stav společnosti nespátřuje, na rozdíl od Hobbesa, ve válce proti všem, ale ve stavu, kdy hlavními atributy jsou osobní svoboda, respekt k vlastnickému právu, ke zdraví, svobodě a majetku. Smlouva by měla být založena na ochraně původních přirozených práv – osobní svobodě a vlastnictví. Pokud ji panovník poruší, mohou poddaní smlouvu vypovědět.

Jean - Jacques Rousseau byl nepochybně jeden z nejvýznamnějších francouzských myslitelů. Vycházel z koncepce, že na počátku vzniku společnosti si byli lidé vzájemně rovni a svobodní, neznající soukromé vlastnictví. Avšak disponují vlastností sebezdokonalování, díky níž mohli lidé vynalézt pracovní nástroje. Přeměna lesů v obdělávanou půdu vedla ke vzniku soukromého vlastnictví a později k otroctví a chudobě. Rousseauova společenská smlouva vycházela z koncepce, kdy nejvyšší moci ve smluvním státě patří výhradně sjednocenému lidu. Tato suverenita lidu musí být nedílná a nezczitelná. Rousseauova teze, která byla protiabsolutistická a protináboženská, vyvracela, že stát a platné normy pocházejí od boha.

„Právo na život a štěstí, svobodu a majetek, to jsou základní přirozená a nezcizitelná, věčná a neměnná lidská práva, jejichž naplnění vytýčili přední myslitelé 17. a 18. století jako historický úkol národa“³⁰). Tyto, na tehdejší dobu, radikální myšlenky se staly filozofickou a ideologickou přípravou pro francouzskou revoluci z roku 1789. Je nutné zmínit, že před francouzskou revolucí proběhla revoluce americká, která vedla k Jeffersonovu Prohlášení nezávislosti. Prohlášení zaručuje rovnost, nezcizitelnost práv, právo na život, svobodu a budování osobního štěstí. V podstatě určila, že veškerá práva se odvíjí z moci lidu.

V roce 1789 byla ve Francii vyhlášena Deklarace práv člověka a občana, v níž byly obsaženy demokratické principy, ze kterých vycházela demokratické hnutí z celého světa.

10.3. Boj o lidská práva

Pojem lidských práv vychází z lidské společnosti a moci. Můžeme být svědky, že stát v nejrůznějších dobách měl snahu být „pánem“ společnosti a lid ovládat jako své poddané. Jednalo se především o autoritativní režimy. Tyto režimy podporuje především pasivita lidí vůči mocenskému aparátu, spokojujících se poddaným postavením.

Naštěstí proti těmto tendencím bojuje emancipační úsilí člověka a celé společnosti o udržení moci pod svojí kontrolou. Tato snaha však vyžaduje aktivitu co nejvyššího počtu členů společenství, mající za cíl uznání a uplatnění práv každého jednotlivce.

Právním státem je ten stát, který vyhlásí, uzná a zaručí lidská a občanská práva. Stát musí určit přesná pravidla a meze a samozřejmě i kontrolu nad nimi.

K právnímu uvědomění ve společnosti dochází v okamžicích, kdy si společenská majorita uvědomí nutnost a možnost stanovit hranice vládnoucí moci tím, že sama si stanoví vlastní pozice, požadavky a práva.

Ačkoliv antická společnost, která byla založena na otrokářství neuznávající rovnost všech lidí, při vzniku a formování republik se hrála úlohu právě práva občana. Občanem ale

³⁰ kolektiv autorů PFUK, uspořádal Doc. Dr. Václav Pavlíček, Csc., Občanská a lidská práva, Aleko, Praha 1991, str. ..11

mohl být pouze svobodný člověk. Ani ostré třídní spory a vzpoury otroků v rámci městských států nevedly k prosazení svobody a občanských práv. Ani názory filozofů, které jsou výše popsány, v podstatě neměly vliv na tehdejší politiku.

O omezení monarchistické moci se razantně pokoušela středověká a feudální společnost. Pro Anglii byla zásadní Magna Charta libertatum z roku 1215, která je považována za první krůček k ústavnímu omezení monarchie. Ochranu jednotlivce upravuje odstavec zaručující, že svobodný člověk nebude zadržen nebo vězněn, zbaven majetku, vypovězen ze země bez zákonného rozsudku soudu nebo jinak než na základě zákona. Tento akt se dá považovat za omezení monarchistické moci vedoucí k uplatnění lidských a občanských práv.

V českých zemích trvalo neomezené monarchistické panství déle. Až husitská revolta dala impuls k humanistickému směru v Čechách a vedla k demokratizaci náboženského života v rozličných vrstvách tehdejší společnosti. Programové prohlášení obsažené v tzv. čtyřech pražských artikulech z roku 1420 hlásá přijímání pod obojí, svobodné hlásání slova Božího, trestání smrtelných hříchů a odejmutí světského majetku církvi. Ačkoliv byly husité poraženi, jejich vliv na uvolnění feudálních struktur středověkého českého státu byl zásadní. Církevní hierarchie byla v Čechách oslabena, naopak drobná šlechta a velká města postupně sílila. Díky husitské levici došlo v Čechách k značné toleranci v oblasti práva na volbu víry oproti zbytku Evropy.

Po nástupu Habsburků sílí snaha k návratu monopolu moci a víry. Česká společnost byla schopna tomuto tlaku, i když jen na krátkou dobu, odolávat. Za vlády Rudolfa II., který se snažil získat podporu v českých zemích proti svému bratrovi Matyášovi, byl vydán Majestát Rudolfa II. z roku 1609. Tento dokument sliboval náboženské svobody všem stavům. Majestát byl zrušen Ferdinandem II. po porážce českého stavovského povstání v roce 1620.

Ve středověkých a ranně novověkých dobách je možné spatřit náznaky emancipace společnosti vůči absolutistické moci a snahu k prosazení práva se aktivně podílet na vedení státu. Tyto snahy nacházely oporu v ideových proudech. Tzv. Osvícený absolutismus vedl k určité modernizaci, k zavedení nových postupů v řízení správy země, do hospodářství, vzdělání poddaných. Využití nových metod mělo vést ve prospěch absolutistického státu.

Zatímco ve většině evropských států se po 30ti leté válce projevovaly snahy po absolutistické moci, v Anglii probíhal revoluční proces, který vyvrcholil „slavnou revolucí“. Termín Slavné revoluce měl poukázat na její nekrvavý průběh oproti revoluci v období 1640-1660. Výsledkem slavné revoluce byla listina práv – Bill of rights. Dokument písemně potvrdil práva anglického parlamentu jako suverénního reprezentanta národa. Zavedl dvoukomorový parlament a podřízenost krále zákonům. Upravoval práva parlamentu jakožto rovnocenného králova partnera, občanská práva a svobody protestantů, svobodné volby, soudní garance- obsahující myšlenku presumpce nevin. Jednalo se o dokument, který platí dodnes jako právní základ parlamentní demokracie.

Anglická revoluce ovlivnila dění i v amerických koloniích. Z Magny Charty a z Bill of Rights se inspirovala americká revoluce ve svých dokumentech. Americká Deklarace nezávislosti vyhláší rovnost lidských práv. Za hlavní lidská práva považuje právo na život, na svobodu a na hledání štěstí. Vláda vyplývá z lidu, který dbá na dodržování těchto práv. Americká ústava z roku 1787, doplněná novelou z roku 1791, obsahovala individuální práva jednotlivce. I když vyhlášovala rovnoprávnost, toto právo se netýkalo až do poloviny 20. století černých otroků a indiánského obyvatelstva.

Na starém kontinentě byla pro demokracii důležitá francouzská revoluce v 18. století. Vyhlášení Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 inspirované americkou ústavou, zavedla základní hodnoty pro demokratickou společnost. Listina zakotvila svobodu, rovnoprávnost všech občanů, právo na vlastnictví, soudní ochranu a jiné. Novelizací z roku 1793 zavádí Deklarace sociální ochranu v právu na práci, na vzdělání a podpory v nouzi. Deklarace se stala vzorem pro demokratické reformy v 19. a 20. století.

V roce 1848 po další z mnoha francouzských revolucí zavádí novela ústavy zákaz otroctví a právo na svobodný výběr zaměstnání a podporu osobám v nouzi. Tento prvek byl zaveden pod silicím projevem dělnického hnutí.

Ze shora uvedených skutečností vyplývá, že hlavními bojovníky za lidská práva a demokracii byly anglická, americká a francouzská revoluce. Ukázalo se, že podstatný vliv na jejich vývoj má sociální postavení a hospodářská situace nositelů práv. I když tehdejší ústavy proklamovaly rovnost práv každého občana, ve vztahu přístupu k veřejným funkcím bylo

volební právo omezeno tzv. cenzem. Jelikož cenzus určoval, že volit mohou pouze ti, kdo platí daně, mnoho obyvatel tak bylo vyloučeno z výkonu volebního práva. Například ve Francii bylo všeobecné hlasovací právo zavedeno až po dlouhých bojích, v nichž zvítězila demokratická levice díky dělnickému hnutí po roce 1870. Ve větší části Evropy bylo všeobecné hlasovací právo dosaženo až před 1. světovou válkou.

10.4. Občanská práva na českém území

V českých dějinách vznikaly snahy o humanismus s předhusitskými mysliteli, kteří kritizovali především postavení církve a feudální společnost. Ve 14. století sílil v české společnosti široký sociálně kritický proud, který ovlivnil další generaci a připravil tak místo pro mistra Jana Husa a později i pro husitství. Husovým cílem byl „boží zákon“ a „boží pravda“. Církev považoval za společenství spravedlivých, jehož vrchní představitel je Ježíš Kristus. Odsuzoval papeže jakožto hlavu církve. Hus vyvrátil kněžskou autoritu nahrazením Krista. Husovi se podařilo ovlivnit národ ve všech společenských vrstvách.

V renesanční době byl významnou osobou pro českou společnost J.A. Komenský. Komenský se podepsal do českých dějin především jako organizátor školství a zakladatel novodobé pedagogiky. Seberealizaci člověka spatřoval ve vzdělanosti a výchově. Zároveň zastával pojetí rovnosti lidí. Ačkoliv Komenského filozofie vycházela z Bible, centrem a smyslem světa je člověk a jeho všestranný rozvoj, svoboda a přirozená práva.

Za vlády Marie Terezie a Josefa II. bylo v českých zemích zrušeno nevolnictví, upravena robota, vydán toleranční patent v říjnu 1781. Patent omezil monopolní postavení církve, připouštěl vyznání pravoslavné církve a i existenci protestantského vyznání. Císař Josef II. se zasadil o reformy správy, soudnictví a uvolnil některé závislosti omezující život člověka. Zároveň ale došlo k prohloubení vídeňské centralizace a germanizace.

Uplatnění lidských práv a svobod začalo přicházet do českých zemí až v revolučním roce 1848. Českému lidu se zejména jednalo o uznání národní identity a ochranu lidských práv. Na sněmu v Kroměříži byl projednáván návrh ústavy, jehož součástí měla být deklarace lidských práv. Tato deklarace vycházela z Francouzské deklarace práv člověka a občana. Bohužel, po nástupu bachovského režimu bylo přijetí ústavy zmařeno.

V revolučním období aktivně vystupovala celá řada českých zástupců s myšlenkami volajícími pro demokracii. K. Havlíček Borovský se hlásil k Rousseauovu pojetí společenské smlouvy.

F. Palacký vycházel z českých dějin a jejich smyslu. Opíral se přitom o období husitství, ve kterém spatřoval mravní vyvrcholení historického vývoje. Další problém vnímal ve vzájemném střetu Slovanství a Němectví. Sám vypracoval návrh ústavy, který předložil na Kroměřížském sněmu. V ústavě žádal úplnou rovnoprávnost všech národů a federalizaci Rakouska. Zároveň usiloval o jazykovou rovnoprávnost.

Poslanec říšského sněmu F.L. Rieger vypracoval návrh všeobecných občanských práv, který byl inspirován francouzskou Deklarací práv člověka a občana a Rieger jej dokázal obhájit na jednání výboru. Návrh obsahoval 32 paragrafů. V prvních třech paragrafech definuje práva občana, funkce státu, vymezení lidu jako zdroje veškeré moci, občanskou rovnost před zákonem, svobodu shromažďovací, nedotknutelnost vlastnictví a jiné. Za východisko soustavy základních práv považoval svobodu člověka, právo na rozmnožování hmotného a osobního blaha.

První světová válka znamenala potlačení občanských práv v celé Evropě. Proto na veřejnost mělo dopad nové pojetí lidských práv obsažených v sovětské Deklaraci práv pracujícího a vykořisťovaného lidu z roku 1918. Deklarace se nezabývá občanskými právy, ale vládnoucí třídou, která by měla být svržena. Vyhláší zákaz vykořisťování člověka – tedy dělnické třídy. Ruská revoluce donutila kapitalistické vlády ke krokům zajišťující uznání sociálních práv pracujících.

Tento vývoj ovlivnil první československou republiku. Autor Washingtonské deklarace T.G. Masaryk měl obrovský vliv na československé dějiny a zdůrazňoval potřebu občanské svobody. Ve Washingtonské deklaraci charakterizuje hlavní demokratické zásady ústavy československého národa. Jedná se zaručení úplné svobody přesvědčení, náboženství, vědy a umění, svoboda slova, tisku, právo shromažďovací a petiční. Prosazoval odloučení církve od státu. Demokracii spatřoval v rovnosti žen s muži a to po všech stránkách, rovněž požadoval ochranu menšin. Tyto zásady se později promítly i do první československé ústavy z roku 1920.

Ústavní listina z roku 1920 zakotvila občanská práva, svobody a povinnosti. Především zavedla princip rovnosti, osobní a majetkovou svobodu, nedotknutelnost obydlí, svobodu tisku, právo shromažďovací, ochranu náboženských, národních a rasových menšin. Ústava vyjádřila nadřazenost práva mezinárodního nad právem vnitrostátním.

Ochrana menšin vyplývala ze Smlouvy mezi mocnostmi a Československem z Sant Germain v roce 1919. V článku 7. byl zakotven princip rovnosti bez ohledu na rasu a původ, a dále možnost jednání před soudy písemně nebo ústně ve svém rodném jazyce. Čl. 8. upravoval záruky národnostní, náboženských práv. Čl. 9. se týkal práva na vyučování menšin v rodném jazyce aj. Tato úmluva byla přijatá s naprostou účastí, tak jak se očekávalo od civilizovaného a rozvážného státu.

Československo si udrželo během let 1918 až 1938 demokratický charakter oproti sousedním státům. Právě v Československu během fašistické diktatury našli útočiště uprchlíci z Polska, Maďarska, Rakouska a Německa. Svou prioritu Československo vnímalo v respektování a ochraně lidských práv a základních svobod.

11. Závěr

Před vznikem samostatného Československa žila převážná část Čechů a Slováků v mnohonárodnostní rakousko - uherské monarchii. Čeští političtí zástupci usilovali od poloviny 19.století o uznání občanských a národnostních práv a o vytvoření samostatného státu v rámci monarchie. Z českého lidu se během 19. století začala formovat zralá sociálně vyspělá společnost. Vedla k tomu především vyšší vzdělanost a vzájemná tolerantnost.

Jakékoliv politické snahy o samostatnost však z počátku selhávaly. Podařilo se dosáhnout pouze určitých „drobečků“ (např. tzv. Stremayrova jazyková nařízení z roku 1880 - uznávala rovnoprávnost češtiny a němčiny ve vnějším úřadování, rozdělení Karlo-Ferdinandovy University z roku 1882 na universitu českou a německou), které byly pro český národ důležité, avšak nedostatečné k vytvoření samostatnosti.

Ke změně situace především přispěla neochota k reformě rakousko - uherské monarchie a postoj samotného císaře. Zlom nastal až po vypuknutí 1. světové války, která pomohla k urychlení vzniku nového samostatného Československého státu. Samostatné Československo vzniklo až v roce 1918 a to především díky zahraničnímu odboji a jeho kontaktům v zahraničí, nikoli díky shromáždění lidu na ulicích a náměstích. Bez statečnosti legionářů by byl rovněž vznik Československa nemyslitelný. Hlavní díl odpovědnosti se opíral o rozhodnutí českých politických elit doma a v emigraci. Každý vojenský, politický a diplomatický krok musel být pečlivě zvážen.

Nový stát se rodil v revoluční době, kdy dělnictvo prahlo po potrestání strůjce katastrofy, kterou byla 1. světová válka. Za této situace nebylo snadné vytvořit moderní parlamentárně demokratický stát. Válka totiž rozvrátila hospodářství v Českých zemích a upravit ho byl nelehký úkol.

Až dne 28. října roku 1918 začal převrat v českých zemích, který pomohl k převratu na Slovensku. Teprve v roce 1919 mohlo Československo ustavit státní moc na svém vlastním území. Transformace z polofeudální monarchie na demokratickou republiku byla ve skutečnosti složitá a trvala tři roky. Zpočátku bylo Československo pod takovým tlakem, že muselo zřídit národně revoluční diktaturu. Političtí představitelé českých a moravských Němců a slovenských Maďarů, kteří se cítili býti občany Německého Rakouska a Maďarska, totiž z počátku odmítli Československý stát uznat. Stát se tak musel parlamentarizovat bez nich. Stranickopolitická skladba se pak dělila národnostně, sociálně nebo konfesně. Česká a německá stranická struktura však byla vnitřně shodná a to proto, že oba národy měly k sobě v podstatě blíže než k jakémukoliv jinému státu. Výjimkou byl jazyk.

Kombinace způsobu vládnutí, nebyla bezchybná. Prakticky vyloučila složení vlády, která by nebyla složena z více stran.

Československo se v době parlamentarizace propadlo do hluboké poválečné sociální krize. Problémem byla i otázka politické neutralizace německé národní menšiny. Nový stát měl tedy za úkol převést republiku přes nestabilní situaci národních a sociálních rozporů i kritické vojensko politické a diplomatické situace v Evropě. Důležité bylo, aby se stát neuchýlil k praktikám diktátorství, jak se dělo v okolních státech. Naštěstí v Československo

si zachovalo demokratický parlamentní systém. Československá národní revoluce tedy skončila vítězstvím. Dokázala svůj stát politicky ustavit a zkonsolidovat.

Tato fakta měla obrovský vliv na formování prozatímní ústavy a později na první československou ústavu z roku 1920.

Občanská práva byla předmětem politického dění i po rozpadu rakousko - uherského soustátí a byla pevně zakotvena v ústavách nástupnických států včetně nově vzniklé Československé republiky.

Dvacátá léta dvacátého století byla bezesporu dějinným vrcholem Českých zemí. Uvedla Československo do západní Evropy jak po stránce ekonomické, ale i po politické, sociální a kulturní. Stejně tak pozvedla občanské sebevědomí v ČSR na úroveň ostatních západoevropských zemí. K posunům došlo i v oblasti školství, umění a kultury. I dnes jsou to léta pro mnohé inspirující.

V novodobých dějinách byla řešena občanská práva v rámci lidských práv i z pohledu mezinárodních vztahů, což se projevilo uznáním Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Tím, že tyto mezinárodní pakty byly vyhláškou ministra zahraničí č. 120/1976 Sb. uveřejněny ve sbírce zákonů, staly se součástí našeho právního řádu. Souhrnně byla občanská práva zakotvena v listině základních práv a svobod přijaté jako zákon č. 2/1993 Sb. Podrobně jsou občanská práva upravena v příslušných občanskoprávních předpisech našeho právního řádu, zejména v občanském zákoníku, v zákoně o rodině a dalších souvisejících předpisech. Jejich ochrana je i zaručena trestně právními předpisy zajišťujícími nedotknutelnost těchto občanských práv a obsahujícími represivní prvek v případě jejich porušení.

Porovnáním současných našich ústavněprávních předpisů s ústavami rakouské a rakousko - uherské monarchie je zřejmé, k jakému obrovskému posunu v této oblasti lidských práv došlo.

Z právního hlediska byla ústava z roku 1920 považována za velmi kvalitní a dá se říci, že významným způsobem ovlivnila i ústavu současno, přesto že se od sebe ústavní listiny z let 1920 a 1993 v některých základních aspektech liší.

Ochrana občanských práv je v současné právní úpravě již propracovanější, prolíná se celým právním řádem současného právního řádu a jako jedna ze součástí lidských práv a svobod a jejich zajištění a ochrana jsou základem demokratického právního řádu

12. Resumé

This rigorous work includes the development of civil rights under the Constitutional Charters, which were related to the Czech nation. Were thus the Constitutions from the time when the Czech and Slovak nations was not a separate nation. Therefore, this work deals with civil rights from the first Austrian Constitution, which was the Constitution of April 1848 , to the first comprehensive constitution itself of the Czechoslovak Republic from February 1920. This historical development of civil rights in the each of individual constitutions was important for the development of the whole company then. The scope of civil rights contained in the constitution coincided with the then democracy in society. Due to Austria was absolute monarchy, it was very difficult to incorporate into the Austrian Institute of individual civil rights.

As the company evolved, as well as Austrian, then gradually to expand civil rights in the constitutions. Therefore, this work examines in detail the various constitutions in order to capture the development of these civil rights in the constitutions. Even if in the last Constitution of Austro-Hungarian Empire was civil rights enshrined the large-scale application in real life was minimal and problematic.

Constitutional development of civil rights in Austria and then Austria-Hungary was also important as a basis for the first Czechoslovak Constitution. The development of constitutional law in the newly established Czechoslovak Republic could not be historically separated from the previous development. Citizens rights in the Constitution of February 1920 thad an democratic character compared to the previous Austrian constitutions. The Constitution from february of 1920 was democratic in comparison with the neighboring countries at this time. The february constitution was significant for the former Czechoslovakia, for reasons economic, political, social and cultural. The Constitution of February 1920 was of great importance for the constitutional provisions adopted in the present, especially after 1989.

In modern history, civil rights have been dealt with within the framework of human rights and from the perspective of inernational relations, which was manifested by the recognition of the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Convenant on

Economic, Social, and Cultural Rights. Having been published in the Collection of Laws under Foreign Ministry Edict No. 120/1976, these international covenants became part of our judicial order. Cumulatively, civil rights were anchored in the Charter of Fundamental Rights and Freedoms adopted as Act No. 2/1993 Coll. Civil rights are regulated in detail in relevant civil law regulations of our judicial code, particularly in the Civil Code, the Family Act, and other related regulations. Their protection is guaranteed by criminal law regulations ensuring the inviolability of those civil rights and including repressive measures in the case of their violation.

By comparing our current constitutional regulations with the constitutions of the Austrian and Austro-Hungarian monarchies, it is obvious just how immense a shift in the area of human rights has occurred. Protection of civil rights is more elaborate, penetrating our entire present-day judicial order, and, as a component of human rights and freedoms and their guarantee and protection, civil rights are the basis of democratic judicial order.

13. Seznam klíčových slov:

Občanská práva	Civil Rights
Ústava z roku 1920	The Constitution of 1920
Demokratická společnost	Democratic Society

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Seřazeno abecedně dle názvu díla:

- **Česká společnost 1848 - 1919,**
Otto Urban, Svoboda, Praha 1982
- **České země v éře první republiky (1918-1938), díl I.,**
Zdeněk Kárník, nakladatelství Libri, Praha 2000
- **Dějiny Českého státu v dokumentech,**
Z. Veselý, Victoria Publishing a.s., Praha 1994
- **Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945,**
K. Malý a kolektiv, Linde Praha a.s., Praha 1999
- **Dějiny českých zemí II.**
J. Harna a R. Fišer, Fortuna, Praha 1998
- **Formování české občanské společnosti ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století**
Pavla Vošahlíková, Státní pedagogické nakladatelství Praha, Praha 1993
- **Kroměřížský sněm 1848 - 1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě,**
K. Adamová, Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14. - 16. září 1998 v Kroměříži, „Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy“, Kroměříž 199
- **Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, „Revoluce jako společenský konflikt. Příklad: Češi v letech 1848- 1849“,**
J. Štaif, „Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14-16. září 1998 v Kroměříži, Kroměříž 1998
- **Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě,**
Ladislav Soukup, Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14. - 16. září 1998 v Kroměříži, „Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy“, Kroměříž 1998
- **Národní shromáždění československé 1918 - 1920– stenoprotokoly schůzí**
Digitální parlamentní knihovna (www.psp.cz)
- **Občanská a lidská práva**
kolektiv autorů PF UK, uspořádal Doc. Dr. Václav Pavlíček, Csc., Aleko, Praha 1991
- **Otázka česko - německá v předvečer velké války,**

Karolinum, Praha 1995

- První kroky k vítězství, Praha 1966

ED.K. Novotný a M. Myška, Praha 1966

- Vývoj české ústavnosti v letech 1618 - 1918

Václav Pavlíček, sborník příspěvků, Nakladatelství Karolinum Fortuna, Praha 2006

- Za Československou republiku 1914 - 1918

Ivan Šedivý, Historický ústav AV ČR na pomoc škole, státní pedagogické nakladatelství, Praha 1993